

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ
ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΙ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1912

Α') ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Κατὰ τὸ ληξάν ἔτος ἐξηκολουθήσαμεν τὰς ἀνασκαφάς, ἐρεύναι καὶ μουσειακὰς ἐργασίας ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου μέχρι τῶν μέσων Σεπτεμβρίου, καθ' ἃ καὶ κατὰ τὰ προηγουμένα ἔτη 1906-1911¹⁾, εἰς τὰ ἐξῆς σημεία :

α') Ἐν Παγασαῖς (= Δημητριάδι).

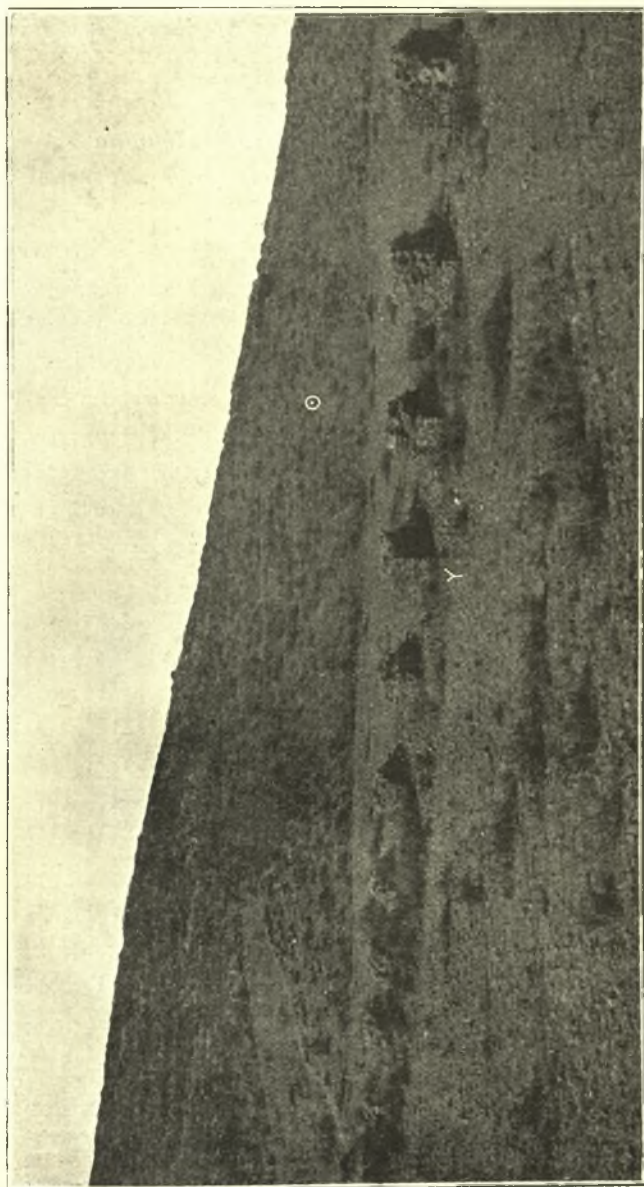
Τὰς ἐν Παγασαῖς (= Δημητριάδι· βλ. κάτω κεφ. 10) ἀνασκαφὰς ἐπεξετείνουμεν ἐφέτος εἰς μείζονα ἔκτασιν, ἐλθούσης ἐπικούρου εἰς τὰς δαπάναις αὐτῶν καὶ τῆς Λιμενικῆς Ἐπιτροπῆς Βόλου διὰ ψηφίσεως ἰκανοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ ἐκ τοῦ

¹⁾ Ἐν ΠΑΕ 1910, 168 σημ. 1 καὶ 1911, 280 σημ. 1 ἀνεγράψαμεν τὰ εἰς τὴν Θεσσαλίαν τέως ἀναφερόμενα δημοσιεύματα ἡμῶν· τούτοις προσθετέον τὰ μετέπειτα :

ΙΓ') *Τὰ ἐν ΠΑΕ 1911, 280 - 356*· ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναί ἐν *Πόρτα Πίνδου*, *Ὀμολίῳ*, *Ἀλωτῳ καὶ Πυθῳ*, *Λέσσιανη Πηλίου*, *Σέσκλω*, *Ἰωλκῳ*, *ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου*, *Γόννοις Περραιβίας*, *Γοννοκονδυλῶνι*· *Ὀλυμπιάδι*, *Μοφίῳ*, *Ἐλατεῖᾳ*, *Γυρτώνῃ*, *Μητροπόλει Ἐσσιαιώτιδος*, *Κιλελέρ Λαρίσης*, *Δολοπείᾳ*.

ΙΔ') *Θεσσαλικαὶ ἐπιγραφαὶ* (ἀνέκδοτοι)· *ἐπιγραφαὶ Γόννων Περραιβίας* ἀριθ. 89-164 ἐν τῇ ΑΕ 1912, 60-101.

ΙΕ') *Ein Thessalischer Gold- und Silberfund* ἐν ταῖς *Mitteilungen des deutschen archaeolog. Instituts. Athen. Abtheilung* 1912, 73-118 πίν. II - VII.

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄχρι τοῦδε ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 1. Ἡ θέσις τοῦ θαλάσσιου ὄρους ἀνασκαφῆς καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον Υ (κοινῶς Δόντια).

ταμείου αὐτῆς ¹⁾· αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετελέσθησαν ἐνταῦθα συνεχῶς ἀπὸ τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου μέχρι τῆς 11ῆς Αὐγούστου, σχοῦσαι τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα :

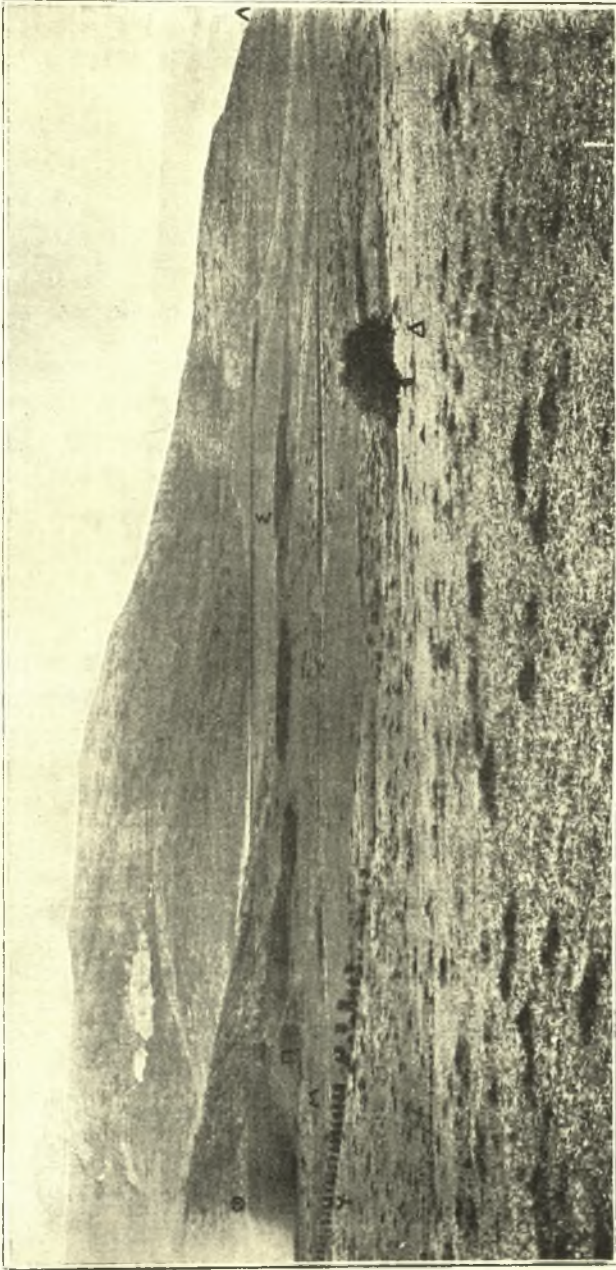
1) Προσκήριον τοῦ θεάτρου· πλίνθινα ἀναλήμματα· στάδιον· ἡ κρύπτη ψηφισμάτων τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνητῶν.

Ἐν τῷ θεάτρῳ (εἰκὼν 1 καὶ 2 τὸ ©) εἴχομεν ἐκτελέσει κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη μικρὰς τινὰς σκαφικὰς ἀποπείρας· ἐφέτος ἠρουνήσαμεν ἐνιαχοῦ λεπτομερέστερον τὸ μέγα μεσαιωνικὸν οἰκοδόμημα (εἰκὼν 2 τὸ M), τὸ ἐπὶ τοῦ ὑποτιθημένου προσκηρίου ἰδρυμένον, δι' ἰσχυρᾶς ἀσβέστου ποιηθὲν καὶ παχέων τοίχων, διηκόντων εἰς βάθος τριῶν καὶ πλέον μέτρων, καθ' ἃ τὸ χῶμα εἶναι λίαν συμπαγὲς καὶ στερεόν· διὰ τοῦτο τὰ θεμέλια τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἔχουσιν ἰδρυθῆ ἐπὶ τοῦ χῶματος τούτου, μὴ ἐξικόμενα μέχρι τῆς εὐρέσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου.

Κατὰ τὰ ἔσω τῆς μνημονευθείσης πλευρᾶς δοκιμάσαντες εὖρομεν ἔγνη τοίχων ἀρχαιοτέρων κτισμάτων, ἐκ μικρῶν λίθων ποιηθέντων, πιθανῶς τοῦ προσκηρίου, ἐφ' οὗ φαίνεται ὅτι ἐνιαχοῦ ἰδρύθη τὸ μεσαιωνικὸν ἐκεῖνο οἰκοδόμημα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνεκα τοῦ μνημονευθέντος βάρους ἀπαιτεῖται νέα διάταξις τῶν τάφρων τῆς σκαφῆς πρὸς ἐξαγωγήν τῶν χωμάτων καὶ προσήκουσαν ἀπόρριψιν, ἤτοι ἐργασία ἐπὶ νέων βάσεων καὶ πολὺ μείζονος δαπάνης, ἀνεβάλομεν τὴν περαιτέρω ἔρευναν.

Ἐδοκιμάσαμεν δὲ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρόδου (εἰκὼν 2 τὸ Γ)· ἐνταῦθα εὖρομεν μέγαν τοῖχον μεσαιωνικόν, ἐπίσης δι' ἀρχαιοτέρου ὑλικοῦ κτισθέντα, καὶ τι λιθόστρωτον ἐκ πλακῶν καὶ λαξευτῶν ὄγκων τοῦ ἀρχαίου τείχους ἢ μεγάλου τινὸς

¹⁾ Καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν τῇ Ἐπιτροπείᾳ ταύτῃ, ἣν ἀποτελοῦσιν οἱ κκ. Ἰωάννης Ἀντωνόπουλος, Κωνσταντῖνος Παρασκευόπουλος Ἀρχάς, Νικόλαος Σακελλαρίδης, Κωνσταντῖνος Χατζηπαργύρης ὡς μέλη, ὁ κ. Κ. Κομπιλίρης εἰρηνοδίκης ὡς πρόεδρος καὶ ὁ κ. Ἀδαμάντιος Μολοχάδης γραμματεὺς αὐτῆς.

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 2. Ἐπιτομή τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἄνω ἀριστερὰ ἢ ἀκρόπολις. — Θ = τὸ θέατρον. — Π = Πέλοδος αὐτοῦ καὶ ἀνάκλιμα πλάθινον. — Μ = Μεσαιωνικὸν μέγα οἰκοδόμημα ἐπὶ τῆς οὐρεῖς. — Υ = ὄδωραγωγεῖον ἑσπερίων χρόνων (κοινὸς Δόντια). — Σ = Στάθιον. — Λ = Ὀδὸς πρὸς τὴν ἀγορὰν. — Α = νεώτερον λατομείον Μπουρμπλήφρας.

ἐγγύτερον κειμένου οἰκοδομήματος· ἐνταῦθα ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου εἶχε ποιηθῆ τὰ μὲν κάτω ἐπὶ μικρόν τι ὕψος, ἄγνωστον τό γε νῦν, διὰ λίθων, τὰ δὲ περαιτέρω μέχρι τοῦ ἀναγκαίου πολλῶν μέτρων ὕψους δι' ὠμῶν πλίνθων, αἵτινες ἐποιήθησαν ἐκ χώματος ἐξαχθέντος ἔκ τινος παρακειμένης Βορείως θέσεως, παρεχούσης καὶ νῦν ὄψιν σταδίου (εἰκὼν 2 τὸ Σ)· ἐξελήφθη δὲ τοῦτο ὑπὸ τε τοῦ Leake καὶ ἄλλων ὡς ὃν τὸ θέατρον· ἐκ τούτου εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ θέατρον ἐποιήθη ἐν τάχει, ὑπελογίσθη δ' ἡ ταυτόχρονος κατασκευὴ καὶ σταδίου ἐν τῷ χώρῳ, ὁπόθεν ἐλήφθη τὸ χῶμα τῶν πολυπληθῶν πρὸς χρῆσιν τοῦ θεάτρου πλίνθων.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην εὑρομεν διεσπαρμένα ἢ ἐκτισμένα τμήματα γεισωμάτων, τριγλύφων συμφυῶν μετόπαις καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μαρμαρίνων ἢ πωρίνων, ἔκ τε τοῦ προσκηνίου αὐτοῦ ληφθέντων καὶ ἔκ τινος ἀρχαίου ναοῦ ἢ ὁμοίου κτίσματος, ἐγγύς που κειμένων· ἐπίσης εὐρέθησαν τμήματα μαρμαρίνων ἀνδριάντων, ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν χριστιανῶν κτιστῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ οἰκοδομήματος ἀγρίως θραυσθέντων· τούτων εἶναι ἄκρα χεῖρ ἀνδρὸς φυσικοῦ καὶ τι πλεόν μεγέθους, κρατοῦσα ἰσχυρῶς βραχεῖαν μάχαϊραν πρὸς πλῆξιν, πέος ἐνθετον ὁμοίου, τμήματα ἐνδυμάτων κττ. καὶ μέρος στήλης μετ' ἐπιγραφῆς *AN*[έθηκεν(;)], ἣτις φαίνεται καταπεσοῦσα ἢ μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς ὑπερκειμένης ἀκροπόλεως.

Τελευταῖον προσεπαθήσαμεν νὰ εὑρωμεν τὸ τέρμα τῆς ὀρχήστρας, τὴν πρώτην τάξιν τῶν ἐδωλίων καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν κερκίδων· ἀλλ' ἐκ τῆς μεγάλης προσχώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν μελῶν τούτων τοῦ θεάτρου ὑπὸ τε τῶν μεσαιωνικῶν κτιστῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἀνθρώπων, συλλεξάντων τοὺς λίθους πρὸς χρῆσιν τοῦ τε Κάστρου τοῦ Βόλου καὶ τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τοῦ λιμένος τῆς νέας ταύτης πόλεως, ἡ ἔρευνα καθίστατο λίαν δυσχερὴς καὶ πολυδάπανος καὶ δὲν κατέληξεν ἐν τῷ παρόντι εἰς οὐδὲν ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον συμπέρασμα.

Ἄλλὰ πάντως ἐσχηματίσαμεν τὴν γνώμην ὅτι σημαντικώτατα ἀρχαῖα κρύπτονται ἐν τῷ θεάτρῳ βαθύτερον, μάλιστα

ἀνδριάντες, ἀγωνιστικά, ἀναθηματικά καὶ ἀπελευθερωτικά ἐπιγραφικά, πιθανώτατα δὲ καὶ ψηφίσματα τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνητῶν.

Τῶν τελευταίων τούτων εὐρέθησαν, ὡς γνωστόν, πάμπολλα ἐκτισμένα ἐπὶ τῶν Βυζαντιακῶν, Γενουησίων καὶ Τουρκικῶν τειχῶν τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου (IG IX² 1100. 1102. 1103. 1104. 1113. 1114· πρβλ. 1115. 1116. 1118. 1120 κτλ.)· τούτοις προσθετέον νέον σημαντικὸν ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνητῶν, ὅπερ εὑρομένον ἐν τῇ οἰκίᾳ Στυλιανοῦ Γιγάντη κατὰ τὴν ἐν Βόλῳ συνοικίαν τῆς Ἐπιτοῦρας· τοῦτο, καθ' ἃ ἀσφαλῶς ἐξηκρίβωσα, ἀπετειχίσθη πρὸ δέκα καὶ πέντε περίπου ἐτῶν ἐκ τοῦ τείχους τοῦ αὐτοῦ Κάστρου.

Περὶ τῆς θέσεως, ὅπόθεν ἐκομίσθησαν ἀρχῆθεν ταῦτα, πάντες μὲν ὑπέθεσαν ὅτι ἤχθησαν ἐκ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσας, ἐγὼ δ' ἐξέφρασα τὴν εἰκασίαν (Θεσσαλικά Μνημεῖα I σελ. 6 κ. ἀ.) ὅτι καὶ ἐκ Παγασῶν ἱκανὰ προέρχονται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ Ἰωλκὸς καὶ τὸ ἱερόν τῆς Ἰωλκίας Ἀρτέμιδος.

Μετέπειτα ὅμως ἀνασκάψας ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Γορίτσας καὶ ἐξετάσας τὰ ἐκεῖ, ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποθεθῇ ὅτι τοσοῦτον ὀγκώδεις πλάκες καὶ ἐξέδραι κατεβιβάσθησαν ἐκεῖθεν, ἔνθα οὐδὲ κάρρον δύναται ἄνευ μεγάλων δυσχερειῶν νὰ ἀναβῇ, ἀφ' οὗ ἦτο εὐχερὴς καὶ πολὺ ὀλιγωτέραν δαπάνην καὶ χρόνον ἀπῆτει ἡ λατόμησις καινουργῶν καὶ μειζόνων ἔτι ὄγκων ἐκ τῶν κρασπέδων τοῦ βουνοῦ αὐτοῦ, ἔνθα καὶ νῦν ὑπάρχουσι λατομίαι, καὶ ταύτης δ' ἔτι εὐκολωτέρα ἦτο ἡ μεταφορὰ ἐκ Παγασῶν ἐτοιμῶν καὶ ἀρίστων ἀρχαίων λίθων πρὸς χρῆσιν τοῦ Κάστρου.

Δύο δ' ἔτι γεγονότα μὲ ἔπεισαν ὅτι καὶ τὰ ἐκ τῶν λεγομένων Παγασῶν μετακομισθέντα πρὸς κτίσιν καὶ ἐπισκευὴν τοῦ Κάστρου μετηνέχθησαν ἐκ τῶν ἐγγύς τῶν πηγῶν τῆς νῦν Μπουρμπλήθρας τόπων (εἰκὼν 2 τὸ Λ), ἧτοι ἐκ τοῦ Βορειοδυτικοῦ τέρματος τῆς ἀρχαίας πόλεως παρὰ τὴν παραλίαν· τὸ πρῶτον εἶναι ἢ κατὰ τὰς προγενεστέρας ἀνασκαφὰς ἐπὶ τοῦ

τοίχου τοῦ μεσαιωνικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ θεάτρου εὑρεσις τμήματος βάρου ἀνδριάντος ῥωμαίου αὐτοκράτορος μετ' ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς ὑπὸ τῶν Μαγνήτων· τοιαῦτα πολλὰ βάρη εὑρέθησαν ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Κάστρου (IG IX² 1131. 1132. 1133. 1135. 1136).

Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἐξῆς: κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πύργου Γ, περὶ οὗ βλ. κάτω κεφ. 5, ἐπειδὴ ἐξήγοντο ἐκ τοῦ διακένου πλεῖστοι μικροὶ λίθοι ἄχρηστοι καὶ δὲν ὑπῆρχε θέσις ἀπορρίψεως αὐτῶν, ἐκάλεσα τοὺς πωλητὰς λίθων νὰ λάβωσιν ὄσους ἂν βούλωνται ἐντεῦθεν δωρεάν, ἵνα οὕτω κερδαίνωσι δι' ἕκαστον φορτίον $\frac{1}{4}$ περίπου δραχμῆς, ὃ ἐπλήρωνον λαμβάνοντες ὁμοίους λίθους ἐκ τῶν λατομιῶν τῆς Μπουρμπλήθρας· ἀλλὰ περιέργως παρατήρησα ὅτι οἱ πωληταὶ οὗτοι μετὰ δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν ἀποφορᾶν λίθων ἐκ τοῦ πύργου Γ ἀπειχον τοῦ ἔργου καὶ προετίμων τὴν ἀγορὰν τῆς δωρεᾶς.

Ἐρωτήσας περὶ τοῦ αἰτίου τούτου, ἔμαθον ὅτι δὲν συνέφερον αὐτοῖς ἡ δωρεά, ἀλλ' ἡ ἀγορά, διότι ἕκαστον κάρρον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐκόμιζεν ἐκ Βόλου ἐκ μὲν τοῦ πύργου 7-8 φορτία, πωλούμενα πρὸς 0.80 δρχ. καὶ ἀποδίδοντα δρχ. 5.60-6.40, τούναντίον δ' ἐκ τῶν λατομιῶν ἐκόμιζε κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα 14-15 φορτία ἀξίας δρχ. 11.20-12, ἐξ ὧν, ἀφαιρουμένης τῆς τιμῆς, ἦν ἐπλήρωνον τῷ λατόμῳ δι' ἕκαστον, ἦτοι ἐν ὄλῳ δρχ. 3.50-3.75, ἔμενον αὐτοῖς δρχ. 7.80-8.25 ὠφέλεια, ἦτοι ἐκέρδαινον δύο περίπου δρχ. προτιμῶντες νὰ ἀγοράζωσι τοὺς λίθους τοῦ νὰ λαμβάνωσιν αὐτοὺς δωρεάν.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι καὶ κατὰ τὴν κτίσιν καὶ μετέπειτα ἐπισκευὴν τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος εἰς ἀπόδοσιν ἔργου θὰ ἐλήφθη φυσικῆ ἀνάγκη ὑπ' ὄψιν· οἱ κομίζοντες τοὺς ἀπαιτούμενους παμπόλλων κυβικῶν μέτρων λίθους δὲν εἶχον ἑτέραν θέτιν συντομωτέραν καὶ εὐχερεστέραν, ὡς ἔχουσιν ὁδὸν ἀμαξεύσιμον, καὶ μᾶλλον ὀλιγοδάπανον, τῆς ἀπὸ τῶν πηγῶν Μπουρμπλήθρας μέχρι τοῦ θεάτρου· ἐκεῖθεν λοιπὸν ἤρξαντο μετακομίζοντες ἐτοίμους καὶ καταλλήλους λίθους καί, ἐφ' ὅσον ἐξηντλοῦντο, προυχώρουν μέχρι τὸ πολὺ τῆς θέσεως τοῦ ἀρ-

χαιίου ὑδραγωγείου τῶν Παγασῶν (εἰκῶν 1 καὶ 2 τὸ Υ), κοι-
νῶς Δόντια καλουμένου, διότι πέρα τούτων συνέφερον ἡ λατό-
μησις μᾶλλον ἢ ἡ μεταφορὰ ἐτοίμων.

Τούτων ἕνεκα λοιπὸν πειθόμεθα ὅτι τὰ μετακομισθέντα
εἰς Κάστρον καὶ ἐντειχισθέντα ψηφίσματα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα
ἐλήφθησαν ἐκ τῶν εἰρημένων θέσεων, καὶ ὅτι ἄρα ἡ κρούπη
τῶν τε ψηφισμάτων τῶν Μαγνήτων καὶ τῶν ἀπελευθερωτικῶν
κττ. ἐπιγραφῶν πρέπει νὰ ζητηθῆ ἐνταυθᾱ που, ἦτοι ἀπὸ
τῆς Βορείου παραλίας μέχρι τοῦ θεάτρου· ἀλλ' ἐκ τοῦ Δυτι-
κοῦ ἄκρου τῆς παραλίας ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ μεταφορὰ λίθων
ἐπὶ τε σχεδιῶν διὰ θαλάσσης καὶ ἐπὶ κάρρων διὰ ξηρᾶς, διότι
τὰ μὲν ὕδατα εἶνε ἐκεῖ ἀβαθῆ, ἡ δὲ ἀπόστασις μείζων ἢ ἐκ
τῶν μέχρι τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου θέσεων.

Οὕτως ἐπιβάλλεται ἢ ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι ἐνδελεχῆς
ἔρευνα πρωτίστως μὲν τοῦ θεάτρου, ἔνθα φαίνεται ὅτι ἀντί-
θεντο ἀνδριάντες, ψηφίσματα κττ., κατόπιν δὲ τῶν ἐγγὺς αὐτῷ,
ἔνθα ἴσως που θὰ εὐρεθῆ ἀγορὰ, ἑτέρα τῆς ὑφ' ἡμῶν εὐρεθείσης
κατὰ τὸ Νότιον τέρμα τῆς πόλεως, ἢ νὰ τις (πρβλ. κάτω
κεφ. 3), ἔνθα ἀντίθεντο ταῦτα· εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι θὰ
ὑπελείφθησαν ἔτι πλεῖστα τούτων κατακεχωμένα.

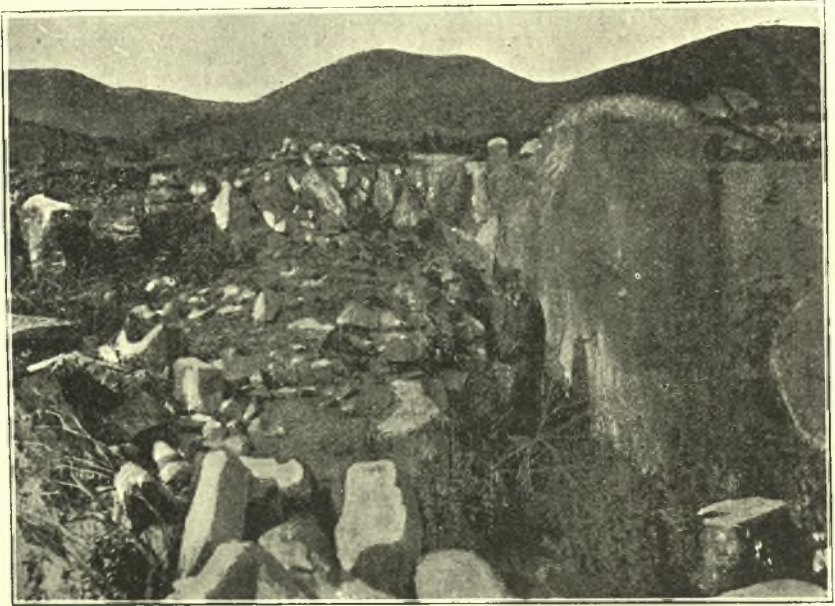
2) *Ναὸς τῆς ἀκροπόλεως· ἱερὸν σπήλαιον λατρείας ἢ τάφου
βασιλικῶν γραπταὶ ἀναθηματικαὶ στήλαι.*

Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα εἶτη
ἐξετελέσαμεν σκαφικὰς τινὰς ἀποπείρας, εἰργάσθημεν καὶ ἐφέ-
τος ἐπὶ μικρόν· καὶ πρῶτον μὲν ἐπειράθημεν νὰ σχετίσωμεν
τὸν ἐπὶ τῶν λαξευθέντων καὶ ἐξισωθέντων βράχων τῆς κορυ-
φῆς αὐτῆς ποιηθέντα ναὸν τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος
(εἰκῶν 3 τὸ Ν), ἐξ οὗ προῆλθον τὰ θαυμαστά ἐκεῖνα γλυπτὰ
ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, πρὸς τὸ μέγα λαξευτὸν ἐπίσης τετράγω-
νον σπήλαιον (εἰκῶν 3 τὸ Σ), τὸ κείμενον ἐγγύτατα ἢ ἴσως
ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ ναοῦ αὐτοῦ.

Καθαρίσαντες μέρος τοῦ σπηλαίου τούτου, εἶδομεν ὅτι καὶ

κατωτάτω ἢ βάσις αὐτοῦ ἔχει λαξευθῆ καὶ ἐξισωθῆ, ὑπάρχουσι δὲ ὅπαι βαθύτατα εἰσδύουσαι ὑπὸ τὴν γῆν καὶ τὴν ὑπαρξιν εἶδους τινὸς ὑπογείου ἀβύσσου ἢ βαράθρων περαιτέρω ἐμφαίνουσαι.

Αἱ δὲ ὅπαι αὗται ἐνιαχοῦ ἐβύσθησαν ἐπίτηδες μετ' ἐπι-

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 3. Ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τοῦ κέντρον που τῆς ἀκροπόλεως. Ν = Στεροβοάτης ναοῦ ἐπὶ τῶν βράχων. — Σ = Σπήλαιον μέγα λαξευτόν, τὰ πολλὰ βεβυσμένον νῦν.

μελείας, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι ἐποιήθη τὸ σπήλαιον ὡς δεξαμενὴ πρὸς φύλαξιν ὕδατος· διότι αἱ κλιμακοειδεῖς λαξεύσεις αὐτοῦ κατὰ τὰς πλευράς, δεικνύουσαι ὅτι ἠρμόζοντο ἐκεῖ λίθοι ἀρχιτεκτονικοί, δὲν εὐνοοῦσι τοιαύτην ἐκδοχὴν· ἐξ ἄλλου δέ, ὡς τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐφετεινῶν ἀνασκαφῶν ἐξάγεται, εἶναι ἀδύνατος ἢ διατῆρησις ἐν-

ταῦθα ὕδατος, ὡς δυναμένου νὰ ἐκφύγη πολλαχόθεν διὰ τῶν ὀπῶν καὶ σχισμῶν τῶν βράχων καὶ νὰ ἐκχυθῆ εἰς τὴν ὑποκειμένην ἄβυσσον.

Τούτου ἕνεκα εἰκάζομεν ἐν τῷ παρόντι ὅτι τὸ σπήλαιον τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ λόγον σχετικὸν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεότητος, δι' ἣν ἐποήθη ὁ ὑπερκείμενος ναός, ἢ ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς τις κρύπτη διαφυλάξεως κειμηλίων ἢ προφυλάξεως καὶ κατοικίας ἀνθρώπων. ἱερέων, ὑποφητῶν κττ.· δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ χρῆσις αὐτοῦ ὡς τάφου βασιλικοῦ δυναμένου νὰ κείται ἔτι βαθύτερον ὑπὸ τὸ προσδιορισθὲν ἐφέτος ἐν μέρει τέρμα τοῦ σπηλαίου, ὅπερ εὔρεθη μὲν ἐν τῷ ἀνασκαφέντι χώρῳ ἐξικινούμενον εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων, δύναται δ' ἐν τῷ μὴ ἀνασκαφέντι νὰ προχωρῆ πολὺ περαιτέρω.

Ἐπίσης ἀποκλείεται ἡ εἰκασία τοῦ ὅτι τὸ σπήλαιον τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς στερεώμα τι τῶν κρητιδωμάτων τοῦ ναοῦ· διότι, ἂν ὁ ἀρχιτέκτων ἐπεθύμει νὰ ποιήσῃται χρῆσιν αὐτοῦ μόνον ὡς θεμελίου τοῦ ναοῦ, ἠδύνατο νὰ βύσῃ αὐτὸ ἀπλῶς, οὐχὶ νὰ λαξεύσῃ οὕτως ἐπιμελῶς.

Δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα ὑπολογίσαντες ὅτι ἀπαιτεῖται μείζων τῆς δοθείσης ἡμῖν χρηματικῆς εἰσφορᾶς, καὶ ὅτι αὕτη θὰ ἐδαπανᾷτο ἅπασα εἰς προκαταρκτικὴν ἐργασίαν καθαρισμοῦ τοῦ σπηλαίου, θὰ ἐπερατοῦτο δὲ εἰς σημεῖον, καθ' ὃ μόλις ἠδύνατο νὰ ἀρξῆται ἡ εὔρεσις σημαντικῶν ἀρχαίων, ἐθεωρήσαμεν εὐλογώτερον νὰ δαπανήσωμεν τὰ ὑπολειφθέντα εἰς ἑτέρας θέσεις, ἔνθα, μετὰξὺ δοκιμάζοντες, παρατηρήσαμεν ὅτι ὑπῆρχον μεγίστης ἀξίας ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ἀπαιτοῦντα σύντονον καὶ ἄμεσον ἐξαγωγήν καὶ διαφύλαξιν (βλ. κάτω κεφ. 5).

Κατὰ δὲ τὸν καθαρισμόν μέρος τοῦ σπηλαίου εὔρομεν πολλὰ τμήματα ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτά, τινὰ μείζονα τῶν ἐν προγενεστέραις ἀνασκαφαῖς ἡμῶν εὔρεθέντων· προέρχονται δὲ ταῦτα ἐκ σπειρῶν, γεισωμάτων, παραστάδων, θυροφύλλων κττ. καὶ εἶναι ἀρίστης ἐργασίας καὶ πλουσιωτάτης ποικιλίας, ἀμιλλώμενα τοῖς τοῦ Ἐρεχθείου, ὅπερ φαίνεται τεθὲν ὡς βῆσις πρὸς μίμησιν ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα τεχνιτῶν· κοσμήματά τινα γλυ-

πτὰ μάλιστα δὲν ἀπαντῶσιν ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ἐν ᾧ πάντα τὰ ἐπ' αὐτοῦ διακρίνονται καὶ ἐπὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τούτου τῶν Παγασῶν.

Πρὸς τούτοις ἐδοκιμάσαμεν καὶ ὀλίγον ἔξω τοῦ ναοῦ, ἔσω δὲ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, ἵνα εὕρωμεν τὸ βάθος τῆς προσχώσεως (εἰκὼν 4 τὸ Γ') καὶ ἀνάθημά τι πρὸς καθορισμὸν

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

*Εἰκὼν 4. Ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως κατὰ τὰ ἔσω τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς.
N = Τοιχάριον νεολιθικοῦ οἰκοδομήματος. — Π = Καταπεσόντες λίθοι τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ.*

τῆς λατρευομένης θεότητος· καὶ ἡ μὲν πρόσχωσις ἦτο μεγάλη, χωροῦσα εἰς βάθος δύο καὶ πλέον μέτρων καὶ βαίνουσα ἔτι βαθύτερον, μὴ εὐρεθέντος τοῦ φυσικοῦ βράχου, εὐρέθησαν δὲ ἱκανὰ ἀλλὰ λίαν μικρὰ τμήματα στηλῶν, ὧν τινὰ διατηροῦσι σαφῆ ἴχνη βαφῶν, πορφυρῶν μάλιστα.

Ἐκ τούτου διαφαίνεται ὅτι ὁ μὲν ναὸς δὲν στερεῖται ἀναθημάτων σημαντικῶν, πολλὰ δὲ τούτων ὅτι ἔφερον γραπτὰς

παραστάσεις· ἡ εὕρεσις ἄρα καὶ ἀναθηματικῶν γραπιῶν σιη-
λῶν ἐνταῦθα εἶνε ἀσφαλής, τὰ μέγιστα δὲ θὰ συμβάλληται
τῇ ἐπιστήμῃ καὶ καλλιτεχνίᾳ ἢ ἐξακολούθησις καὶ ἐνταῦθα
τῶν ἀνασκαφῶν διὰ γενναιότερας χορηγίας δεκακισχιλίων τοῦ-
λάχιστον δραχμῶν κατὰ τὸ προσεχές ἔτος, ἵνα τι καὶ γεν-
ναιότερον ἐνταῦθα ἐκτελεσθῇ, τελουμένων εἰς μεγάλην κλίμακα
ἀνασκαφῶν.

Εὐρέθησαν δ' ἐνταῦθα καὶ τμήματα ἀγγείων μελάνων
στιλπνῶς γεγανωμένων τοῦ εἶδους τῶν τῆς Δ' καὶ Γ' π. Χρ.
ἑκατονταετηρίδος, ὑπ' αὐτὰ δὲ νεολιθικὰ πολλὰ, καὶ περαι-
τέρω τοιχάρια νεολιθικῶν οἰκοδομημάτων (εἰκῶν 4 τὸ Ν), ἀφε-
θέντων ἐφ' ὅσον δὲν ἠμπόδιζον τὴν διόδον τοῦ τείχους καὶ τὴν
κτίσιν τοῦ ναοῦ καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων συναφῶν αὐτῶ
τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Κατὰ τὴν Βόρειον πλευρὰν τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως
φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πύλη τις ἐν μέσῳ· ἐνταῦθα ἢ πρόσχωσις
εἶναι μεγάλη καθ' ὅλην τὴν πλευρὰν μέχρι τοῦ ναοῦ ἔσω καὶ
ἐνταῦθα πρέπει νὰ ζητηθῶσι τὰ ἀναθήματα κατὰ δὲ τὴν
Νότιον πλευρὰν παρατηρήσαμεν ἴχνη ὁδοῦ λιθοστρώτου, ἀγού-
σης ἐκ τῆς κάτω πόλεως ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐνθα ὁ
δρόμος εἶναι εὐβατος, ἐν ᾧ ἐκ τῆς Βορείου εἶναι ἰκανῶς ἀνώ-
μαλος καὶ ἀνάντης· ἡ εἴσοδος ἄρα τῆς ἀκροπόλεως κεῖται
πιθανώτατα Νοτίως· κατ' αὐτὴν ἐλάχιστη πρόσχωσις ὑπάρχει
μέχρι τοῦ ναοῦ καὶ ἡ εὕρεσις ἀναθημάτων δὲν εἶναι πιθανή·
μᾶλλον πύλην ἢ εἰδός τι προφυλαίων ἀναμένομεν ἐνταῦθα.

3) Ἐτέρα ἀγορά· ἐκκλησίαι χριστιανικαὶ καὶ κτίσματα μεσαιωνικά· ἀρχαῖος μέγας ναὸς ὑπὲρ τὴν ἀγορὰν.

Οὐσης ἐπιβεβλημένης τῆς βεβαιώσεως περὶ τυχὸν ὑπάρξεως
ἐτέρου τινὸς κέντρου, ἐξ οὗ ἠδύνατο νὰ μετακομισθῇ εἰς κτίσιν
τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου ἀρχαῖον ὑλικὸν βᾶθρων, στηλῶν, κιόνων
κττ., ἐξετελέσαμεν δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς παρὰ τὴν Βό-
ρειον παραλίαν, ἰδίως εἰς τὸ Δυτικὸν ἡμισυ αὐτῆς μεταξὺ τοῦ

ἀρχαίου θεάτρου καὶ τῶν νῦν οἰκημάτων τοῦ λεγομένου Ὀρνιθοτροφείου Μαρνελοπούλλου (εἰκὼν 5 τὸ Α).

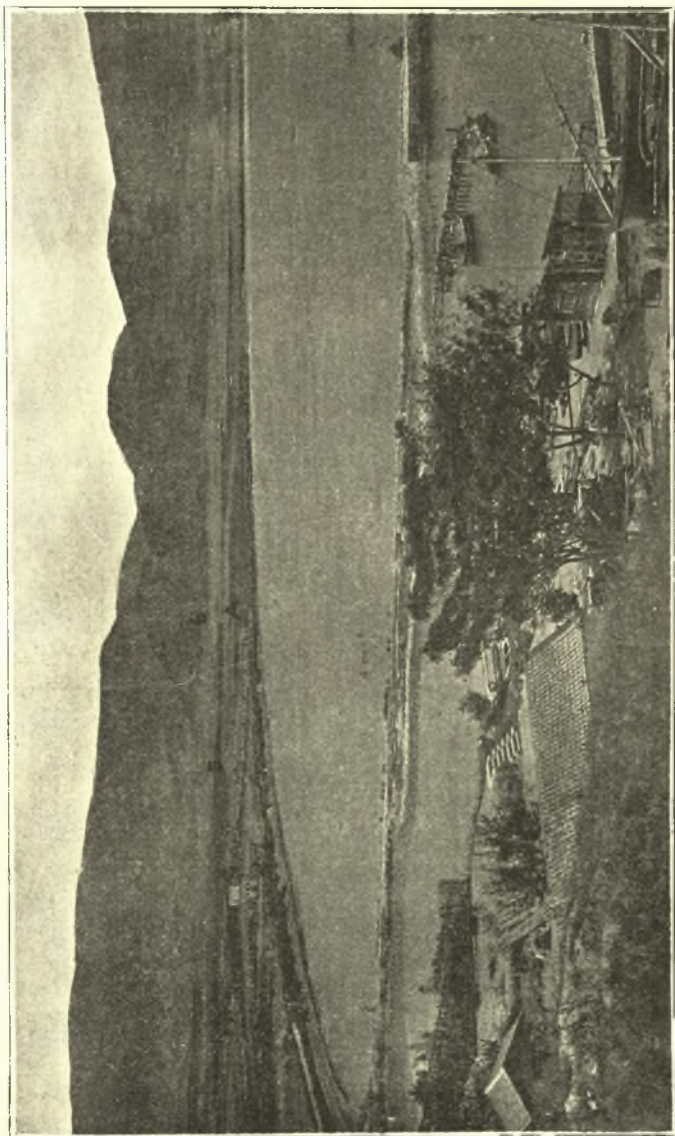
Ἡ ἔκτασις αὕτη βρίθκει πρῶτῶν Βυζαντιακῶν κτισμάτων διηκόντων λίαν βαθέως εἰς τὴν γῆν οὕτως, ὥστε ἐκ τῶν μεγάλων προσχώσεων καθίσταται πύλλαχου δυσχερῆς ἡ εὕρεσις τοῦ ἱστορικοῦ Ἑλληνικοῦ στρώματος ἄνευ ἐγκαταστάσεως μικροῦ σιδηροδρόμου πρὸς ἀποχωμάτωσιν καὶ ἐκτέλεσιν ἀνασκαφῶν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα.

Ἐκ τῶν προχείρων δοκιμῶν ἦλθον εἰς φῶς δύο χριστιανικαὶ μονόκογχοι ἐκκλησίαι πηλόκτιστοι (εἰκ. 5 τὸ Ε) καὶ ἀηλιμμένοι δι' ἀσβεστοκονιάματος, μικραὶ καὶ μηδὲν τὸ διαφέρον παρουσιάζουσαι· πύλλαχου τῶν τοίχων αὐτῶν ἐγένετο χρῆσις ἀρχαιοτέρου ὑλικοῦ· ἐπὶ παραθύρων τῆς ταπεινότερον κειμένης ὑπῆρχον δύο μεγάλαι στῆλαι, ἡ ἑτέρα ἐν εἴδει ναΐσκου, ἐσφρηλατημέναι πρὸς ἐξίσωσιν καὶ ἐφθαρμέναι· ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλότερον κειμένης εὕρομεν καρπὸν μετὰ πῆχους μαρμαρίνου μικροῦ ἀγάλματος, τμήματα ἰωνικῶν κιονοκράνων μαρμαρίνων μικρῶν καὶ πρόστυπον ἐπιγραφὴν Βυζαντιακὴν ἐπὶ ὀπτοπλίνθου.

Ἀνατολικῶς τῆς δευτέρας ταύτης ἐκκλησίας ὑπάρχουσιν ἐν συνεχείᾳ μεσαιωνικά τινὰ οἰκοδομήματα κακότεχνα· ἐπὶ τινος τούτων εὐρέθη μέγας ὀγκόλιθος ἐκ τοῦ τοίχου ὑπερκείμενου περιβόλου Ἑλληνικῶν χρόνων ληφθεὶς καὶ φέρων κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν τῆς Δ' - Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος ΕΡΩΣ.

Τῶν ἐκκλησιῶν τούτων τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν ἐθεωρήσαμεν ματαίαν ἐν τῷ παρόντι· μόνον ἐν μέρει δοκιμάσαντες ἐπὶ τῆς πρώτης εἶδομεν ὅτι ἔχει ἰδρυθῆ ἐπὶ στερεοβάτου πωρίνων ἐρυθρῶν ἀρκούντως ἰσχυρῶν κυβολίθων ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος· ὀλίγον περαιτέρω αὐτῆς Νοτιώτερον παρά τι σύνοπτον δένδρον (εἰκὼν 2 τὸ Δ) εὕρομεν σημεῖα ὁδοῦ ἀρχαίας μετὰ κρασπέδου κτιστοῦ ἐκ λαξευτῶν κυβολίθων· ἐπὶ τινος αὐτῶν ὑπάρχει διὰ μεγάλων γραμμάτων κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ ΕΠΙΔΟΣΙΣ.

Σημαντικὸν Βυζαντιακὸν οἰκοδόμημα ἀσβεστόκτιστον ὑπάρχει Ἀνατολικώτερον τῆς δευτέρας ἐκκλησίας (εἰκὼν 5 μετὰξὺ

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΓΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 5. Τὸ κατὰ Στρέβωνα Νάυσταθμον βασιλεῦσι Μακεδόνων (ἦτοι ἔσω ἐμπορικὸς λιμὴν). Θ = θέατρον. —
Ε = ἐκκληροῖα χριστιανικαί. — Α = Ἀγορὰ ἐτέρα. — Κάτω αἱ νῦν ναυπηγίαι (= Τεσσαρῆς).

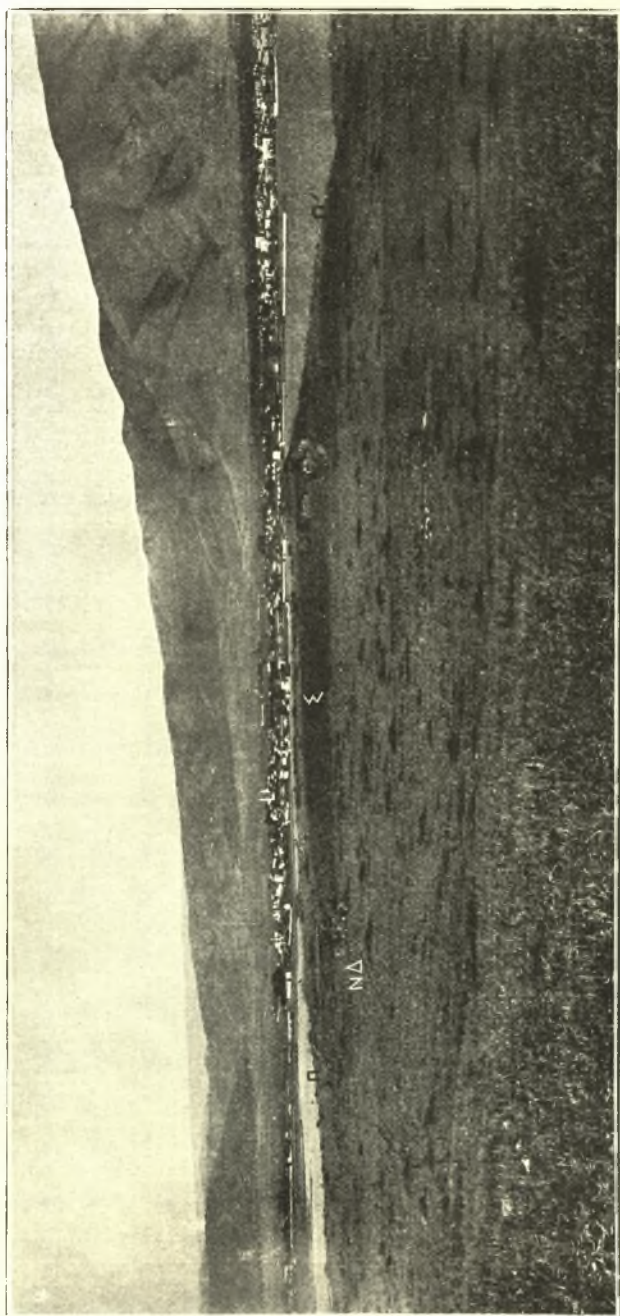
Α-Ε), οὗ τὰ ερείπια σχηματίζουνσι τετράγωνον λόφον· τούτου συμπαγεῖς ὄγκοι τῶν τοίχων ἔχουσι καταπέσει πολλαχοῦ· περιβάλλεται δ' ἐκ πασῶν τῶν πλευρῶν πλὴν τῆς Βορείου διὰ τοίχων σχηματιζόντων περίβολον, ὧν ἐγγὺς ὑπάρχουσιν ἐνιαχοῦ λαξευτοὶ κυβόλιθοι ἀναλημμάτων Ἑλληνικῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Τοῦ μεγάλου τούτου οἰκοδομήματος ἔχοντος βαθυτάτην πρόσχωσιν δὲν κατορθώθη ἐφέτος οὔτε ἡ ἀποκάλυψις οὔτε ἡ ἐξακρίβωσις· ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν γένει ὄψεως καὶ τῶν περιβόλων φαίνεται ὅτι ἀπετέλει ἂν μὴ σπουδαίαν ἐκκλησίαν, ἴσως ἀγορᾶν τινα ὀψίμων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἰδρυμένην ἐπὶ ἀρχαιοτέρας ἀγορᾶς ἐπίσης· εἰς τοιαύτην εἰκασίαν καθοδηγοῦσι τὰ πολυάριθμα θραύσματα ἀγγείων ποικίλων, πίθων, χαλκωμάτων, σιδηρῶν τμημάτων, νομισμάτων τινῶν χαλκῶν κττ.· εἶναι δὲ ἀξία τοῦ κόπου ἡ ἐνταῦθα ἐκτέλεσις ἀνσκαφῶν περαιτέρω.

Ἐκ πάσης τῆς προκαταρκτικῆς ταύτης ἐργασίας ἐξηκριβώθη ὅπως ὀπίσθη ἀσφαλῶς ὅτι κατὰ τὴν Βόρειον παραλίαν ἔκειτο ἡ ὄψιμος Ῥωμαϊκὴ καὶ Βυζαντικὴ πόλις τῶν Παγασῶν (= τῆς Δημητριάδος· βλ. κάτω κεφ. 10), ἡ φερομένη καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Mitra* κατὰ τὴν περίοδον τῆς ξενοκρατίας ἀπὸ τῆς 13^{ης} μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπέκεινα, καὶ ὅτι αὕτη ἦτο ἀρκούντως ἐκτεταμένη· ὅτι δ' ἐνταῦθα ἤδρευε καὶ ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος φαίνεται ἀναμφισβήτητον ἐκ τῶν χριστιανικῶν εὐρημάτων, τῆς ἐλλείψεως δ' ὁμοίων ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσας.

Πρὸς τούτοις κατέστη πιθανόν ὅτι ἡ θέσις αὕτη δὲν ὑπῆρξέ τι σπουδαῖον τοῦλάχιστον κέντρον, ἐξ οὗ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκομισθῶσιν εἰς κτίσιν τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου ἐπιγεγραμμένοι ἀρχαιότεροι λίθοι· οὕτω παραμένει ὡς πιθανωτάτη κρούτη ψηφισμάτων τῶν Μαγνήτων καὶ ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ ἀνδριάντων τὸ θέατρον διὰ τοὺς μνημονευθέντας ἐν τοῖς ἄνω ἐν κεφ. 1 λόγους.

Ἐπέρεκεται δὲ τῆς θέσεως ταύτης ὑψηλὸν καὶ ἐκτεταμένον ὀρθογώνιον ἐπίπεδον κατέχον τὸ μετὰ τὴν ἀκρόπολιν

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΡΑΓΑΣΑΙ)

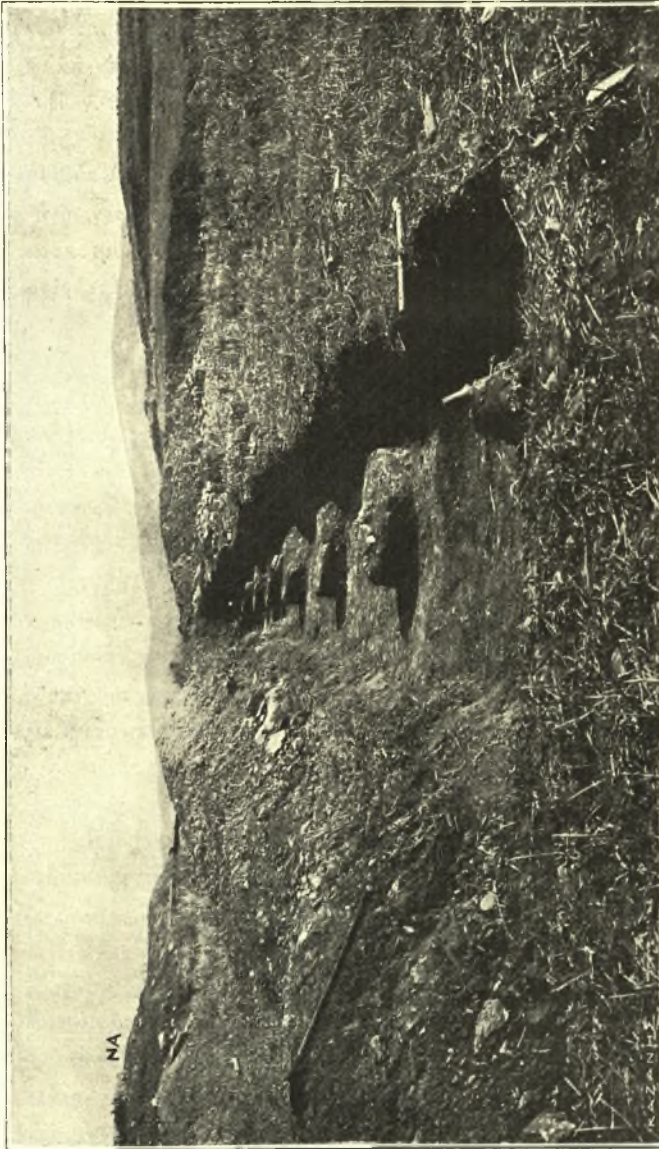
Εἰκὼν 6. Μὲγας ναὸς μετὰ περιβόλου. Π-Π' = Περιβόλος. — ΝΔ = Νοτιοδυτικὴ γωνία αὐτοῦ. — Σ = Στοιὰ (?) Κατὰ τὴν Νότιον πλευρὰν αὐτοῦ. — Εἰς τὸ βάθος τὰ Δυτικιώτερα τοῦ Βόλου καὶ τοῦ Πηλίου.

καὶ τὸν πρῶτον μέγαν πλήρη στηλῶν πύργον ὕψιστον σημεῖον καὶ τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ περιβαλλόμενον πανταχόθεν ὑπὸ ἰσχυροτάτων τειχῶν ἐκ μεγάλων λαξευτῶν κυβολίθων κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῆς τειχοδομίας τῆς Δ'- Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος (εἰκῶν 6 τὸ Γ-Γ')· κάλλιον σφίζεται ἡ Νότιος πλευρὰ Σ, ἔνθα κατὰ προγενεστέρως ἀνασκαφὰς ὑπεθέσαμεν ὅτι ὑπῆρχε στοὰ τις.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου. ὄντος ἀπόπτου καὶ παρέχοντος ἐξείρετον θέαν τῶν πέριξ, ἦτο εὖλογον νὰ εἰκάσωμεν ὅτι θὰ εἶχεν ἰδρυθῆ μέγας τις ναός· ἀνασκάψαντες δὲ δοκιμαστικῶς εὗρομεν ὄντως κιονοστοιχίαν πωρίνων μεγάλων σπονδύλων (εἰκ. 7), ἀληθιμμένων κατὰ τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ γενικὸν σχεδὸν σύστημα δι' ἰσχυροτάτου λεπτοῦ μαρμαροκονιάματος, ἵνα οὕτω παρέχηται ἔμφασις μαρμάρου· εὐρέθησαν δύο ἡμικίονες παραστάδος, τμήματα μικροτέρων κίωνων δωρίων ἠὲ λακωμένων, γεισιποδισμάτων καὶ μελῶν θριγκοῦ πωρίνων μετὰ βαφῆς, ἐξ ὧν πάντων ἐξηκριβῶθη ἡ ὑπαρξίς ναοῦ.

Δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα ἔχουσι πολλαχοῦ ἰδρυθῆ κατὰ τὴν Βυζαντιακὴν περίοδον ποικίλα οἰκοδομήματα μικρὰ ἢ μείζονα, πληθόκτιστα ἢ ἀσβεστόκτιστα, διαστρέφαντα πάντα τὰ ἀρχαιότερα μέλη καὶ δυσχεραίνοντα τὴν διὰ προχείρου ἐργασίας ἐξακρίβωσιν τοῦ ναοῦ· ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς εἰκόνης 7, μίκ πλευρὰ ἔχει ὀκτώ τοῦλάχιστον κίονας, ὧν ὁ γωνιαῖος εἶναι διπλοῦς συμφοῆς· τινὰς τούτων ἔχουσιν ἐπιχρίσει ἐκ νέου οἱ μεταγενέστεροι οὔτοι, διότι εὗρομεν ἀσβεστόματα τοίχων εὐτελεστέρως ποιότητος, φέροντα ἐρυθρὰς καὶ μελαίνας βαφὰς.

Πρὸς εὔρεσιν ἀναθήματός τινος ἀνεσκάψαμεν ἔσω τῆς Νοτανατολικῆς γωνίας (εἰκῶν 7 τὸ ΝΑ)· ἐνταῦθα ὑπάρχει μεγάλη πρόσχωσις, ἣν μόνον ἐπὶ βάθος 2-2.50 μ. ἐξήτάσαμεν· εὐρέθησαν δὲ θραύσματα ἀγγείων τῆς Ε'- Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, τμήματα ὀλίγα πηλίνων ἀγγεμάτων, ἐν οἷς κεφαλὴ κρανοφόρος, τῆς Ἀθηνᾶς ἴσως, βεθαμμένη μέλαινα, ἀμέθυστος εἰς σχῆμα βατράχου, νομίσματα τινὰ χαλκᾶ ἐφθαρμένα, ἀποκόμματα χαλκωμάτων καὶ ἄφθονοι κερκίδες στέγης πολὺ κελῆς· ἐργασίας ὧν ἱκαναὶ φέρουσιν ἐσπραγισμένα ποικίλα μονογραφήματα,

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΓΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 7. Κιονοστοιχία μεγάλου ναοῦ ἐπὶ ἠφρώματος τοῦ κέντρου τῆς πόλεως.
NA = Νοτιανατολική γωνία τοῦ περιβόλου, ἐφ' ἧς ἀρβαστόκτιστον μεταγενέστερον οἰκοδόμημα.

Ἐξω τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβόλου εὐρέθησαν τοῖχοι μικρῶν οἰκοδομημάτων, τῶν πλείστων οὐχὶ ἱστορικῶν ἀλλὰ μεταγενεστέρων χρόνων, τὸ δὲ τεῖχος αὐτοῦ οὐχὶ ἐν καλῇ καταστάσει, διότι ἐσώτερον ἔχει ἰδρυθῆ ἄσβεστόκτιστον Βυζαντιανὸν οἰκηδόμεμα.

Τὸ τέρμα τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας (εἰκὼν 6 τὸ ΝΔ) εὐρέθη ἐν καλῇ καταστάσει· τοῦτο παρουσιάζει ἐσωτερικώτερον διήκοντα τὸν τοῖχον τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς, ἐξ οὗ καθίσταται πιθανὸν ὅτι ἢ εἰς τὸν περίβολον καὶ τὸν ναὸν εἴσοδος ἐτελεῖτο ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης.

Ἡ δὲ Βόρειος πλευρὰ τοῦ περιβόλου εὐρέθη τὰ πολλὰ κατεστραμμένη, διότι ἔκειτο ἐγγύτερον πρὸς τὴν Βυζαντιανὴν πόλιν καὶ τὰ κτισθέντα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους οἰκοδομήματα, καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς λατομεῖον πρὸς χρῆσιν αὐτῶν· διὸ ἡ ἐπιγραφή ΕΡΩΞ ἢ ἐπὶ ὀγκολίθου προερχομένου ἐκ τεύχους κεχαραγμένη, περὶ ἧς εἴπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 166 εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἐλήφθη.

Κατὰ τὴν Βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ περιβόλου εὐρέθησαν κτίσματα μεταγενέστερα καὶ μεγίστη πλάξ φέρουσα τὸρμους, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ἦτο κατώφλιον ἀρομογῆς θύρας τοῦ ναοῦ. Ἡ περαιτέρω ἐνταῦθα ἀνασκαφὴ πιστεύομεν ὅτι θὰ φέρῃ εἰς φῶς σημαντικὰ εὐρήματα.

4) Ἱερὸν Ποσειδῶνος· ἕτεραι Βυζαντιακαὶ ἐκκλησίαι καὶ κτίσματα· τάφοι ποικίλων χρόνων· μνηναῖος συνοικισμὸς· τεῖχη τῆς παραλίας.

Κατὰ τὴν Βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐρευνήσαντες δοκιμαστικῶς, εὗρομεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἔσω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ ἐγγὺς τῶν πυροβολείων, τῶν ποιηθέντων κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, κεφαλὴν ἀγαλματίου μαρμαρίνου τοῦ Ποσειδῶνος, ἕτερα ἀνδρῖκα ἀγαλμάτια λίθου παρίου, τμήματα δύο στηλῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγεγραμμένων, σπόν-

δυλον μεγάλου κίονος, βάθρον στήλης ἢ ἀναγλύφου καὶ τμη-
ματα ἐσφραγισμένων διὰ μονογραφημάτων κεραμίδων.

Ἐκ τούτων καθίστατο εὐλόγον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐνταυθα
που ἔκειτο ἱερὸν ἢ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος· ὄντως δὲ εὐρομεν ἔχνη
τοιχοῦ καὶ στερεοβάτου ἀρχαίου, ἀλλ' ἐν διαταράξει, διότι
καὶ ἐνταυθα οἱ μεταγενέστεροι εἶχον ἰδρύσει οἰκοδομήματα,
μετακινήσαντες τὰ ἀρχαιότερα· δυνατὸν ὅμως εὐρυτέρα τις
ἔρευνα νὰ βεβαιώσῃ τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ ἢ ἱεροῦ καὶ ἕτερα εὐρή-
ματα νὰ φέρῃ εἰς φῶς, πεσόντα ἐπὶ τῶν μεταξὺ διακένων
τῶν βράχων.

Βορειότερον τῆς θέσεως ταύτης παρὰ τὴν παραλίαν μεταξὺ
τῶν Πυριτιδαποθηκῶν καὶ τοῦ λόφου Ταρσανᾶ (εἰκὼν 5) ὑπάρ-
χουσιν ἐρείπια ἀρκούντως σημαντικὰ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν
χρόνων οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ κείνται βαθύτατα, διότι ἐπ'
αὐτῶν ἐκτίσθησαν Ῥωμαϊκὰ καὶ Βυζαντικὰ, ἐπεκτεινομένης
τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως καὶ κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν τέρμα τῆς
Βορείου παραλίας.

Ἀνασκάψαντες δοκιμαστικῶς παρ' αὐτὴν τὴν ἀκτὴν, ἐνθα
ἐμνημονεύετο ὑπὸ τῶν γερόντων ἢ ὑπαρξίς χριστιανικῆς ἐκκλη-
σίας, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, εὐρομεν
ὄντως τοίχους αὐτῆς δι' ἰσχυρᾶς ἀσβέστου πεποιημένου, ἐν
οἷς ἐγένετο καὶ χρήσις ἀρχαιοτέρου ὀλίγου ὑλικοῦ, μάλιστα
ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, γεισωμάτων κττ., ἔκ τινος ναοῦ ἢ
σημαντικοῦ οἰκοδομήματος Ἑλληνικῶν χρόνων.

Εὐρέθησαν δὲ καὶ τάφοι ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ περὶ αὐ-
τὴν, τινὲς μὲν, ὑψηλότερον κείμενοι, Βυζαντικῶν χρόνων μὴδὲν
πλὴν ὄστων ἐνέχοντες, βαθύτερον δὲ ἕτεροι τῆς ἱστορικῆς καὶ
προϊστορικῆς περιόδου· ἀλλ' ἅπαντες ἔχουσιν οἰκτρῶς ἀνατραπῆ,
οἱ μὲν πλεῖστοι ὑπὸ τινος Γερομιχάλη ἀπὸ πεντηκονταετίας
ἐργαζομένου ἐκεῖ καὶ ἀνασκάπτουτος πρὸς τε τυμβωρυχίαν καὶ
ἐμφύτευσιν ἀμπέλων καὶ ὀπωροφόρων δένδρων, οὐκ ὀλίγοι δὲ
ὑπὸ ἀπειρῶν ἐργατῶν ἀποσταλέντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν
ἐν Διμηνίῳ ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Β. Στάκη καὶ ἄνευ
ἐπιβλέψεως εἰκῆ ἀνασκαψάντων.

Τούτων ἕνεκα ἅπας ὁ χώρος ἐντεῦθεν καὶ ὁ λόφος τοῦ Ταρσανᾶ βρήθουσι θραυσμάτων ἀγγείων παντὸς χρόνου ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς μέχρι τῆς Βυζαντιακῆς περιόδου· σημαντικώτατα μεταξὺ τούτων εἶναι τμήματα *μυκηναίων* ἀγγείων, μνηνύοντα ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὑπῆρχεν ἐνταῦθα συνοικισμὸς σπουδαῖος, οἷος λίαν σπανίως ἐμφανίζεται ἐν Θεσσαλίᾳ· καὶ ἐν προγενεστέραις ἀνασκαφαῖς εἶχομεν ἐνταῦθα βεβαιώσει ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόφου τὴν ὑπαρξίν τάφων μυκηναίων, ἐξ ὧν εἰδῶλια χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου ταύτης εὐρέθησαν.

Ἐβεβαιώθη δ' ἐφέτος ὅτι καθ' ἅπαταν τὴν Βόρειον παραλίαν, ἔνθα ὑπῆρχεν ὁ ἐσωτερικὸς ἢ ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς πόλεως, τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενον *ναύσταθμον βασιλεῦσι Μακεδόνων* (εἰκὼν 5), εἶχε ποιηθῆ τεῖχος καὶ πύργοι, καθ' ἃ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας πλευρὰς αὐτῆς τοῦ τεύχους τούτου σφίζεται μέρος ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ λόφου Ταρσανᾶ, ἔνθα τὰ ναυπηγεῖα καὶ τινα οἰκήματα, εὐρέθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τὴν γῆν σαφῆ ἴχνη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Πυριτιδαποθηκῶν Ἀνατολικῶς· καὶ κατὰ τὸ Δυτικὸν τῆς παραλίας ταύτης ἐξετείνεται τὸ τεῖχος, διότι ὑπὸ τὸ Φυλακεῖον τοῦ ἰχθυοτροφείου ὑπάρχει ἐμφανῆς ἀρχαῖος πύργος· οὕτως ἄρα ἡ πόλις ἦτο ἰσχυρότατα τετειχισμένη καὶ ἀληθῆς *πέδη* (βλ. κάτω κεφ. 10).

Τὸ τεῖχος τοῦτο τῆς Βορείου πλευρᾶς ἐχρησίμευσε βεβαίως ὡς ὕλικόν πρὸς κτίσιν τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου, διότι εἶναι εὐχερῆς ἐντεῦθεν, ἰδίως ἀπὸ τοῦ Ταρσανᾶ καὶ τῶν ἐγγύς αὐτῶ, ἢ ἐπὶ σχεδίων μεταφορὰ τῶν λίθων· καὶ κατὰ τὴν ποίησιν τοῦ πρώτου λιμένος τοῦ Βόλου, ἐγγύτατα τοῖς ἐνταῦθα κειμένου, ἐβεβαιώθημεν δι' ἀνακρίσεων ὅτι ἐξήχθησαν ἐντεῦθεν πολυάριθμοι κυβόλιθοι, οὕτω δ' ἐξηφανίσθη τὰ πολλὰ τὸ τεῖχος ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς πόλεως· ἀφ' οὗ δ' ἐξηντλήθησαν οἱ λίθοι οὗτοι, ἐποιήθησαν ἐγγύς λατομῖαι, ἐξ ὧν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐξάγονται λίθοι.

Ἐκ τοῦ γεγενομένου τούτου δύναται τις νὰ ὑποπτεύσῃ, μὴπως ἐγγύς τοῦ Ταρσανᾶ ὑπῆρχέ τις σπουδαῖος ναὸς ἢ ὁμοίων

τι κτίσμα, ὀπόθεν ἠδύναντο νὰ μετακομισθῶσιν ἀνατεθειμένα ψηφίσματα, βάρθρα καὶ ἐπιγεγραμμένοι λίθοι εἰς κτίσιν τοῦ Κάστρου, καὶ ὅτι ἄρα ἡ ζητούμενη κρύπτη τῶν τοιούτων ἀρχαίων πρέπει καὶ ἐνταῦθα νὰ ὑποτεθῆ ὑπάρχουσα.

Ἡμεῖς ὄντως συμπεραίνομεν ὅτι, εἰάν ἐν τῷ θεάτρῳ δὲν εὔρεθῆ ἡ κρύπτη αὕτη, ἢ εὔρεθῆ μὴ παρέχουσα δαψιλῆ εὐρήματα, πρέπει ἐνταῦθά που κατὰ δεύτερον λόγον νὰ ζητηθῆ δυνατὸν εἶναι ἀμφοτέραι αἱ θέσεις νὰ χορηγήτωσι τοιαῦτα ἀρχαῖα, διότι δὲν ἀνετίθεντο βεβαίως ταῦτα ἀποκλειστικῶς εἰς ἐν μόνον σημεῖον.

5) *Τρίτος πλήρης γραπτῶν στηλῶν μέγας πύργος· διατήρησις τῶν χωμάτων τῶν στηλῶν καὶ ἀναγραφή αὐτῶν.*

Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν προηγουμένων ἐτῶν εἶχομεν ὑποπεύσει ὅτι ὁ μέγας εὔρεθεις πλήρης στηλῶν πρῶτος πύργος δὲν θὰ ἦτο ὁ μόνος, ἐνθα ἐγένετο χρῆσις ἀρχαίου, τοσοῦτον πολυτίμου, ὑλικοῦ· ὄντως δέ, ὡς ἐγράψαμεν ἀπὸ ἐτῶν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς, ἐρευνήσαντες περαιτέρω ἐννέα ἔτι πύργους, εὔρομεν δεύτερον ἀρκούντως μέγαν, πλήρη καὶ τοῦτον στηλῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο θέλοντες νὰ ἐξαντλήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐντειχίσσεως στηλῶν ἐν περαιτέρῳ πύργοις τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως, ἐδοκιμάσαμεν ἱκανοὺς μέχρι τοῦ Φανοῦ, καὶ κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἄλλοι ἔχουσιν ἐπισκευασθῆ, δύνανται δέ τινες νὰ ἐνέχωσι στήλας· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα, μάλιστα ἐγγὺς τοῦ δευτέρου πύργου κατὰ τὴν μεγάλην πύλην, ἐνθα ἐσχηματίσαμεν ἰσχυρὰν ὑποψίαν ὑπάρξεως αὐτῶν, ἦσαν ἐσπαρμένοι ἀγροί, καὶ ἡ ἔρευνα οὕτω καθίστατο ἐφέτος λίαν δυσχερῆς καὶ πολυδάπανος, ἀφῆκαμεν εἰς εὐθετώτερον χρόνον τὴν ἐνταῦθα δοκιμαστικὴν ἀπόπειραν.

Διηυθύνθημεν δὲ πρὸς τὴν Νότιον πλευρὰν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκατέρωθεν τῆς ἐκ Βόλου εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξιτοῦ, ἐνθα πολλοὶ πύργοι ὑψοῦνται ἐν εἴδει λόφων (εἰκῶν 11 τὸ Γ-Γ'.....).

ἐνταῦθα κατὰ τὰ Βόρεια κρᾶσπεδα τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΓΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 8. Ὁ τρίτος πλῆρης σπηλιῶν πύργος ἀπὸ ἀνασκαπόμενος. —
 Α—Α' = Λατομῆαι νεώτεραι. — Π—Π' = Πλίνθινος τοῦχος ἐπιτείμενος τοῦ λιθίνου διακένου. — ΔΔ' = Λιθινὸν
 διάκενον. — ΕΠ = Ἐσωτερικὸς ἀρχαιότερος πύργος. — ΣΠ = συμπληρωμένος πύργος ἐκ ξένου
 ἔλικου (ἢ Νοτιοδυτικῆ γωνία).

Ἦλῖα εὔρομεν ἱκανοὺς τάφους ἔξω τῶν τειχῶν καὶ ἐγγὺς τῶν
 ἐρειπίων τῶν πύργων· ἐκ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν ὑπωπετεύσαμεν

ὅτι ἐν τοῖς παρακειμένοις πύργοις θὰ εἶχον ἐντειχισθῆ στήλαι τῶν τάφων τούτων τούλάχιστον.

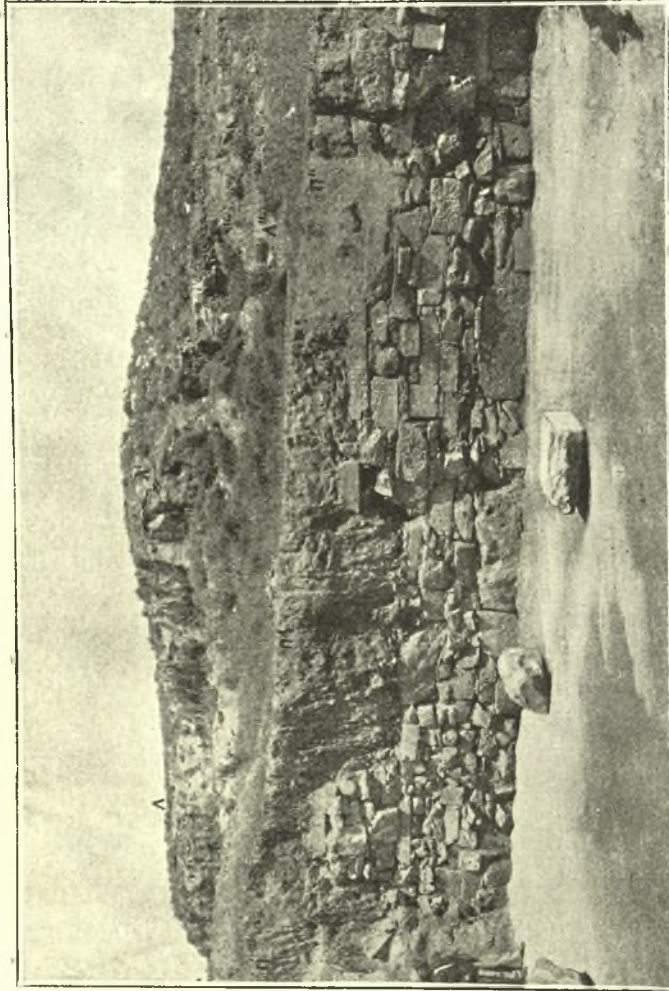
Ὅντως δ' ὑπῆρχεν ἐγγὺς πύργος ἐπ' αὐτῶν ἐν μέρει τῶν λατομιῶν ἰδρυμένος (εἰκὼν 8 καὶ 9 τὸ Λ-Λ'-Λ'), ἐξ οὗ εἶχον ἀφαιρεθῆ λίθοι ὑπὸ τῶν λατόμων· καὶ τοῦ μὲν ἀρχαιότερου ἐσωτερικοῦ πύργου ὑπελείποντο ἔχνη ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν (εἰκὼν 8 τὸ ΕΓ), ἡ ὕπαρξις δ' ἐπηυξημένου ἐξωτερικοῦ πύργου δὲν ἐβεβαιώθη, διότι τὸ ἔδαφος εἶχεν ἐξισωθῆ, ἦτο δὲ καὶ ἐσπαρμένον· ἀλλ' ἐκ τινων μικροτάτων σχιζῶν, διεσπαρμένων ἀνὰ τὸν ἀγρὸν τοῦτον καὶ προερχομένων ἐκ στήλων, παρείχετο ἡ ὑποψία ὅτι παλαιότεροι λατόμοι θὰ ἤψαντο τοῦ ἐπηυξημένου πύργου, συναντήσαντες στήλας καὶ ἐξαφανίσαντες αὐτάς, ἵνα ἐξιώσωσι τὸ ἔδαφος καὶ ποιοῦντες ἀμαξιτὸν εἰσέλθωσιν εἰς τὰς λατομίας τῶν φυσικῶν βράχων ἐντεῦθεν.

Διὰ προχείρου μικρᾶς σκαφῆς ἤλθεν εἰς φῶς τῆ 24^η Φεβρουαρίου ἄνω τμήμα στήλης τοῦ ΑΜΜΩ[νίου μετὰ βαφῶν καὶ ἐφάνησαν ἐρριμμένοι καὶ ἀνατετραμμένοι λίθοι λαξευτοὶ ἐνὸς δοκιμαστικῆς χάνδακος, ποιηθείσης ὑπὸ παλαιότερων λατόμων πρὸς ἐξαγωγήν λίθων καὶ εὐτυχῶς ἀφειθείσης, διότι οἱ εὐρεθέντες βεβαίως ὑπ' αὐτῶν εὐχρηστοὶ ἄλλως λίθοι ἔκειντο ἰκανῶς βαθέως ὑπὸ τὸ ἔδαφος καὶ δὲν συνέφερον αὐτοῖς ἡ ἐξαγωγή μετ' οὐ πολὺ ἐβεβαιώθη ἡ ὕπαρξις ἐπηυξημένου καὶ ἐνέχοντος πολλὰς στήλας πύργου (εἰκὼν 8 τὸ ΣΠ).

Καὶ πρῶτον μὲν ἐπεβάλλετο νὰ προσδιορισθῆ ἡ ἔκτασις τοῦ ἐπηυξημένου πύργου τοῦτο κατωρθώθη διὰ τῆς εὐρέσεως τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῶν προγενεστέρως ἀνασκαφέντων πύργων τοιχαρίου ἐκ μικρῶν λίθων, ὅπερ κατὰ κανόνα περιβάλλει τὸν ἐπηυξημένον πύργον μόνον, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τοίχων αὐτοῦ 1-6 μ. συνήθως· οὕτω ζητηθεὶς ἐσωτέρω τοῦ τοιχαρίου ὁ ἐπηυξημένος πύργος, εὐρέθη ἀπέχων αὐτοῦ 5.10 μ. καὶ ἔχων μῆκος 21.42 μ., πλάτος δὲ 14.65 μ. καὶ πάχος τοίχου λιθίνου 2.90-3.20 μ..

Τούτου εὐρεθέντος ἔπρεπε νὰ ληφθῆ φροντίς, ἵνα τὸ διάκενον (εἰκὼν 8) ἐρευνηθῆ πρῶτον, καὶ τοῦτο κατ' ὀλίγον ἀνα-

σκαπτόμενον ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου· ἡ πρόνοια αὕτη ἦτο ἀπαραίτητος· διότι, ἂν ἐκαθαρίζετο ὁλό-

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν Θ. Τὰ ἔσοι τῆς Ἀνατομικῆς πλείους τοῦ τρίτου πύργου πρὸ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν στηλῶν. — Π—Π'' = Ὁ ἐκ πλίνθων ὠμῶν τοίχος ἐπιειμένος τοῦ λιθίνου. — Λ—Λ'' = Λατομία νεότερα.

κληρον τὸ διάκενον μέχρι συναντήσεως τῶν στηλῶν, τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν θὰ εἰσέρρουεν ἐντὸς αὐτῶν καὶ θὰ κατέστρεφον τὰς βαφάς· τοιαύτην μέριμναν ἐκ τῆς πείρας ὀδηγηθέντες εἶχομεν λάβει

καὶ ἐν τοῖς πρότερον ἀνασκαφεῖσι πύργοις, ταύτῃ δὲ ὀφείλεται κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ἡ ἐξαγωγή ἀλωβήτων τῶν στηλῶν καὶ ἄνευ βλάβης τῶν χρωμάτων αὐτῶν.

Δευτέρα δὲ φροντίς ἔπρεπε νὰ ληθῆ πρὸς διατήρησιν πρῶχειρον τῶν γραπτῶν στηλῶν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξαγωγήν αὐτῶν, κατασκευαζομένου κατὰ χώραν ἐστεγασμένου φυλακείου, ἵνα τούτων τιθεμένων ἐντὸς αὐτῶν, ἐμποδίζηται ἡ βλάβη τῶν χρωμάτων ἐκ τοῦ ἡλίου, τοῦ φωτός καὶ τῆς κόνεως· ἡ τοιαύτη πρόνοια μὴ ληφθεῖσα ἐν ταῖς προγενεστέραις ἀνασκαφαῖς, θὰ ἀπέβαινε πρὸς βλάβην τῶν στηλῶν, ἂν μὴ εὐθὺς μετεκομίζετο πᾶσα εὐρισκομένη ἐκάστοτε διὰ κάρρων καὶ ἀμαξῶν, ἀναμενόντων πάντοτε ἐπὶ τόπου.

Ἡ ἐκ τυπικῶν ὁμῶς λόγων μὴ ἔγκαιρος ποίησις τοῦ φυλακείου ἐφέτος, τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου μὴ δυναμένου, ὡς φαίνεται, νὰ συνέρχηται κατὰ τὰς αἰτήσεις μου ἀμέσως, καὶ ὁσάκις συνήρχετο μὴ ἐγκρίνοντος τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἀπαιτούμενον μέγεθος αὐτοῦ, ἔνεκα βεβαίως τῆς ἀγνοίας τῶν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς μου ἀναγκῶν, παρ' ὀλίγον ἤλθε τοῦ νὰ γένηται αἰτία καταστροφῆς ἄλλων τε καὶ μιᾶς τῶν ἀρίστων στηλῶν τοῦ πύργου τούτου, τῆς μεγάλης τῶν πολεμιστῶν.

Τὴν στήλην ταύτην δὴλα δὴ ἀνεκάλυψα κατὰ τὸ τέρμα τῆς ἡμέρας περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ ἐκ κακῆς συμπτώσεως, ἐπιχειρῶν νὰ ἐξαγάγω αὐτήν, κατελήφθη ὑπὸ βροχῆς· διὰ τοῦτο ἀπέθηκα πάλιν, ὡς ἦτο, μετὰ τῶν βαφῶν πρὸς τὰ κάτω, ἐπιρρίψας τὰ ἐνδύματα πάντων τῶν ἐργατῶν πρὸς ἀποφυγὴν διεισδύσεως ὑδάτων· ἤδη δὲ τῆς νυκτὸς ἐπελθούσης, ἐκόμισα κεκηρωμένα μεγάλα ὑφάσματα καὶ σχηματίσας εἰδὸς τι σκηνῆς ἐξήγαγον καὶ ἐφόρτωσα αὐτήν μετὰ δυσχερείας, καὶ μετεκόμισα περὶ μίσας νύκτας εἰς τὸ Μουσεῖον, ἀνεχόντων καθ' ἕλον τὸ διάστημα τοῦτο τῶν ἐργατῶν ἐκατέρωθεν τοῦ κάρρου τὰ μνημονευθέντα ὑφάσματα ἐν εἶδει μεγάλου πετάσου.

Τρίτη μέριμνα ἐλήφθη πρὸς διατήρησιν τῶν χρωμάτων τῶν στηλῶν κατὰ τὴν μεταφορὰν πρὸς τοῦτο κατεσκευάσα μεγάλας θήκας ξυλινὰς ἐν εἶδει κιβωτίων, ἐν αἷζντο ἐτίθε αἱ καλά

καὶ ὅπως δὴποτε διατηροῦσαι βαφὰς στηλαί, ἀσφαλιζόμεναι οὕτω καθ' ὄδον ἀπὸ τε τοῦ φωτὸς καὶ τῆς κόνεως, ἐν ᾧ κατὰ τὰς προγενεστέραις ἀνασκευαῖς ἠναγκάζομεν νὰ μετακομίσω αὐτὰς πάσας ἐντὸς ἀμάξης, ὅπερ ὑπῆρξε δαπανηρότατον· ἀλλὰ καὶ ἐφέτος ἐγένετο ἰκανὴ χρῆσις τοιαύτης μεταφορᾶς· πρὸς ἀποφυγὴν δὴλον ὅτι τῶν δονήσεων τοῦ κάρρου, ἐλλείπει τῶν ἀπαιτουμένων ἐλατηρίων, ἠναγκάσθη νὰ μετακομίσω τὰς ἀρίσταις καὶ ὅπως δὴποτε εὐφορήτους στηλάς ἐφ' ἀμάξης.

Διὰ τοιούτων καὶ ἄλλων παραπλησίων φροντίδων καὶ μέσων κατωρθώθη ἡ τε δέουσα ἐξαγωγή καὶ ἡ ἀσφαλῆς μεταφορὰ τῶν στηλῶν μέχρι τοῦ ἑαυτῶν ἀσύλου, τοῦ Μουσείου, ἀνευ οὐδεμιᾶς βλάβης τῶν χρωμάτων· περὶ τοῦ περαιτέρω καθαρισμοῦ, τῆς προσηκούσης συντηρήσεως καὶ ἰδρύσεως αὐτῶν ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Μουσείου παρέχω μὲν τινὰς πληροφορίας κάτω ἐν κεφ. 11, θέλω δὲ διαλάβει καὶ δι' ἰδίαις πραγματείας ἐν τῇ 'Αρχ. Ἐφημ. προσεχῶς δημοσιευθησομένης.

Προέβην δὲ εἰς τε τὴν ἀνωτέρω διήγησιν περὶ ἐξαγωγῆς καὶ μεταφορᾶς τῶν στηλῶν καὶ εἰς τὴν ἀναγγελίαν τοῦ δημοσιεύματος διὰ τε λόγους ἐπιστημονικούς, ἵνα καὶ οἱ ἐν γένει συνάδελφοι ἀρχαιολόγοι ἐν παρρησίαις περιπτώσει δυνηθῶσιν, ἂν θελήσωσι καὶ ἂν δέωνται, νὰ ἐπωφεληθῶσι πως τῆς ἐμῆς πείρας, καὶ διὰ λόγους εὐθυνῶν· διότι εὐρέθησαν οὐκ ὀλίγοι φιλοσόφου φύσει, φθονεῶς καὶ συκοφαντικῆς διαθέσεως ἄνθρωποι, μειζέλληνες τὰ πολλά, οἵτινες ἵνα τι καὶ πλεόν τῶν ἄλλων κοινῶν θνητῶν φανῶσι γινώσκοντες, μάλιστα δὲ ἵνα καὶ ἐν τῇ συναδελφικῇ ἀμίλλῃ καὶ τῷ ἀνταγωνισμῷ πρὸς ἐπιτυχίαν ὑπερέρου δημοσίου ὑπουργήματος μειώσωσι τὸν ἀντίπαλον, διελάλησαν, ἐλλείπει ἄλλων ἐπιχειρημάτων κατ' ἐμοῦ, ὅτι ἔβλαψα τὰς στηλάς, ἄς οὔτε εἶδον κἂν αὐτοὶ οὐδὲ γινώσκουσι τὰ κατ' αὐτάς· καὶ τοῦ μὲν ποθουμένου ἐπέτυχον, καταλαβόντες τὰ μνημονευθέντα ὑπουργήματα ἀκονιτί, ἐμοῦ ἀπουσιάζοντος ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἔτους ἐκάστου καὶ μὴ δυνάμενου νὰ ἀντεῖπω εἰς ἀγνώστους κατ' ἐμοῦ προφορικῶς τοῖς ἰσχύουσι διαδιδόμενας

τοιαύτας φήμας· τῆς ἀληθείας δὲ καὶ ἀρετῆς ἐβλαψαν οὗτοι τὰς κρηπίδας κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτοῖς· διότι σκοπὸν τοῦ ἑαυτῶν βίου θέμενοι τὴν πάσῃ τέχνῃ καὶ μηχανῇ εἰς ὑψηλὰς ἐπιστημονικὰς θέσεις τῆς πολιτείας ἡμῶν ἀναρρίχῃσιν, καὶ τοὺς κινδύνους καὶ κόπους τῆς δι' ἀληθοῦς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἐπικρατήσεως μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποστῶσι, μηδὲ τὴν πρὸς ταῦτα σωματικὴν καὶ πνευματικὴν προπαρασκευὴν ἔχοντες, κατεδαπάνησαν τὰς ἡμέρας αὐτῶν καὶ νύκτας θαμίζοντες οἰκτροὶ παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς, ὀχλοῦντες καὶ κολακεύοντες αὐτοὺς δυσκαπάλλακτοι, καὶ τὰ πολλὰ ἐξαπατήσαντες αὐτοὺς δι' ἐπιτηδεῖου ἐξάρσεως τῆς ἑκυτῶν ἀξίας, συκοφαντικῆς δ' ὑποτιμῆσεως τῆς τῶν ἀντιπάλων, εὐχερῶν ἀμφοτέρων παρὰ μὴ γινώσκουσιν ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ τὴν ἀξίαν τῶν ἐπιστημονικῶν παραγόντων τῆς χώρας.

Οὕτω παρέστημεν ἐσχάτως ἐν τῷ καθαρωῷ τοῦ Πανεπιστημίου πρὸ ἔργου δυναμένου, ἂν μὴ ταχέως ἐπανορθωθῆ, νὰ ἐπενέγκῃ σημαντικὸν μαρασμὸν τῇ ἐπιστημονικῇ ἀναπτύξει τοῦ ἡμετέρου ἔθνους· διότι οἱ νέοι βλέποντες καὶ συζητοῦντες τὰς ἄνω μεθόδους ἐπικρατήσεως, ἐπιτυχούσας ἐν σημαντικῇ ἀναλογίᾳ, παράγονται λεληθότως, ἢ καὶ ἐν ἐπιγνώσει τινὲς ἀνισχύρου ὄντες ἠθικοῦ σχηματισμοῦ, εἰς μίμησιν τούτων καὶ εἰς ἀνταλλαγὴν ἄρα τοῦ ἐπιστημονικοῦ σκίμποδος, τοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ ἠθους, ἅτινα στοιχεῖα ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων, δι' ἐπιτηδεύσεων ἀλλοτρίων καὶ μὴ ἀξίων αὐτῶ.

Ἡμεῖς προμαχόμενοι τῆς ἀληθείας καὶ τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐπιζητοῦντες, πρὸς ἣν τὸ μὲν ὕλικόν πάντοτε πιστεύομεν ὅτι ὑπάρχει ἐν τοῖς νέοις τῆς φυλῆς ἡμῶν μαθηταῖς, ἢ δὲ προσήκουσα κατεύθυνσις καὶ ἔξαρσις τῆς ἐμφύτου παρ' αὐτοῖς, ὡς παρὰ παντὶ Ἑλληνι, φιλοτιμίας καὶ λεπτότητος φρενῶν δὲν παρέχεται συχάκις ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τιθεμένων ἐκάστοτε ὀργάνων, ἐκφράζομεν πρὸς τοὺς ἰθύνοντας τὰ τῆς πολιτείας τὴν εὐχὴν νὰ τελέσωσιν ἀνακαθαρῶν τῆς Φιλολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, περὶ ἧς ὁ λόγος ἡμῶν ἐνταῦθα, πλήρη καὶ πραγμα-

τικόν, ἵνα μὴ μετὰ τινα ἔτη ἴδωσι τὴν δημοσίαν ἐν γένει ἐκπαίδευσιν, ἥτοι αὐτὸν τὸν κορμὸν τοῦ σώματος τῆς Πολιτείας καταλαμβανομένην ὑπὸ νόσου δυσθεραπεύτου, ἢ καὶ ὄλωσ ἀνιάτου.

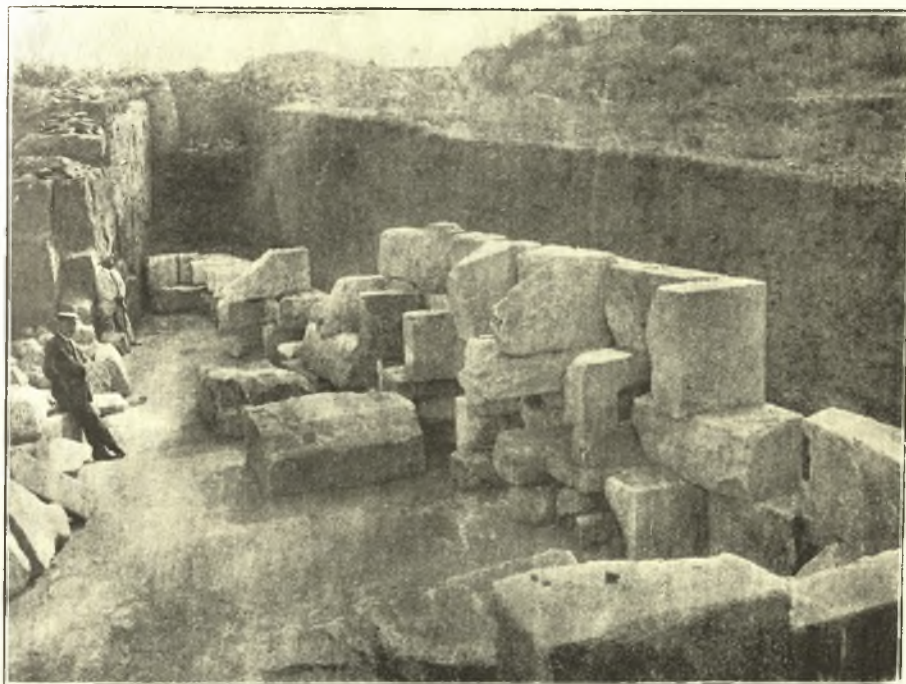
Τὸ δὲ διάκενον τοῦ πύργου τούτου (εἰκὼν 8 τὸ Δ-Δ'-Δ'') ἐποιήθη ὁμοίως μὲν ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἀλλ' ἐπιμελέστερον καὶ ἄνευ τῆς μεγάλης παρατηρηθείσης ἐκεῖ σπουδῆς· διότι ἡ διὰ λίθων γόμωσις αὐτοῦ ἐτελέσθη ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ οὐχὶ ὡς ἐν ἐκείνοις, φύρδην μίγδην ῥιπτομένων στηλῶν τε καὶ λίθων μετὰ πηλοῦ, ἀλλὰ μετὰ τινος ἐπιμελείας, κτιζομένων κατὰ πλάτος τοιχαρίων τεσσάρων μὲν κατὰ τὸ πρῶτον ὑπόστρωμα, τριῶν δὲ ὑπερκειμένων εἰς τὰ μεταξὺ αὐτῶν κατὰ τὸ δεύτερον· οὕτω κατωρθώθη νὰ γένηται τὸ διάκενον συμπαγέστερον καὶ στερεώτερον ἐν αὐτῷ ἢ ἐν ἐκείνοις, ὠφέλησε δὲ καὶ τὰς ῥιφθείσας στηλάς ἢ τοιαύτη πρόνοια, μὴ βλαβεῖσας ἐν τῇ ἐπιρρίψει τοσοῦτον· ὅσον ἐβλάβησαν ἐκεῖ.

Ἐπὶ τοῦ λιθίνου τούτου διακένου ἐκτίσθη τὸ πλίνθινον (εἰκὼν 8 καὶ 9 τὸ Γ-Γ'-Γ'')· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ ὕψος, τῶν χωμάτων τῶν πλίνθων ἐκ τῆς συχνῆς καλλιέργειας καὶ τοῦ ἐπικλινούσας τῆς θέσεως ἀποχωρούντων σὺν τῷ χρόνῳ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὴν Νότιον πλευρὰν μάλιστα ὑπελείφθη χῶμα 0.40 0.50 μ· ἂν δ' ἀνεβάλετο ἢ ἀνασκαφῆ ἐπ' ὀλίγιστα ἔτι ἔτη, τὸ ἄροτρον θὰ ἤπτετο τοῦ διακένου, οἱ γεωργοὶ θὰ ἀνέτρεπον καὶ θὰ ἠφάνιζον τὰς στηλάς, αἱ δὲ βροχαὶ διεισδύουσαι εὐχερῶς οὕτω θὰ κατέστρεφον τὰ χρώματα πασῶν· οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν τὰ μάλιστα ἐνέμεινα τῇ γνώμῃ τοῦ νὰ ἀνσκαφῶσιν ὅσον ἔνεστι τὰ χίιστα πάντες οἱ ἐνέχοντες στηλάς πύργου· οἱ δὲ λέγοντες καὶ γράφοντες ὅτι κάλλιον θὰ ἐφυλάσσοντο αἱ στηλαὶ ἐν τοῖς κόλποις τῆς γῆς, ἀγνοοῦσι τὰ πράγματα καὶ κατεαχότα μέλη ποιητικῆς μικρολεπτότητος καὶ ῥητορικῆς ψευδομεταφορᾶς ἐκφέρουσιν.

Τοῦ διακένου τελείως ἐρευνηθέντος ἀπέμειναν οἱ ὥρατοι τοῖχοι τοῦ πύργου, τὰ μὲν ἔξω μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ πύργῳ, ποιηθέντες ἐκ κυβολίθων, εἰλημμένων

ἐπίσης ἐκ προγενεστέρων οἰκοδομημάτων, τὰ δὲ ἔσω ἀπλούστερον· διότι δὲν ἐφαίνοντο, ὡς καλυπτόμενα ὑπὸ τοῦ διακένου καθ' ὅλον τὸ ὕψος (εἰκὼν 9).

Καὶ τοὺς τοίχους τούτους μετὰ μεγάλης ἡμῶν λύπης ἠναγκάσθημεν ἐνιχαῶν νὰ κρημνίσωμεν, διότι ἐνεῖχον πολλὰς καὶ

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 10. Τὰ ἔσω τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τρίτου πύργου μετὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν.

ἀξιολογωτάτας στήλας· ἀλλ' ἡ κατακρήμνισις ἐγένετο μετὰ πάσης εὐλαθείας, διατηρηθείσης πανταχοῦ, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως αὐτῶν ἢ εἰκὼν 9 δεικνύει τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου τούτου πρὸ τῆς κρημνίσεως, ἢ δὲ εἰκὼν 10 τὴν αὐτὴν μετὰ τὴν κρήμνισιν· αἱ ἐντετειχισμένοι στήλαι εἶναι ἐμφανεῖς

καὶ πολυάριθμοι ἐν τῇ εἰκόνι 9, διακρίνονται δ' ἐν τῇ 10 βάρθρα τινὰ ἀφελθέντα ὡς ἦσαν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἠρευνήθησαν κρημνισθεῖσαι τὰ ἔσω αἰ ἐσωτερικαὶ ὄψεις καὶ τῶν ἐτέρων πλευρῶν· ἡ ἐν κεφ. 10 ἐν τοῖς κάτω παρεχομένη εἰκὼν 22 δεικνύει τὴν περᾶτω ἐν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πύργου τούτου καὶ τὴν μέχρι τοῦ δυνατοῦ διατήρησιν τῶν τοίχων· σημειωτέον δ' ὅτι τινὲς τῶν λίθων τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας (εἰκὼν 22 τὸ Κ-Κ') εἶναι μέγιστοι, οἷους δὲν συνηντήσαμεν ἀλλαχοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀσφαλῶς ἐλήφθησαν ἐκ παρακειμένου προγενεστέρου οἰκοδομήματος, εἰκάζομεν ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ἐπιτάφιον μνημεῖον μέγα, εἶδος τι Μαυρῶν λείου (ὁ τάφος τοῦ βασιλέως Δημητρίου; βλ. κάτω κεφ. 10), οὗτινος δύνκνται νὰ εὐρεθῶσι τὰ ὑπόλοιπα, ἂν δὲν κατεσκάφη τότε τελείως, ὅπερ ἀπίθανον.

Ὑπὸ τὴν Νοτιανατολικὴν γωνίαν κατὰ τὸ σημεῖον Σ τῆς εἰκόνος 22 ἀφήκομεν μίαν στήλην, διότι ἡ ἐξαγωγή αὐτῆς ἀπαιτεῖ πλήρη καὶ ἐπὶ πολὺ διάστημα καταστροφὴν τῆς ὠραιοτάτης ταύτης γωνίας· ἡ στήλη αὕτη, ὡς τεθεῖσα πρώτη ἐπὶ ἀνωμαλίας τοῦ βράχου πρὸς ἐξίσωσιν, εἰκάζομεν ὅτι δὲν θὰ διατηρῆ τὰς βραχάς.

Πρὸς τούτοις διετηρήσαμεν πάμπολλα χώματα, ἐφ' ὧν ἔχουσιν ἀποτυπωθῆ παραστάσεις γραπταὶ μετὰ βαφῶν ἰκανῶν στηλῶν· τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι κατὰ τὴν κτίσιν ἐγένετο χρῆσις πηλοῦ καὶ τούτου λίαν ἐκλεκτοῦ· ἦτο δ' ἀναγκασία ἡ χρῆσις αὐτοῦ κατὰ τὴν κτίσιν τῶν ἐσωτερικῶν ὄψεων τῶν τοίχων καὶ ὄλου τοῦ διακένου, ἅτινα ἐποιήθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ μικρῶν λίθων· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ἐξωτερικῶν ὄψεων τῶν τοίχων, ἐνθα ἐτέθησαν λαξευτοὶ κυβόλιθοι, ἐτίθετο ὀλίγος λίαν ἐκλεκτὸς πηλὸς πρὸς συγκόλλησιν αὐτῶν.

Ἡ ἀναπαράστασις τοῦ πύργου εἶναι κατὰ τὰ εἰρημένα εὐχερής· ὅτι δὲ εἶχε καὶ ἐπάλλξεις ἐστεγασμένας, ἀποδεικνύουσιν αἱ ἀφθόνως εὐρεθεῖσαι ὠραῖαι κεραμίδες, ὧν πολλὰ φέρουσι ποικίλα μονογραφήματα· τινὰ τούτων εὐρέθησαν ὅλως ὁμοία

καὶ ἐπὶ ἄλλων πύργων καὶ κτισμάτων τῆς πόλεως, τινὰ δὲ τὸ πρῶτον ἐμφανίζονται.

Ἐν τῶν τελευταίων τούτων φέρον προστύπως τὰ γράμματα **ΑΒ** θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐρμηνεύσω β(ασιλέως) Ἀν(τιόχου), σχηματίσας καὶ ἄλλοθεν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἐπισκευάσας τὰ περὶ τὸ 200 π. Χρ. τὸ πρῶτον κρημισθέντα τείχη καὶ τοὺς πύργους τῶν λεγομένων Παγασῶν μετὰ τσοαύτης σπουδῆς καὶ διὰ κολοσσιαίας δαπάνης ἤτο ὁ περίφημος βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Μέγας, καὶ ὅτι ἡ ἐπισκευὴ αὕτη ἐγένετο τῷ 191 π. Χρ. οὕτω πάσαι αἱ ἐν τοῖς πύργοις εὑρεθεῖσαι στῆλαι εἶναι προγενέστεραι τοῦ ἔτους τούτου· ἐπίσης ἔχω πάλαι σχηματίσει τὴν γνώμην ὅτι καὶ τὰ οὕτως ἐπισκευασθέντα τείχη τε καὶ πύργοι ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἐκρημίσθησαν πάλιν τῷ 168 π. Χρ. κατὰ πληροφρίαν τοῦ Διοδώρου ¹⁾ λέγοντος ὅτι ἡ σύγκλητος ἀπέστειλε δέκα πρεσβευτὰς «οἱ καὶ πρὸς Αἰμίλιον Μᾶρκον (;) ἐλθόντες συνεῖδον τὰ τείχη Δημητριάδος πόλεως Μακεδόνων πρῶτης καθελεῖν».

Οὕτως ἐπέρχεται τὸ ζήτημα περὶ Παγασῶν-Δημητριάδος ἀνακινήθην ἐν τῇ Κlio τοῦ 1911 σελ. 442 κέ. ὑπὸ τοῦ Beloch,

¹⁾ Τὸ χωρίον ἀντέγραψα ἔκ τινος λίαν παλαιᾶς ἐκδόσεως τοῦ Διοδώρου, ἣν εὔρον παρά τινι καθηγητῇ ἐν Βόλῳ· ἔγω σημειώσω ὡς παραπομπὴν Frg. XXI-XL c. II· ἀμφιβάλλω ἂν ἔγη καλῶς τὸ Μᾶρκον, ἀφ' οὗ ἀναμένομεν τὸν Αἰμίλιον Παῦλον. Δυστυχῶς ἡ δημοσία βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου Βόλου στερεῖται ὅλως ἀντιτύπων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, μὴ ἐγκριθέντων τούτων, ἐμοῦ προτεινόντος πρὸς ἀγοράν, ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, ὡς ὄντων φιλολογικῶν κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων, ἐν ᾗ ἄλλως ἔχει ἡ βιβλιοθήκη αὕτη πλήρη τὴν σειρὰν τῆς Λεωνόου Νομοματικῆς Ἐφημερίδος καὶ τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος, ἀποστελλομένων τακτικῶς ἐγκρίσει βεβαίως τοῦ ἄνω Συμβουλίου. Εἶναι δ' ἄξιον μνείας διὰ τὸ παράδοξον τὸ ὅτι τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἀγορασθέντα ἀντίτυπα Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἀργαίων συγγραφέων, διαθέτοντος, ἐγκρίσει τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, τὸ ἀνάλογον τῆς πρὸς ἀγοράν βιβλίων ἀναγεγραμμένης ἐν τῇ προϋπολογισμῷ τοῦ Κράτους πιστώσεως, ἀπερρίφθησαν μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἐναντίον τῆς γνώμης αὐτοῦ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, ἀποτελουμένου, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ ἐδικῶν ἀρχαιολόγων (π. γ. Β. Στάη, Ἰ. Σβορώνου κ. λ.), καὶ κατελογίσθη, εἰς βάρος μου ἢ δαπάνη· καὶ ἐσομένοιαι πυθόδοι!

ὄπερ ἐξετάζω προχείρως μὲν κάτω ἐν κεφ. 10, εἰς εὐθετώτερον δὲ χρόνον θὰ ἐξετάσω ἐν ἰδιαιτέρᾳ μελέτῃ· ἐν τῷ παρόντι παραπέμπω εἰς τὰ Πρακτικά τοῦ τρίτου διεθνοῦς ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου ἐν Ῥώμῃ, ἐνθα δημοσιεύεται περίληψις τῆς ἀνακoinώσεώς μου πρὸς αὐτό, καίτοι λίαν σύντομος.

Στῆλαι καὶ ἄλλα λόγου ἄξια καὶ καταριθμηθέντα προχείρως ἀρχαῖα εὐρέθησαν ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ περὶ τὰς 236· τούτων ἀναγράφομέν τινὰς λίαν σπουδαίας. παραπέμποντες εἰς προσωρινούς ἀριθμούς τοῦ Εὐρετηρίου τῶν ἀνασκαφῶν, διὰ μολυβδίδος ἐπιγεγραμμένους, καὶ φέροντας δικριτικὸν σημεῖον ΓΓ, ἦτοι τρίτου πύργου· τχύτας θέλομεν δημοσιεύσει δεόντως ἐν ταῖς ἀνεκδότοις Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς ἡμῶν:

- ΓΓ 1 — Ἀμώ[ριος κτλ.
 » 2 — Μαχάτας | Μελανώρου | Θεσσαλονικεὺς.
 » 3 — Γραπτὴ πικράστασις δύο μορφῶν καλῆς διατηρήσεως.
 » 13 — Μενέλαος | Ἠγησιδήμου | Ἀμφιπολίτης· ἀρίστη διατηρήσεως καὶ ἀκέραιος γραπτὴ παραστάσις.
 » 21 — Γλαῦκος | Κλεομένου | Ἀκαρονάν.
 » 25 — Διόδωρος | Διοδώρου.
 » 34 — Ἀσκληπιάδης | Βαγχίου· ὠραῖα κοσμήματα.
 » 38 — Ἀριστή | Ἀλεξίου | χαῖρε.
 » 39 — Μενέλαος | Δρόμωνος.
 » 42 — Κλεομένης | Κλεοφάνου.
 » 45 — Ἡ μεγάλη καὶ ὠραιότατη γραπτὴ στήλη τῶν δύο πολεμιστῶν, ἧς τὸ ἄνω τρίτον περίπου ἐλλείπει· βλ. ἄνω περὶ αὐτῆς σελ. 179.
 » 46 — Φίλινα Σωσιμένου | Φαρσαλία.
 » 47 — Νάϊσκος μεθ' ὠραίας γραπτῆς παραστάσεως.
 » 48 — Στήλη τριῶν μορφῶν γραπτῶν ὠραίας διατηρήσεως.
 » 49 — Ἀριστὶς | Ἀιτάλου.
 » 53 — Σωσιβίου ἥρωος. Νάϊσκος μετὰ λαμπρᾶς γραπτῆς παραστάσεως ἀκέραιος.
 » 54 — Ἄντοχος | Ἀντόλεω.

- ΓΓ 55 — Ζωπύρα | Ζωΐλου.
- » 57 — Ῥόδιον Κλέωνος | γυνή χαῖρε. Ὀραιοτάτη παράστασις γραπτῆ κατακεκλιμένης γυναικός.
- » 58 — Διονύσιος | Ἀρτεμιδώρου | Ἀράδιος.
- » 59 — Ναΐσκος ἀκέραϊος μετ' ἐξαίρετου γραπτῆς παραστάσεως.
- » 64 — Δᾶξος | Δεοννάτου· τὸ πρῶτον ὄνομα Ἰλλυρικόν.
- » 65 — Κράτεια | Μένωνος.
- » 67 — Αἰσχίνης | Κηφισίου.
- » 69 — Ἡδεῖα | Ἐρμαφίλου.
- » 70 — Φίλινα | Διονυσίου· ἐξάιρετα γραπτὰ κοσμήματα.
- » 74 — Ἄννη | Περδίκκου | Βαργασηνή.
- » 76 — Ἀριστόνικος | Ἀρίστωνος· ἀρίστη γραπτῆ παράστασις.
- » 77 — Κλεοπάτρα | Γευθανίανος | χαῖρε· τὸ πατρικὸν φαίνεται ὄν Ἰουδαϊκόν.
- » 82 — Ζωΐλος | Ἀναξαγόρου· | Βουλομά(χ)α | Μελεάγρου· καλὴ γραπτῆ παράστασις ἀκέραϊος.
- » 90 — Ἐξάιρετον ἀνάγλυφον πλουσίως γραπτὸν νεκρικοῦ συμποσίου.
- » 91 — Ἐρμαγένης | Ἀρχίππου | Αἴνιος.
- » 95 — Μετιτὸν Μικίμ | Ἀβδελήβ· | Ἀσκαλωνίτης· τὰ ὀνόματα καθαρῶς Ἰουδαῖστί ἐξενηνεγμένα.
- » 96 — Νοῆμ Ἀὸς Ἀργές· ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ.
- » 97 — Ἀρτεμίδωρος | Βίδνος | Μυσός.
- » 99 — Ταρούλας κτλ..
- » 100 — Ὠραία παράστασις γραπτῆ· Νικάνδρος κτλ..
- » 102 — Ζήνων | Ἀντιπάτρου | Ἀσκαλωνίτου.
- » 103 — Ζωπύρα | Νικολάου.
- » 107 — Εὐμάθης | χαῖρε ὦραϊκ ταινία πορφυρᾶ.
- » 109 — Νικοσιράτη | Παρμενίσκου | Ἀθ(η)ναία.
- » 111 — Δημήτριος | Ὀλύμπου· ἐξόχου διατηρήσεως γραπτῆ παράστασις ἀκέραϊος.
- » 114 — Κάτω τμήμα ἀρίστης γραπτῆς παραστάσεως.

- ΓΠ 117 — Ναΐσκος· ὠραία παράστασις ἀρτιτόκου γυναικίος·
πρβλ. ΓΠ 121.
- » 118 — Θεόδωρος | Ἀντιπάρου | Σκιάθιος.
- » 122 — Ἡρακλέων Πελλαῖος· ὠραία πορφυρᾶ ταινία.
- » 124 — Ζωπύρα | Ζωπύρου.
- » 126 — Σεύθης Λάκωνος | Λυσιμαχεὺς χαῖρε.
- » 130 — Τμῆμα ἐλεγείου.
- » 141 — Αἰσχόλος | Ὀνησίμου.
- » 144 — Νικονόα Πρωτέου Μακεία | Κηφισοῦ γυνή.
- » 145 — Ὀροφος μεγάλου μνημείου. . . Ἀ]κεσίμου γυνή.
- » 148 — Ἀλεξάνωρ Λαμ. . . κου | Κεφαλλῶν ἐξ (Σ)άμης.
- » 151 — Μητροδώρα | Πρωτίωνος.
- » 152 — Τελεσίας Εὐκράτου.
- » 153 — Ἀγὼ Νικάνδρου κκλή γραπτὴ παράστασις ἀκέραιος.
- » 154 — Ἡδυτὴ | Διονυσίου· ὠραία κοσμημάτα γραπτὰ.
- » 155 — Μοῦσις Φιλάρχου | Γομφίτης· | Πρωτεσίλαος |
Πρωτίωνος Μάγνης· καλλίστη πορφυρᾶ ταινία.
- » 163 — Θεόφιλος Κορράγου· (βλ. ἐπιγραφὰς Γόννων).
- » 166 — Κρανίχα Εὐβιότιου.
- » 170 — Ἄνω ἥμισυ ὠραίας γραπτῆς παραστάσεως.
- » 175 — Ἀρτεμίδωρος | Μάκρωνος κτλ..
- » 176 — Φίλιππος Πάτρωνος· καλὴ ταινία γραπτῆ.
- » 187 — Κάτω τμῆμα ὠραιοτάτου γραπτοῦ νεκρικοῦ συμ-
ποσίου.
- » 178 — Καλὴ καὶ ἀκέραιος γραπτὴ παράστασις.
- » 181 — Ταρουχίνας | Χηπιούλη | Γέτης· καθαρῶς τῆς Γε-
τικῆς γλώσσης (πρβ. σημερινὴν Ῥουμανικὴν) τὰ
δύο πρῶτα ὀνόματα.
- » 182 — Λυκίδας | Θρασυμένους | Ζακύνθιος.
- » 188 — Μέσον τμῆμα ὠραιοτάτης γραπτῆς παραστάσεως.
- » 190 — Μέγας ὄροφος. Ἠγησίστρατος | Δερκύλου· ἐλεγεῖον
τετράστιχον δηλοῦν κκῦσιν αὐτοῦ φονευθέντος ὑπὸ
ληστῶν· φαίνεται ὑπογεγραμμένος καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ
ἐλεγείου Ἀγίας Πολυκράτους.

- ΓΓ 191 — Παρμένεια | Παρμένοντος.
 » 193 — Φιλίστα Διονυσοδώρου | Μεγαρική.
 » 195 — Ἡρώως Ἀρχίππου· ναῖσκος μετὰ καλῆς διατηρήσεως γραπτοῦ νεκρικοῦ συμποσίου.
 » 201 — Ἀριστοκλῆς Ἀρίστωνος.
 » 202 — Διονύσιος | Σωκράτους· γραπτὴ παράστασις μετρίως διατηρήσεως.
 » 203 — Σατυρίων | Σατύρου· ὁμοία παράστασις.
 » 204 — Σάτυρος | Παρμενίσκου.
 » 205 — Κάτω τμήμα ἄριστα διατηρουμένη· γραπτῆς παραστάσεως, ὑφ' ἣν ἐλεγέτον εἶ τι καὶ εἰν Ἀίδαο δόμοις | παρὰ Φερσεφόνῃ κτλ..
 » 208 — Κάτω τμήμα ὠραιότατης γραπτῆς παραστάσεως.
 » 209 — Ζήνων | Ἀντιπάρου | Ἀσκαλωνίτης· ἐξαιρετος ταινία πορφυρᾶ.
 » 216 — Μενανδρῆς Βίδυος | Θεανγελίς· ἀρίστης διατηρήσεως καὶ τέχνης γραπτὴ παράστασις ἀκέρατος.
 » 219 — Φιλοστράτη | Σωτίωνος | γυνή | Μακέτη.
 » 224 — Ἀριστομήδης | Μεσσήνιος | χαῖρε.
 » 225 — Νικόστρατος | Φιλωνίδου | Ἀκάνθιος.
 » 226 — Καλὴ γραπτὴ παράστασις.
 » 227 — Ἀρίστιον | Δερκύλου | Ἀθηναία.

6) Τέταρτος μέγας πύργος ἐνέχων γραπτὰς στήλας, ἀναθήματα καὶ μέλη ἀρχιτεκτονικά.

Ἡ εὐρεσις τοῦ τρίτου πύργου ἐπέβλεπε τὴν ἐξέτασιν καὶ ἄλλων, μήπως ὑπῆρχον ἔτι ὅμοιοι· ἐρευνήσας τοὺς μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίας καὶ περαιτέρω τοὺς πρὸς τὰς Βορειοανατολικὰς κλίσεις αὐτοῦ εἶδον ὅτι ὑπῆρχον μὲν τινες ἐπηυξημένοι καὶ ἐπεσκευαχθέντες πύργοι οὐχὶ μεγάλοι, δὲν θὰ ἐνεῖχον ὅμως στήλας, εἰμὴ ὀλίγας, καὶ ὅτι ἄρα ἡ ἀνασκαφὴ αὐτῶν δὲν ἦτο ἐπείγουσα.

Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐξήτησεν καὶ ὁμοίως ἔχοντας εὗρον τοὺς

ἐκ τοῦ τρίτου ἐκκινουῦντας καὶ Δυτικῶς ἐπὶ τῆς πεδιάδος
κειμένους πύργους (εἰκὼν 11 τὰ μεταξὺ Γ-Δ)· τινὲς τούτων εἶναι
πιθανώτατον ὅτι ἐνέχουσι τινὰς στήλας, ὡς ἤκασα ἐξ ἀποκομ-

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΡΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 11. Γ-Γ' = ὁ τρίτος πύργος πάσης στήλων ἄντι ἀνασκαπτόμενος. —
Δ = ὁ τέταρτος πύργος ἐπηυξημένος καὶ ἐνέχων στήλας
(μεταξὺ Γ-Δ ἐννέα πύργοι, ὅν τινες ἐνέχουσι στήλας).

μάτων καὶ βάθρων ἐγγὺς εὐρεθέντων· τούτων πολλοὶ ἔχουσι
καταστροφῇ ὑπὸ τῶν νεωτέρων πρὸς ἀποφορὰν τῶν λίθων εἰς
Βόλον, ὡς εὐθέτως πρὸς τὴν ἀμαξιτὸν κείμενοι.

Ὁ τελευταῖος τούτων, κείμενος ἤδη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τοῦ συναφοῦς τῆ ἀκροπόλει (εἰκῶν 11 τὸ Δ), διεφαίνετο ἐξαιρετικῶς μέγας ἀνασκάψαντες δοκιμαστικῶς ἐνταῦθα εὗρομεν τὴν Νοτανατολικὴν γωνίαν τοῦ ἐπηυξημένου ἐξωτερικοῦ πύργου καὶ ἀπεκαλύψαμεν ἄπασαν τὴν Νότιον πλευρὰν καὶ μέρος τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, διαρρήξαντες δὲ μέρος τῆς δευτέρας εὗρομεν πολλὰ τμήματα γεισωμάτων ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν λευκοῦ ὠραίου μαρμάρου, μέρος στήλης μετ' ἐπιγραφῆς ΑΡΤ. . . . καὶ ἑτέρας μετὰ τινων γραμμμάτων.

Ἀναζητήσαντες ὅμως τὸ διάκενον, εἶδομεν ὅτι κατ' ἐξαιρέσειν πρὸς τοὺς ἄλλους ὁ πύργος οὗτος ἐστερεῖτο διακένου ἐκ λίθων ἀντ' αὐτοῦ ἔφερεν ἐπένδυσιν ἐξ ἑτέρου τοίχου ἐσωτε-
ρικοῦ, ἀμελέστερον καὶ ἐκ μικροτέρων λίθων πεποιημένου, ἰσοπαχοῦς δὲ τῷ ἐξωτερικῷ τοίχῳ, ἤτοι 2.25 + 2.25. οὕτως ἀπληρτίστη συνεχῆς λίθινος τοῖχος 4.50 περίπου μέτρων ὀλικοῦ πάχους.

Τὸ διάκενον ἐπληρώθη ἤδη ἀπὸ τῆς κατωτάτω ἐπιφανείας διὰ πλίνθων ὠμῶν, κτιζομένων καλῶς καὶ διηκουσῶν μέχρι τοῦ ὕψους τῶν λιθίνων τοίχων ἐκεῖθεν ἐπὶ τε τοῦ διακένου καὶ τῶν τοίχων ἀμφοτέρων ἐκτίσθησαν πλίνθοι μόνον, καθ' ἃ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πύργων σημειωτέον ὅμως ὅτι δὲν ἔβημεν εἰς πολὺ μῆκος τοῦ διακένου, ἵνα βεβαιώσωμεν, ἂν ὀλόκληρον ἐποιήθη ἐκ πλίνθων δυνατὸν εἶναι ἐσωτέρω νὰ ὑπάρχη καὶ τις ἐκ λίθων πυρῆν· ἀλλ' ἐπὶ 2-3 μ., καθ' ἃ ἔβη ἐφέτος ἢ ἀνασκαφή, μόνον πλίνθινον διάκενον συνηντήσαμεν μέχρι καὶ τοῦ κατωτάτω σημείου τοῦ πύργου.

Ὁ ἐξωτερικὸς λίθινος τοῖχος ἐποιήθη ἐκ λαξευτῶν ὀγκολίθων, καθ' ἃ οἱ τῶν λοιπῶν τοιούτων πύργων τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ τότε ἐδάφους πρὸς τὰ κάτω μὴ φαινόμενον βάθος αὐτοῦ 2.50 μ. περίπου (τὸ ὀλικὸν ὕψος ἢ βάθος τοῦ λιθίνου τοίχου εἶναι 3-3.57 μ.) ἐποιήθη ἀμελέστερον, ἐν ᾧ 2-3 δόμοι ὑπερκείμενοι τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους καὶ φαινόμενοι ἐκτίσθησαν λίαν ἐπιμελῶς καὶ ἐνταῦθα εἶναι ἐμφανῆς ἢ χρῆσις πηλοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ στερεοῦ, τιθεμένου

κατὰ τε τὰς ἀρμογὰς τῶν ὀγκολίθων καὶ ἐσώτερον κατὰ τὴν διὰ λιθαρίων κτίσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν λιθίνων τοίχων.

Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην ὄψιν τοῦ τοίχου οὐδεμία στήλη ἐντετελιχισμένη διεφαίνετο· μόνον τὸ διάζωμα (κοινῶς πατούρα), τὸ ὀλίγον ὑπὲρ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος καθ' ὅλον τὸν πύργον διήκον, ἐποιήθη ἐκ μεγάλων πλακῶν λευκοῦ μαρμαρίου, ἔχουσῶν ἀπλοῦν γείσον· πᾶσαι αἱ πλάκες αὗται εἶναι ἐμφανές ὅτι ἐλήφθησαν ἐξ ἑνὸς παλαιότερου οἰκοδομήματος, πιθανῶς ἐκ στερεοβάτου ναοῦ ἢ μεγάλου ἐπιταφίου μνημείου· οὕτω συνεπεράναμεν ἐξαγαγόντες μίαν τούτων.

Εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν τοίχων ἀμφοτέρων εὗρομεν οὐχὶ συχνὰ τμήματα στηλῶν, ἀλλὰ σπανιώτερα· εὗρέθη ὁμοίως στήλη ἐν εἴδει ναύσκου μετὰ γραπτῆς παραστάσεως, βῆσις τις πλουσίαν γείσων καὶ μικρὰ ἀρχιτεκτονικὰ τμήματα· ἐκ τῶν τελευταίων τούτων καὶ τῶν πλακῶν τοῦ διαζώματος ἠδύνατό τις νὰ ὑποπτεύσῃ, μήπως ὁ πύργος οὗτος περιέχῃ κατ' ἐξάίρεσιν ἀναθήματα καὶ μέλη ναοῦ, καὶ μήπως ἡ μνημονευθεῖσα στήλη δύναται νὰ συμπληρωθῇ *APT*[έμδι.

Τοιαύτη εἰκασία ὁμοίως εἶναι ἐν τῷ παρόντι πρόωρος· διότι δὲν ἔβη ἐφέτος ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἀνασκαφή, ὥστε νὰ δυνηθῇ τις νὰ εἴπῃ ἀσφαλῆ συμπεράσματα, οὐδὲ εὗρέθη ὁ ἐσωτερικὸς πύργος, ἵνα ἐξασφαλισθῇ τὸ διάκνον· ἐν λίαν προσεχεῖ μέλλοντι πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ τελείως ὁ πύργος οὗτος.

Εὗρέθησαν δὲ κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἐν αὐτῷ ἀνασκαφῇ καὶ αἱ συνήθεις κεραμίδες στέγης, ὧν πολλαὶ φέρουσι ποικίλα μονογραφήματα τινὰ τούτων δὲν ἐμφανίζονται ἐπὶ ὁμοίων εὐρημάτων τῶν λοιπῶν πύργων· εὗρέθησαν δ' ἔτι δύο χαλκᾶ ἐφθαρμένα νομίσματα, τὸ μὲν ἐντὸς τοῦ τοίχου, τὸ δ' ἔξω αὐτοῦ· παρατηρήσαμεν πρὸς τούτοις ὅτι ἐπὶ τῶν λαβῶν τῶν λαξευτῶν ὀγκολίθων ὑπάρχουσι δι' ἐντομῶν διὰ τῆς λιθογλυφικῆς περόνης ποιηθέντα μεγάλα γράμματα, ὧν ἐν Μ, ἐπὶ δὲ καταπεσόντος πάλαι ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὀγκολίθου Ψ.

Καὶ τῶν ὀγκολίθων ἄρα καταφαίνεται ἄλλως τε καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων ἡ συγγένεια, ὅτι δῆλα δὴ προέρχον-

ται ἐξ ἑνὸς παλαιότερου οἰκοδομήματος, οὗ ἅπαντα τὰ μέλη ἐνετειχίσθησαν ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου· τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἀνασχηματίσωμεν: ἐν τῷ παρόντι φαίνεται ὅτι εἶχε τρεῖς ἀναβαθμούς, ὧν ὁ μὲν τελευταῖος κατωτάτῳ ἀπηρτίζετο ἐξ ὀγκολίθων μειζόνων καὶ ὀλίγον ἐφκίνετο ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτὸν εἶχε ποιηθῆ ἐξ ὁμίων μικροτέρων καὶ ἐπιμελέστερον εἰργασμένων, καὶ ὁ τρίτος ἀνωτάτῳ ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν ὠραίων μαρμαρίνων πλακῶν, δι' ὧν ἀπετελέσθη ὁ στερεοβάτης ὄλος.

7) Τὸ Νότιον νεκροταφεῖον· τάφοι ποικίλοι Μακεδονικῶν χρόνων καὶ εὐρήματα ἐξ αὐτῶν.

Εἴχομεν ἄλλοτε εἰκάσει (Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 64-65, εἰκ. 30 στοιχ. ΓΠΝ) ὅτι μεταξὺ τοῦ λόφου τοῦ Ἀγίου Ἡλίας καὶ τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου ὑπῆρχε μέγα νεκροταφεῖον, ἐξ οὗ τὸ ὕλικόν τῶν στηλῶν καὶ μνημείων ἤχθη καὶ ἐνετειχίσθη ἐν τῷ μνημονευθέντι πύργῳ.

Δοκιμαστικὰ ἐνταῦθα ἀνασκαφὴ ἐφέτος ἐβεβλῶσαν τὴν ὑπερξίν αὐτοῦ, ἐκτεινομένου εὐρύτατα ἀπὸ τῶν τειχῶν πρὸς τε τὰ Καλύβια Ἀλυκῶν καὶ τὴν παρχλίαν καὶ Νοτιοδυτικῶς πρὸς τὴν πεδιάδα· ἀνεσκάψαμεν δ' ἱκανοὺς τάφους, ὧν διεκρίναμεν ἐξ κατηγορίας· ἐκ τῆς εὐρέσεως ἐπὶ τινῶν τῶν τάφων τούτων στηλῶν ἐπιτυμβίων, ὧν χρῆσις ἐγένετο ὡς ἐπικαλυμμάτων, συνηγάγομεν ὅτι οὗτοι ἦσαν ἱκανῶς μεταγενέστεροι τῆς ἐπισκευῆς τῶν πύργων, ἥτοι τοῦ 191 π. Χρ., ὡς εἴπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 185· τοῦτο βεβχιούσι καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς κτερίσματα καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων.

Τοῦναντίον ἕτεροι τάφοι, μάλιστα οἱ πλουσιώτεροι καὶ ὧν τὰ κτερίσματα ἀνῆκον ἐμφανῶς τῇ Δ' καὶ Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι, ἐστεροῦντο στηλῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν βάρων καὶ λιθίνων παραστηριγμάτων· εἶναι φανερόν ὅτι ἐκ τούτων τῶν τάφων ἀπεκομίσθησαν αἱ στῆλαι καὶ οἱ λοιποὶ λίθοι καὶ ἐνετειχίσθησαν ἐν τοῖς πύργοις· τάφοι τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταε-

τηρίδος, δυνάμενοι ἐκ κτερισμάτων νὰ χρονολογηθῶσιν οὕτω μετὰ βεβαιότητος ἢ πιθανότητος, δὲν εὐρέθησαν· πάντες οἱ τῆς τάξεως ταύτης ἀνήκουσι τῇ Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι, ἐλάχιστοι δύνανται νὰ φθάσωσι τὴν Δ' καὶ οὐδεὶς νὰ ὑπερβῇ αὐτήν. Οἱ παλαιότατοι ἄρα τάφοι τοῦ νεκροταφείου τούτου τό γε νῦν ἀνήκουσι τοῖς ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος χρόνοις, 293 π. Χρ. καὶ ἐπέκεινα (βλ. καὶ κάτω κεφ. 10).

Αἱ μνημονευθεῖσαι κατηγορίαι τῶν τάφων τούτων καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν κτερίσματα ἔχουσι κατὰ τὰς ἄχρι τοῦδε ἀνασκαφὰς ὡς ἐξῆς :

α') Οἱ παλαιότεροι καὶ πλουσιώτεροι ἐποικήθησαν ἐκ τεσσάρων ἐπιμελῶς λελαξευμένων καὶ καλῶς προσηρμοσμένων μαρμαρίνων πλακῶν, καὶ πέμπτης ἄριστα ἠρμοσμένης ἄνω ὡς πώματος· τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν στερεῖται χώματος, ἐκτὸς ἂν που ἢ κύπερις διὰ λεπτοτάτων ῥιζῶν εἰσέδυσεν εἰς αὐτοὺς διὰ τινος τυχόν παλαιᾶς ῥωγμῆς, ἢ καὶ διὰ μικροτάτου διακένου, ἀφθέντος ἐν τῇ ἄρμογῇ τῶν λίθων· αἱ ῥίζαι τοῦ φυτοῦ τούτου ἔσχον σὺν τῷ χρόνῳ τὴν δύναμιν νὰ μεγαλυθῶσιν ἐν τῷ τάφῳ καὶ νὰ ὑψώσωσιν ὀλίγον τὸ πῶμα, ἢ νὰ ἐκτοπίσωσι κατὰ τι τινὰ τῶν ὀρθῶν πλακῶν, ἀφίνουσαι οὕτω δίοδόν τινα εἰσροῆς ὑδάτων εἰς τὸν τάφον καὶ σχηματισμοῦ πηλοῦ ἢ κόνεως ἐν αὐτῷ, ἐνίοτε πληρωσάντων ὀλόκληρον τὸν τάφον.

Οἱ νεκροὶ ἐν αὐτοῖς εἶναι τεθαμμένοι, εὐρίσκονται δὲ πολλάκις ὑπόλοιπα φερέτρου ξυλίνου καὶ ἤλων αὐτοῦ μετὰ τῶν ὄστων καὶ κτερισμάτων· τὰ τελευταῖα ταῦτα δὲν εἶναι πλούσια· τοῦλάχιστον ἐν τρισὶ τοιούτοις τάφοις, ἐξ ὧν ἀνεμένομεν πλούσια εὐρήματα, εἰκάζοντες ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, δὲν εὐρομεν ἀντάξια τῶν προσδοκιῶν· ἐν τῷ ἀρίστῳ εὐρέθη ζευγὸς χρυσῶν ἀνομοίων ἐνωτίων μικρῶν ἀρκούντως καλῶν, ἐν αὐτῷ δὲ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀγγεῖά τινα πῆλινα ἀσήμαντα.

Ἄλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ εὐρεσις πλουσιωτάτων τάφων ἐνταῦθα· διότι ἐν παρακειμένῳ μεσαιωνικῷ κτίσματι εὐρομεν τετειχισμένον τμήμα πώματος λίαν μεγάλης σαρκοφάγου ἐν εἴδει στέγης ναοῦ μετ' ἀρωτηρίων ποιηθὲν καὶ ὑπο-

δηλοῦν ὅτι προέρχεται ἐκ τάφου πλουσίου. Ἐν γένει οἱ τῆς τάξεως ταύτης τάφοι ὁμοιάζουσι πολὺ τοῖς ἐν Μητροπόλει εὐρεθεῖσι, περὶ ὧν βλ. ΠΑΕ 1911, 337 κ. ἐ. καὶ Ath. Mitt. 1912, 74.

β') Τῶν αὐτῶν καὶ τι μεταγενεστέρων χρόνων εἶναι τοῦ δευτέρου εἴδους τάφοι· οὗτοι ἀποτελοῦνται ἐκ μαρμαρίνης κυλινδρικής κάλπιδος, ὀλίγον βεβαθυσμένης τὰ ἄνω, ἔσον ἤρκει πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ὀστέων ἐνὸς καέντος νεκροῦ, καὶ ἐκ καλῶς ἡρμοσμένου πώματος· κτερίσμα οὐδὲν ἐντίθεται μετὰ τῶν ὀστέων· τοῦλάχιστον ἡμεῖς εὐρόντες δύο τοιούτους τάφους δὲν συννητήσαμέν τι κτερίσμα ἐν αὐτοῖς.

Αἱ κάλπιδες αὗται κατεχώννυντο εἰς τὴν γῆν, ἀνοιγομένου βόθρου, τὰ δὲ κτερίσματα ἐτίθεντο ἐξωθεν περὶ αὐτάς· διὰ τοῦτο οἱ ἀνασκάπτοντες καὶ συναντῶντες τοιούτους τάφους πρέπει μετὰ μεγάλης προσοχῆς νὰ ἐρευνῶσι τὰ περὶ τὴν κάλπην κάτω· ἡμεῖς μὴ προϊδόντες τοῦτο, ἐθραύσαμεν ὠραιότατον χαλκοῦν κάτοπτρον, φέρον ἀνάγλυφον γυναικείαν κεφαλήν, ἀλλὰ διεσώσαμεν καὶ συνεκολλήσαμεν τὰ τμήματα.

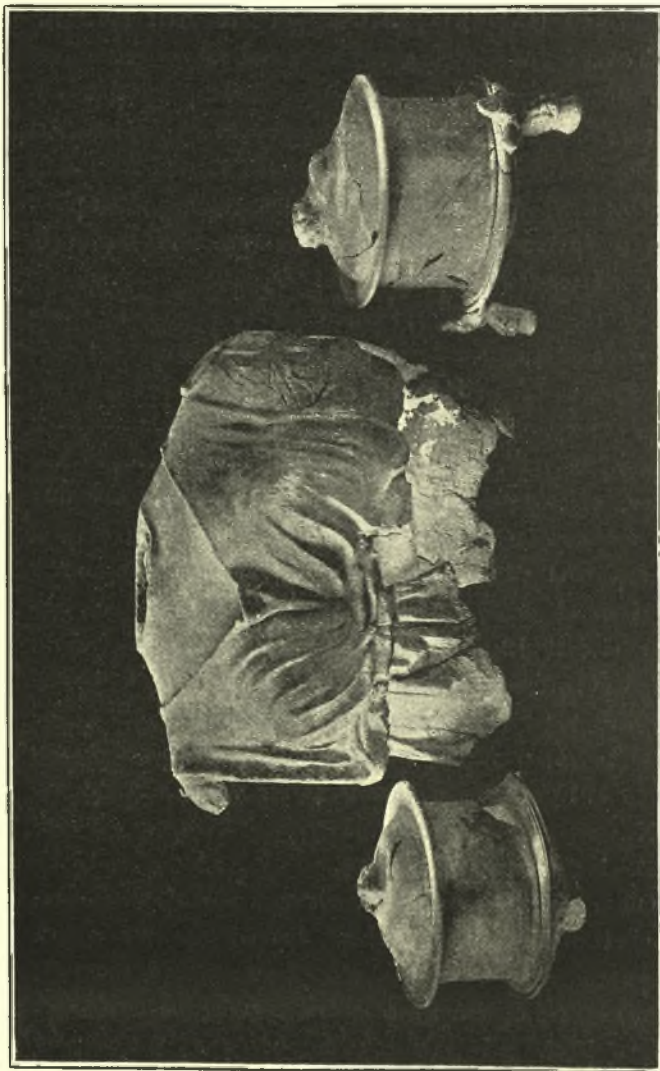
Περίεργως οἱ τάφοι οὗτοι ἐδείχθησαν πλουσιώτεροι τῶν προηγουμένων· ἐξ αὐτῶν προέρχονται αἱ κάλλιστα πῆλιναι πυξίδες τῆς εἰκόνης 12· αὗται ἦσαν διερρηγμέναι, ὡς οὔσαι λεπταὶ καὶ ἀβαφεῖς καὶ πλήρεις ῥιζῶν καὶ χωμάτων, ὡς ἀπροφύλακτοι ἀπὸ τῆς εἰσροῆς ὑδάτων ἐν τῷ αὐτῷ θέσει.

Τῶν δύο τούτων τάξεων οἱ τάφοι εἶναι ἀσφαλῶς προγενέστεροι τοῦ 191 π. Χρ., δυνάμενοι νὰ ἐξικινῶνται μέχρι τοῦ 293 π. Χρ· εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους δύνανται νὰ ἀναχθῶσι καὶ οἱ τῆς ἐπομένης τάξεως.

γ') Οὗτοι ἐποιήθησαν κατὰ τὸ σύστημα τῶν α', ἀλλ' εὐτελέστερον· αἱ πλάκες αἱ ὀρθαὶ εἶναι ἀμελῶς ἐξεργασμένοι ἢ ἀνεπεξέργαστοι, ἀντὶ δὲ ἐνὸς πώματος φέρουσι τρεῖς ἢ τέσσαρας εὐτελεῖς πλάκας πρὸς ἐπικάλυψιν· ἐννοεῖται ὅτι οὗτοι εὐρέθησαν πλήρεις ῥιζῶν καὶ χωμάτων, δυναμένων νὰ διεισδύωσιν εὐχερῶς· τὰ ἐν αὐτοῖς κτερίσματα εἶναι πτωχὰ τινα ἀγγεῖα.

δ') Τάφοι κεραμοστεγεῖς· οὗτοι ἐποιήθησαν δι' ἡμικυλινδρικών μεγάλων κεραμίδων, τιθεμένων κατὰ τὸ σύστημα τῶν

ἐπὶ τῶν στεγῶν, δύο ἢ τριῶν κάτωθεν καὶ ἄνωθεν, ἀναλόγως

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΓΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 12. Πηλινὰ πυξίδες ἐκ τῶν τάφων τῆς ομάδος Β—Δ' (ἐκατέρωθεν). Ἐν μέσῳ κορμὸς πηλίνου ἀγάλματος τῆς Παισιφάτας, φρυσικῶν μεγέθους ἐκ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς.

τοῦ μήκους τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ· τὰ ἐκατέρωθεν κενὰ (κοινῶς κεφαλάρια) βύονται δι' ὀρθῶν ὁμοίων κεραμίδων μικρο-

τέρων ἢ διὰ θραυσμάτων ἐκ τῶν μειζόνων καὶ ὑποστηρίζονται διὰ λίθων οὐχὶ μεγάλων.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι λίαν πτωχοί, μηδὲν κτέρισμα, εἰ μὴ τι ἐνίοτε εὐτελές ἀγγεῖον ἀβαφές ἢ λύχνον περιέχοντες· οἱ χρόνοι αὐτῶν φυσικῶ τῷ λόγῳ εἶναι ἄδηλοι τούτου ἕνεκα· ἡμεῖς ὅμως ἕνεκα τοῦ βάθους, εἰς ὃ ἔκειντο, ἐσχηματίσαμεν τὴν γνώμην ὅτι εἶναι μὲν πάντως ἀρχαιότεροι τῶν δύο ἐπομένων τάξεων, δύνανται δὲ οἱ πλεῖστοι νὰ ἀνήκωσι τοῖς χρόνοις τῶν προηγουμένων.

ε') Τοῦ εἶδους τούτου οἱ τάφοι ἐποιήθησαν κατὰ περιέργον τρόπον: εὐρεθέντος δὴλα δὴ ἐδάφους συμπαγοῦς, ἐσχηματίσθη ὀρθογώνιος βόθρος, ἀνάλογος τῷ νεκρῷ, καὶ ἐθεωρήθη περιττὴ ἢ ἴδρυσις ὀρθῶν πλακῶν ἕνεκα τῆς σκληρότητος τοῦ ἐδάφους· ἐντεθέντος τοῦ νεκροῦ πιθανῶς μετὰ φερέτρου, ἐκαλύφθη τὸ ἀνοιγμα προχείρως διὰ πολλῶν πλακῶν, ἐρρίφθη τὸ χῶμα ἕως ἄνω, καὶ ἐποιήθη διὰ μικρῶν λιθαρίων ἀνωτάτω τετραγώνον κτιστόν, ἐνίοτε εἰς δύο δόμους, πρὸς ἀναγνώρισιν ἴσως.

Καὶ οἱ τάφοι οὗτοι ὑπῆρξαν λίαν πτωχοί· οἱ χρόνοι αὐτῶν εἶναι ποικίλοι· ὅτι πάντως τινὲς ἀνήκωσι τοῖς πολὺ μετὰ τὸ 191 π. Χρ. χρόνοις, ἀπέδειξεν εἰς τούτων φέρων ὡς ἐπικάλυμμα ἄλλας τε κοινὰς πλάκας καὶ στήλην ἐπιγεγραμμένην εὐτελεῖ, ἀνήκουσαν κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τὸ πολὺ τοῖς περὶ τὸ 200 π. Χρ. χρόνοις· δυνάτῃ καὶ πρὸ τοῦ 191 π. Χρ. νὰ ἐγίνετο χρῆσις τοιαύτης ταφῆς ὑπὸ πενεστέρων.

ς') Οἱ τῆς τάξεως ταύτης τάφοι εἶναι ἰκανῶς μεταγενέστεροι, διήκοντες καὶ μέχρι τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων τῆς 10^{ης} καὶ ἐπέκεινα μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· ἀπόδειξις τούτου εἶναι τὸ ὅτι κεῖνται πάντοτε ὑπεράνω τῶν προηγουμένων, μάλιστα τῶν κεραμοστεγῶν· διακρίνονται δὲ εἰς δύο ὁμάδας:

1) Οἱ παλαιότεροι, τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καὶ ἐπέκεινα χρόνων, καὶ σχετικῶς πλουσιώτεροι, εἶναι μεγάλοι κτιστοὶ διὰ μικρῶν πλακῶν ἢ ὀπτοπλίνθων καὶ πηλοῦ, ἀηλιμμένοι δ' ἔσωθέν τινες διὰ χονδροειδοῦς ἐρυθροῦ κονιάματος τετριμμένης κεράμου (κοι-

νῶς κορασάνι) καὶ ἀσθέστου εὐτελοῦς· πολλάκις φέρουσι δύο τετραγώνους κρύπτας κατὰ τὰς πλατείας πλευράς· τοιοῦτοι τάφοι διακρίνονται ἐν τῇ εἰκόνι 13 παρὰ τὸ Ν.

Ἐν αὐτοῖς ἀνευρίσκονται μετὰ τῶν ὀστέων ὑάλινα μόνον ἀγγεῖα λίαν ὑψηλοῦ λαίμου καὶ ἀκόμψου στρογγύλης κοιλίας, πολυάριθμα πολλάκις ἐν ἐνὶ τάφῳ, καὶ τινες χαλκοὶ κρίκοι· πολλὰ τῶν ἀγγείων εἶναι ἤδη τεθραυσμένα ἐν τῷ τάφῳ.

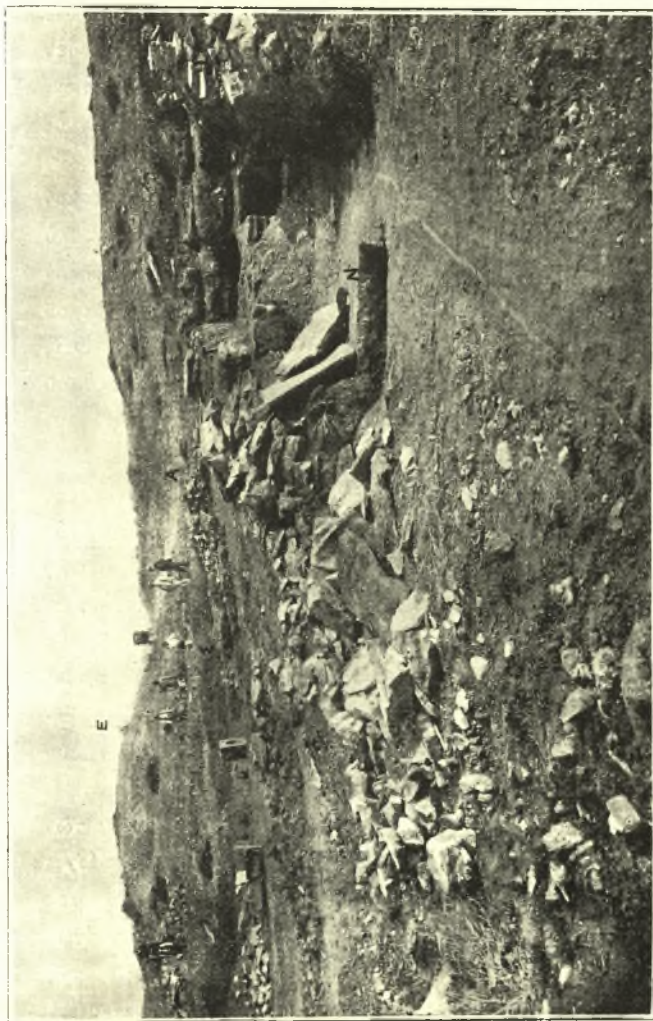
2) Ἄλλοι τάφοι ἔτι μεταγενέστεροι κεῖνται εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους· οὗτοι ἔχουσι ποιηθῆ δι' ἀκατεργάστων τεσσάρων εὐτελῶν πλακῶν καὶ πέμπτης ὡς πώματος, δὲν περιέχουσι δ' οὐδὲν κτερίσμα.

Τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ νεκροταφείου τούτου, ἐξ οὗ ἐλπίζομεν νὰ εὕρωμεν σημαντικώτατα κτερίσματα, οἷα τὰ μνημονευθέντα ἐν Μητροπόλει, ἀνέκοψεν ἡ εὕρεσις τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας, περὶ οὗ βλ. τὸ εὐθὺς ἐπόμενον κεφάλαιον.

8) Ἱερὸν Παισικράτας· πῆλινα καὶ μαρμαρίνα ἀγάλματα καὶ ἀγαλμάτια, βωμοί, στήλαι ἀναθηματικαὶ κττ·
κεφαλὴ μαρμαρίνη τῆς θεᾶς.

Ἐν ᾧ ἡσχολούμεθα εἰς τὴν ἔρευναν τῶν προηγουμένων τάφων, κατὰ τὴν παρακολούθησιν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν τοῦ γ' εἴδους, ἐφ' οὗ διήλθεν ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων πάλαι ποιηθεῖσα πρόχειρος ἀμαξιτός, ἡ ἄγουσα εἰς τὰς Ἀλυκὰς (εἰκὼν 13 τὸ Α) εὕρομεν εἰς ἐλάχιστον ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους βάθος τμήματα πηλίνων ἀγαλματίων· κατ' ἀρχὰς ἐνομίσαμεν ὅτι ἀνήκουσι τῷ τάφῳ τούτῳ ἢ τινι παρακειμένῳ· ἀλλὰ παρατηρήσαντες ὅτι οἱ τάφοι ἔκειντο ἰκανῶς βαθύτερον αὐτῶν καὶ ὅτι ἐν τοῖς χώμασιν αὐτῶν τούτων ὑπῆρχον μόνον τμήματα ἀγαλματίων ὁμοίων, φέροντα μέλιγκαν φθοράν, ἥτις εἶναι δεῖγμα προγενεστέρας θραύσεως, συνεπεράναμεν ὅτι τὰ ἀγαλμάτια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχον τεθῆ ὡς κτερίσματα, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχον ἔνθεν κάκειθεν διεσπαρμένα κατὰ τὴν τότε ἀνόρουξιν τοῦ βόθρου τῶν τάφων, ὅτι ἄρα ἦσαν παλαιότερα.

Κατόπιν ὑποπτεύσαμεν ὅτι κατὰ τὴν λεχθεῖσαν διάνοιξιν τῆς ὁδοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων θὰ συνήντησαν οἱ ἐργάται τάφους

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 13. Τίφροι, πύργοι καὶ ἱερὸν Παιονκράτας. — E = ὁ πέμπτος πλήρης στήλων πύργος ἀπὸ ἀνασκαπόμενος. — A = ἡ θέσις τῶν πρώτων εὐρεθέντων πηλίνων ἀγαλμάτων. — Σ = ἡ θέσις τῆς πρώτης εὐρεθείσης ἀναθηματικῆς τῆ Παιονκράτη στήλης. — T = τοῖχος πηλοκτίστου μεταγενεατέρου οἰκοδομήματος. — N = τάφοι τῆς ομάδος Γ.

περιέχοντας ἀγαλμάτια καὶ διεσκόρπισαν αὐτά· ἀλλ' εὐθὺς ἤρετο τοιαύτη ὑπόθεσις ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ ἐντὸς τῶν

παρακειμένων ἀνεπηρέαστων τάφων εὐρίσκοντο τμημάτια ἀγαλματιῶν, τῶν τάφων δὲ τούτων δὲν ἤψατο ἢ μνημονευθεῖσα διάνοιξις· ἐξ ἄλλου μόνον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐφ' ὠρισμένον διάστημα εὐρίσκοντο, οὐχὶ δὲ μακρότερον ἐντὸς ὁμοίων τάφων.

Τούτων ἕνεκα κατέληξα ἐνωρὶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κτερισμάτων τάφων, ἀλλὰ περὶ ἀναθημάτων, καὶ ὅτι ἐγγύς που πρέπει νὰ ὑπάρχη ἱερὸν τι· ἀφείδ δὲ τοὺς τάφους ἡσυχολήθην εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ ἱεροῦ.

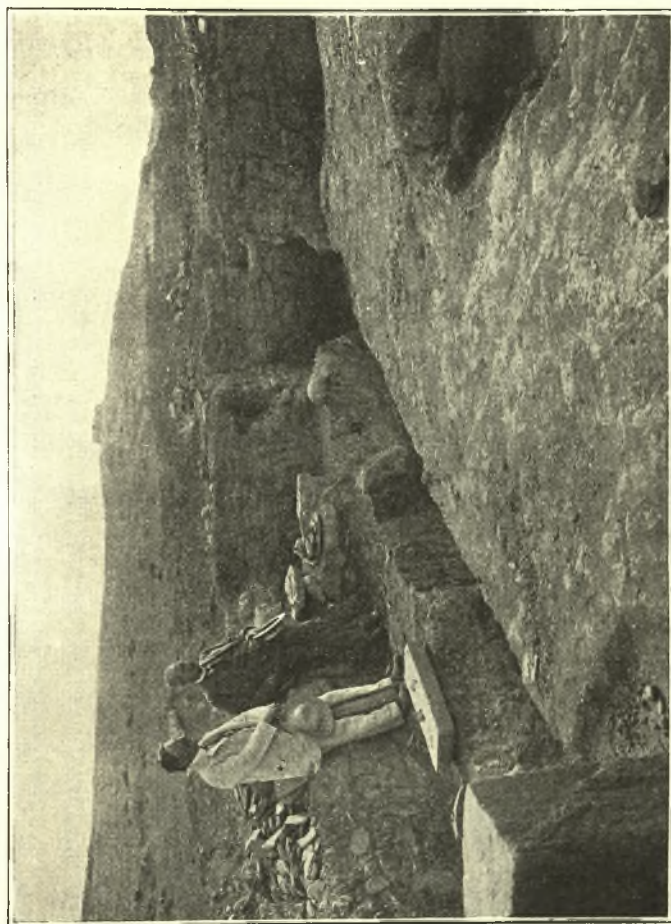
Οὕτω παρετήρησα ὅτι καὶ περικιτέρω τῆς ὁδοῦ ὑπῆρχον διεσπαρμένα ἐν τοῖς ἀγροῖς τμήματα ἀγαλματιῶν μετ' οὐ πολὺ εὕρομεν μέγα μεσαιωνικὸν ἀσθεστόκτιστον οἰκοδόμημα διῆκον λίαν βαθέως (εἰκὼν 13 τὸ Μ)· ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ, ἐνιαχοῦ ἀποκαλυφθέντων, μικρὰ τις χρῆσις ἀρχαίου ὑλικοῦ εἶχε γίνεи, διότι μόνον ἐπιμήκης λίθος καλῶς εἰργασμένος ἐξ ἀναβαθμοῦ ἀρχαίου ναοῦ εὐρέθη καὶ ἡμισυ μεγάλου πώματος σαρκοφάγου, οὗ ἐμνήσθην ἐν τοῖς ἄνω σελ. 194.

Τούτου ἕνεκα ἐγκαταλιπόντες αὐτὸ καὶ βεβαιωθέντες ἔτι μᾶλλον περὶ ὑπάρξεως τοῦ ἱεροῦ, ἐχωρήσαμεν Βορειότερον, εὐρόντες ἐν τῷ ἀγρῷ εἰς μικρὸν βάθος μέγαν πώρινον σπόνδυλον, λίαν ἐφθαρμένον καὶ μὴ κατὰ χώραν κείμενον, καὶ τμήματα κυβολίθων μετὰ γεισωμάτων λεῖα κκλιστής ἐργασίας, ἐκ παραστάδων ναοῦ ἐμφανῶς προερχόμενα, ἀλλ' ἐφθαρμένα καὶ ὑπὸ τῶν καλλιεργητῶν τοῦ ἀγροῦ διεσκορπισμένα (εἰκὼν 13 τὸ Σ).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἐζήτησαμεν τὸν ναὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημείων, ἦτοι τοῦ σπονδύλου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ οἰκοδομήματος, καθ' ἣν ἔκτασιν περιωρίζοντο τὰ τμήματα τῶν ἀγαλματιῶν· κατὰ τὸ μέσον τοῦ διαστήματος τούτου ὑπάρχει ὕψωμα γῆς ἐν εἴδει ταπεινοῦ λόφου, ἐνθα ἀνασκάψαντες εὕρομεν τοιχάρια πληρόκτιστα μικρῶν οἰκοδομημάτων ἀδήλων χρόνων (εἰκὼν 13 τὸ Τ), πάντως ὅμως ἀρχαιοτέρων τῶν τάφων τῆς τάξεως ε'· διότι τινὲς τούτων ἤψαντο τῶν τοίχων καὶ διέρρηξάν που αὐτούς· ἦσαν ἄρα οἱ τάφοι μεταγενέστεροι (εἰκὼν 13 τὸ Ν-Ν').

Παρὰ τὰ τοιχάρια ταῦτα εὕρομεν μικροὺς βόθρους, ἐπίτηδες

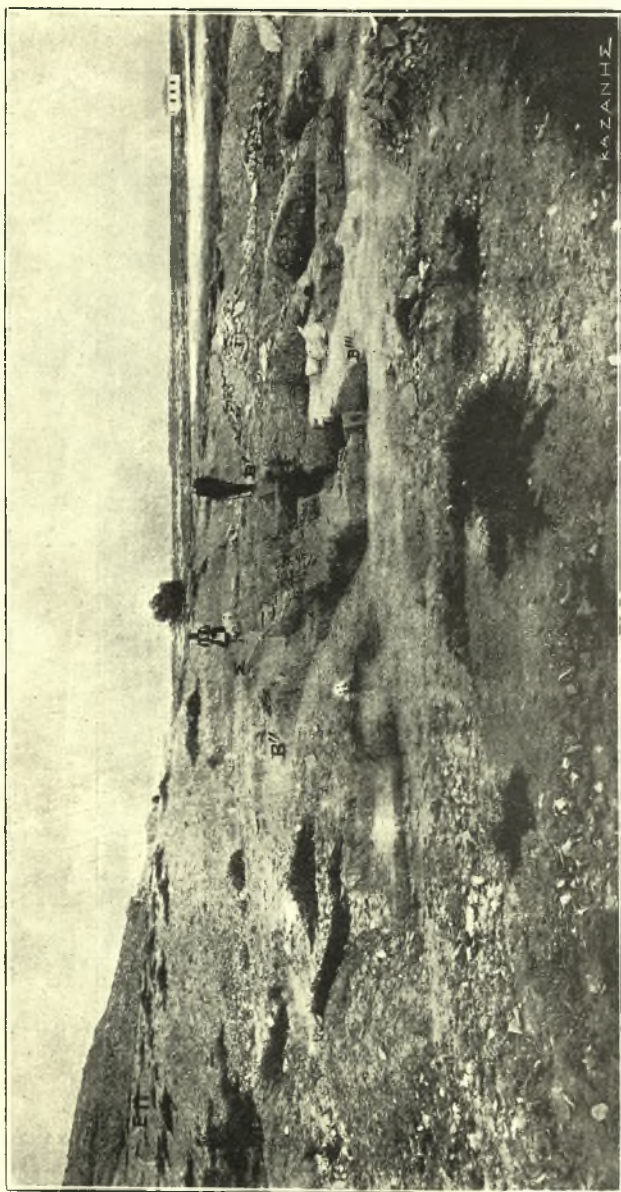
πεπονημένους καὶ πλήρεις πηλίνων ἀγαλματίων (εἰκὼν 15 τὸ Β-Β'-Β''-Β''')· ἦτο λοιπὸν ἐμφανὲς ὅτι οἱ ἱερεῖς ἢ αἱ ἱέρειαι τοῦ ἱεροῦ, πληθυνομένων τῶν ἀναθημάτων καὶ μὴ ὑπάρχοντος

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΓΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 14. Ἱερὸν Πασικράτας· μεταγενέστερα πηλόκτιστα οἰκήματα ἐπ' αὐτοῦ.
Β-Β' = βόθροι ὡς ἀποθέται ἀναθημάτων.—Π = ἡ θύρα τοῦ βόθρου,
ἐνθα εἰσέθη ἡ κεραιή τῆς Πασικράτας (βλ. εἰκ. 19-20).

χώρου ἐκθέσεως αὐτῶν, κατεχώννουν πολλά· ἐν τῶν τοιχαρίων εὐρέθη ἀπτόμενον βοθρίσκου ἀγαλματίων, κειμένων ὑπὸ τοῦς τελευταίου λίθους τῶν θεμελίων αὐτοῦ· ἦτο ἄρα τὸ οἰκήμα,

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 15. Ἱερὸν Παισιγράτας.— Σ == πλάκες τοῦ στεροβάτου αὐτοῦ.— $B-B''$ '== μικροὶ βόθροι ὡς ἀποθέται ἀναθημάτων.— $E\Pi$ == ὁ E' πύργος πλήρης σπηλῶν μήτω ἀνακαρφεῖς.

ὃ ἀνήκει τὸ τοιχάριον τοῦτο, μεταγενέστερον τοῦ ἀποθέτου τῶν ἀγαλματίων.

Ἄλλὰ καὶ τὰ συναφῆ τούτῳ ὅμοια μικρὰ κτίσματα ἀπεδεικνύοντο ἀσφαλῶς, ἢ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὡς ὄντα οὐχὶ οἰκήματα ἱερῶν ἢ ὁμοίων, σύγχρονα τῷ ἀναζητουμένῳ ναῶ, ἀλλὰ μεταγενέστερα, ποιηθέντα ἢ μετὰ τὴν τελείαν ἐγκατάλειψιν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον μετὰ τινὰ ἐπιδιόρθωσιν ἢ ἐπισκευὴν τοῦ ἱεροῦ εἰς ὑστέρους χρόνους· διότι εὔρομεν βόθρον στήλης ὡς βάσιν παραθύρου τοῦ κεντρικοῦ τῶν κτισμάτων τούτων.

Ἐμπροσθεν τοῦ παραθύρου τούτου καὶ ὑπὸ τὸ ἐξισωθέν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς δάπεδον τοῦ οἰκήματος, ἔδαφος (εἰκὼν 14 ἢ λοξὴ τάφος), εἶδομεν ὅτι τὸ χῶμα δὲν ἦτο συμπαγὲς πανταχοῦ· παρακολουθήσαντες ἐνταῦθα τὸ μὴ συμπαγὲς χῶμα, εὔρομεν εἰς ἱκανὸν βάθος ἐσχηματισμένον ἀρκούντως μέγαν βόθρον (εἰκὼν 14 τὸ Β-Β') καὶ ἐν αὐτῷ μικροὺς τινὰς ἐπιγεγραμμένους βωμοὺς καὶ ἀγαλμάτια μαρμάρου Παρίου, στήλας ἀναθηματικὰς καὶ τὴν ὠραίαν κεφαλὴν τῆς Πασικράτας (εἰκὼν 14 παρὰ τὸ Γ).

Ἐκ τούτου κατέστη ἐμφανὲς ὅτι οἱ ποιήσαντες τὸ κτίσμα τὸ πηλόκτιστον κατὰ τύχην δὲν συνήντησαν τὸν βόθρον τοῦτον· ὀλίγον περαιτέρω καὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος εὔρομεν εἰς μικρὸν βάθος πῆλινα ἀγαλμάτια, βωμοὺς ἐξαιρέτως πολυτελοῦς κοσμήσεως πηλίλους, ἀγγεῖα, λύχνους, ὅμοια μικρὰ ἀναθήματα, καὶ τινὰς κεφαλὰς καὶ κορμοὺς μαρμαρίνων ἀγαλματίων, ἔτι δὲ κορμὸν μεγάλου πηλίνου ἀγάλματος φυσικοῦ μεγέθους (εἰκὼν 12 τὸ Α).

Ἄλλ' ἔχνη τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ ἱεροῦ κατὰ χώραν δὲν συνήντημεν πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην· ἔβημεν λοιπὸν πρὸς τὴν ἀντίθετον, ἥτοι ἐγγύτατα καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ τῆς διανοιχθείσης πάλαι ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω· ἐνταῦθα τέλος εὔρομεν τὸν στερεοβάτην τοῦ ναοῦ ἐκ λαξευτῶν ὑπομελαινῶν πλακῶν, ἄριστα εἰργασμένων καὶ προσηρμοσμένων (εἰκὼν 15 τὸ Σ)· δυστυχῶς ἢ μὲν ὁδὸς ἤψατο τοῦ στερεοβάτου καὶ οὕτως εἶχε καταστραφῆ ἢ Ἀνατολικὴ πλευρὰ, τὰ δὲ μετα-

γενέστερα κτίσματα καὶ οἱ τάφοι τοῦ εἶδους ς' ἤψαντο τοῦ Νοτίου ἡμίσεος αὐτοῦ καὶ ἐπήνεγκαν τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ· ἐσώθη ἄρα ἡ Βορειοδυτικὴ γωνία καὶ μέρος τῶν πλευρῶν τούτων.

Κατὰ τὸν μεταξὺ χρόνον εἴχομεν ἐπιχειρήσει τὴν ἔρευναν

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 16. Πήλινα ἀγαλμάτια ἀκέραια ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παισικράτας.

παρακειμένου πύργου, περὶ οὗ βλ. τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, διετάχθημεν δὲ νὰ ἐπιμεληθῶμεν τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς ἐν τῷ Μουσεῖῳ ἰδρύσεως τῶν στηλῶν· τούτων ἕνεκα, ἐπιλιπόντων καὶ τῶν ὑπὸ τε τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Λιμενικῆς Ἐπιτροπείας Βόλου χορηγηθέντων χρημάτων, ἠναγκάσθημεν νὰ

ἀναβάλωμεν τὴν ἀνασκαφὴν τῆς δαψιλέστατα εὐρήματα παρασχούσης ταύτης θέσεως· ἐννοεῖται ὅτι πρώτη ἐργασία κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος ἐπιβάλλεται νὰ τελεσθῇ ἐνταῦθα καὶ εἰς μείζονα ἔκτασιν, διότι αἱ ἄχρι τοῦδε ἐργασίαι ἡμῶν ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου μόλις ὡς σκαφικαὶ ἀπόπειραι πρέπει νὰ λογίζωνται,

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 17. Πήλινα ἀγαλμάτια ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

δι' ὧν ὅμως καθωρίσθη ἐντελῶς ἡ πλήρης περαιτέρω ἀνασκαφή.

Τῶν δὲ εὐρημάτων παρέχμεν ὡς δεῖγμα μόνον ὀλίγας εἰκόνας, διότι προτιθέμεθα νὰ διαλάβωμεν εὐρύτερον περὶ αὐτῶν ἐν τῇ Ἐφημ. ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν πλαστικῶν μνημείων Θεσσαλίας, ἔνθα καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς καὶ τῆς λατρείας αὐτῆς θὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα (βλ. νῦν ΑΕ 1910, 398).

Ἡ εἰκὼν 16 ἀποδίδει τινὰ τῶν ἀκεραίων καὶ κάλλιον διατηρηθέντων πηλίνων ἀγαλματίων· ἐν αὐτοῖς εὐχερῶς διακρίνει τις τύπους Ἀφροδιτῶν λουομένων, ἀναδυομένων κττ., γνω-

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἀ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 18. Δύο ἀγαλμάτια Παρίου μαρμάρου καὶ πώρινος βωμὸς ἐπιγεγραμμένος (Πρωτῆς | Πασικράτα | εὐχὴν) ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

στῶν ἐξ ἀγαλμάτων περιφήμων τῆς Δ'-Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· ἐπίσης οὐκ ὀλίγαι τῶν γυναικῶν, αἵτινες παρίστανται ἐνταῦθα, ἔχουσι τὴν χάριν καὶ κομψότητα, ἣν εἰς μείζονα βαθ-

μὸν συναντῶμεν ἐν ταῖς Ταναγραίαις κόραις τῶν μνημονευθέντων χρόνων.

Ἐν τῇ εἰκόνι 17 ὑπάρχουσί τινα ἀκέραια ἀγαλμάτια καὶ

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 19. Ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Παισκράτας εὐρεθεῖσα κεφαλὴ (βλ. εἰκ. 20) πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ· (κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον).

κορμοὶ ἢ τμήματα ἐτέρων· ἐξάριετον εἶναι τὸ ἐν μέσῳ τῆς τρίτης ἐκ τῶν ἄνω σειρᾶς ἀγαλμάτων θηλαζούσης νεαρᾶς γυναικός, ἄξια δὲ λόγου τὸ ἐν μέσῳ τῆς δευτέρας, δι' οὗ ἴσως παρέχεται ἡ μορφή καὶ στάσις τῆς λατρευομένης θεᾶς.

Ἡ εἰκὼν 18 ἀποδίδει δύο ἀγαλμάτια Παρίου μαρμάρου

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

*Εἰκὼν 20. "Ἐνθετος κεφαλὴ μετὰ λαιμοῦ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους τῆς Παισιφίας, Παρίου πιθανῶς μαρμάρου, ἄρτι ἐξαχθείσα·
(κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον).*

(τοῦ ἀριστεροῦ ἢ κεφαλῆ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ἀνήκη τῷ ἀγάλματι τούτῳ) καὶ ἓνα βωμὸν μικρὸν μαρμάρινον, οὗ ἡ ἐπιγραφή

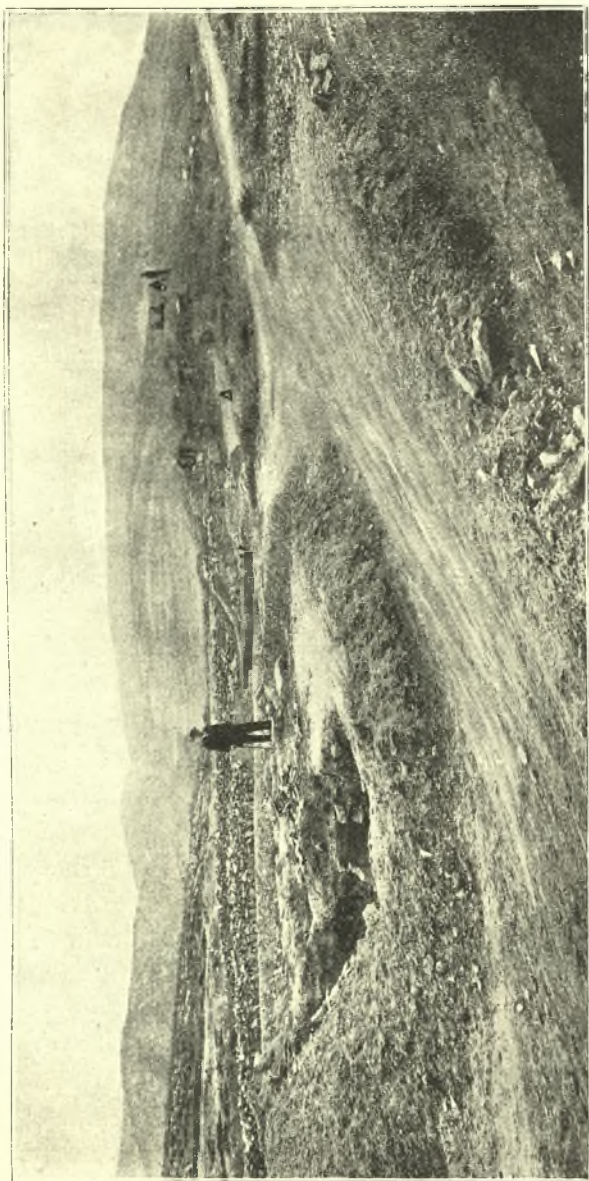
μηνύει ὅτι καὶ κατὰ τὴν Α'-Β' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδα ἐλατρεύετο ἔτι ἡ θεά.

Τέλος αἱ εἰκόνες 19 καὶ 20 ἀποδίδουσι τὴν μεγάλην μαρμαρίνην κεφαλὴν τῆς Πασικράτας, ἣτις ἦτο ἔνθετος εἰς τὸν κορμὸν καὶ ὀπισθεν ἐξισωμένη, διότι πιθανῶς ἀπῆτει τοῦτο ἡ θέσις τοῦ μεγάλου ἀγάλματος ἐν τῷ μικρῷ σηκῷ τοῦ ἱεροῦ· ἐτελέσθη δ' ἡ φωτογράφησις πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς κεφαλῆς εὐθύς μετὰ τὴν εὑρεσιν· τῆς αὐτῆς μετὰ τὸν καθαρισμὸν εἰκόνα θὰ δημοσιεύσωμεν ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ., ὡς εἴπομεν ἄνω.

9) *Πέμπτος μέγας πύργος ἐνέχων γραπτὰς στήλας καὶ ἴσως ἀναθήματα.*

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν πρὸς εὑρεσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας, εὐθύς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς πρώτης εἰς αὐτὴν ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς, ὑπωπεύσαμεν ὅτι ὁ παρακείμενος πύργος (εἰκὼν 13 τὸ Ε καὶ 15 τὸ ΕΠ) ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῇ δοκιμαστικῶς, μήπως περιεῖχεν ἐπιτυμβίους στήλας ἐκ τοῦ ἐγγύς νεκροταφείου, καὶ μάλιστα ἀναθηματικὰς ἐκ τοῦ ἐγγύτερον ἱεροῦ· ἔπρεπε δὲ νὰ ἐρευνηθῇ οὗτος πρότερον ἐκ λόγων οἰκονομίας τῶν χωμάτων· διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπορριφθῶσι τὰ χώματα καὶ οἱ περιττοὶ λίθοι ἐξ αὐτοῦ μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ πρὸ αὐτῆς, ὡς μὴ ὑπαρχούσης πρὸς ταῦτα ἐτέρας διόδου πλὴν τῆς διὰ τοῦ χώρου τούτου, πάσης ἄλλης παρεχούσης μεγάλας δυσχερείας καὶ ὑπερδιπλασιαζούσης διὰ τοῦτο τὰς δαπάνας ἀνευ σπουδαίου λόγου.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ πύργου τούτου παρουσίασεν ἐνωρὶς ὑπαρξιν ἐπαυξήσεως (εἰκὼν 21 τὸ επ) καὶ ἐπισκευῆς, λίθινον διακενον (εἰκὼν 21 τὸ Δ), στήλας γραπτὰς. βάρβαρα κττ.· εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς εὑρέθησαν πολλοὶ μεταγενέστεροι τάφοι· τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς τάξεως ς', βαθύτερον δὲ κεραμοστεγεῖς εἰς τὸ τέρμα τοῦ διακένου καὶ ὑπ' αὐτό, καὶ εἰς ὠραῖος τῆς τάξεως α', κείμενος ἐγγύτατα τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ τοίχου τοῦ ἐξωτερικοῦ πύργου, ἔνθα φθάσαντες οἱ τότε κτίσται καὶ

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΓΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 21. Ἰερὸν Πασικράτις (ἀριστέρα) καὶ ὁ πύργος Εἰ ἄρι ἀνακαπτόμενος (δεξιὰ). Ν = Νότιος πλευρά, Δ = διάκενον αὐτοῦ· ΣΠ = ἡ συμπληρωμένη διὰ στηλῶν κτι. Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου τοῦτου μήπω ἐρευνηθείσα.

ἀφαιρέσαντες τὴν ἑτέραν στενὴν τῶν ὀρθῶν πλακῶν καὶ τὸ πῶμα πρὸς θεμελίωσιν τῆς γωνίας τοῦ πύργου, θὰ ἐσύλησαν αὐτόν· εἶνα: ἄρα καὶ αὐτὸς καὶ τινες τῶν κεραμοστεγῶν, τῶν ὑπὸ τὸ διάκενον εὐρεθέντων, προγενέστεροι τοῦ 191 π. Χρ.

Καὶ ἡ μὲν μακρὰ Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπηυξημένου πύργου (εἰκὼν 21 τὸ ΣΓ) ἐποιήθη, καθ' ἃ αἱ τῶν λοιπῶν διὰ λαξευτῶν ὀγκολίθων, ὧν ὅμως τινές, οὐχὶ πολλοί, ἐλήφθησαν ἐκ προγενεστέρων οἰκοδομημάτων, ἐν ᾧ οἱ πλεῖστοι ἐποιήθησαν ἐπίτηδες, τὸ πρῶτον πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐξορυχθέντες ἐκ παρακειμένης λατομίας.

Ἄλλ' ἡ Νότιος πλευρὰ (εἰκὼν 21 τὸ Ν) εὐρέθη ἡμίεργος· κατέκειντο δῆλον ὅτι βαθύτατα ὀγκολίθοι τινες μὴ τελείως ἰδρυμένοι, ὡς ἔδει, καὶ τὸ πάχος τοῦ τοίχου δὲν εἶχε σχηματισθῆ ἀρροδίως διὰ λίθων, ἀλλὰ διὰ χωμάτων, οὐδὲ ἡ κτίσις αὐτοῦ δι' ἐπικειμένων δόμων ὑπῆρξε τελειωτικὴ· τούτων ἕνεκα δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ δὲν ἐπερατώθη ἡ πλευρὰ αὕτη ἀρχῆθεν, ἐλλείψει χρόνου ἢ δι' ἄλλον λόγον, τῷ 191 π. Χρ., ἢ εἶχε μὲν περατωθῆ τότε, ἀλλὰ τῷ 168 π. Χρ. κατὰ τὴν ἄνω ἐν σελ. 185 μνημονευθεῖσαν ἐπίτηδες κρήμινισιν διεσεισθη καὶ κατεστράφη ἰσχυρότερον τῶν λοιπῶν.

Ἄν συνέβαινε τὸ δεύτερον, οἱ λίθοι τοῦ τοίχου θὰ παρέκειντο ἐγγὺς πάντες ἢ τινές, ἂν ὑποτεθῆ ὅτι εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἀπεκομίσθησαν εἰς Ἄλυκας καὶ εἰς Κάστρον Βόλου οἱ ἐπὶ τῆς τότε ἐπιφανείας κείμενοι· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εὐρέθησαν παρακείμενοι, εἰ μὴ ἐλάχιστοι, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ πρώτη ὑπόθεσις φαίνεται πιθανωτέρα· ὁ ὀλίγος λοιπὸν χρόνος πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἡ μεγάλη ἔκτασις τῆς πόλεως θὰ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα Ἀντίοχον νὰ ἀφήσῃ τινὰς πύργους ἀτελεῖς ἢ ἡμίεργους· ὅτι ὅμως δὲν ἀφείθη ὁ πύργος ἄχρηστος ὅλως, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἐποιήθη. ἔστω πρὸς ὀλιγοχρόνιον καὶ ποιὰν τινα χρῆσιν, ἀποδεικνύουσιν αἱ εὐρεθεῖσαι κεραμίδες στέγης.

Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου τούτου δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι· ἔκ τινων προχείρων μέχρι αὐτῆς ἐξικομένων ἐργασιῶν

φαίνεται οὕσα ἐν ἀταξίᾳ, καθ' ἃ ἡ Νότιος· ἀλλὰ ἐγγύτατα αὐτῆς διήλθεν ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων πάλαι διανοιχθεῖσα ὁδὸς καὶ ἤψατο αὐτῆς πιθανώτατα (εἰκὼν 21).

Ὁ ἐσωτερικὸς πύργος εὐρέθη, καὶ ἔφθασεν ἐνιαχοῦ ἕως αὐτοῦ ἡ ἀνασκαφή· κατὰ τὴν Βόρειον πλευρὰν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν Βορειοανατολικὴν γωνίαν διακρίνονται τοῖχοι, ἐπισκευασθέντες καὶ βαίνοντες διαφόρως ἢ ἐν ἄλλοις πύργοις τοῦτο ὑποδηλοῦν ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε πύλη ἢ πυλῖς, ἣτις ὅμως ἐξηφανίσθη διανοιχθείσης τῆς ἄνω ὁδοῦ (εἰκὼν 21).

Ἐπὶ τῆς ἐσω ὀψέως τῶν τοίχων καὶ ἐν τῷ διακένῳ, ἐφ' ὅσον ταῦτα ἀνεσκάφησαν καὶ ἠρευνήθησαν, εὐρέθη εἰκοσὰς περίπου στηλῶν, πασσῶν σχεδὸν εἰς τμήματα τεθραυσμένων· τινὲς διατηροῦσι βαφάς· πολλὰ τμήματα προέρχονται ἐκ μεγάλων ὀρόφων καὶ θριγκῶν μνημείων ἐπιταφίων καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως πλουσιῶν ἐνταῦθα τάφῳ ἐνισχύεται ἐκ τούτου.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως προσδοκίαν οὐδεμίᾳ ἀσφαλῶς ἀναθηματικῇ τῇ Πασικράτῃ στήλῃ ἢ τι ὅμοιον εὐρέθη μόνον κεφαλὴν πηλίνου ἀγαλματίου καὶ τινὰ τμήματα αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐν τῷ διακένῳ· ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ἐπαρκῆ πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ὅτι ὁ πύργος εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερος τοῦ ναοῦ ἢ ἱεροῦ.

Ἀλλὰ πάντως ἡ χρονολογικὴ σχέσις τῶν δύο τούτων, ἐξ ἧς θὰ ὠρίζοντο καὶ οἱ χρόνοι τοῦ ἀγάλματος τῆς Πασικράτας, ἐξαρτᾶται ἐκ πολλῶν ἔτι λόγων, δι' οὓς πᾶσα γνώμη ἐν τῷ παρόντι θὰ καθίστατο πρόωρος· μέγιστος τῶν λόγων τούτων εἶναι ἡ μὴ περάτωσις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πύργου τούτου καὶ τοῦ παρακειμένου· διότι δὲν δύναται τις νῦν νὰ ἀποκλείσῃ τὴν εὑρεσιν ἀναθημάτων τῇ Πασικράτῃ ἐν αὐτοῖς· ἕτερος λόγος σπουδαῖος ἐπίσης εἶναι ἡ ὑπόψια, μήπως ἠμποδίσθη ἢ τε καταστροφῇ τοῦ ναοῦ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀναθημάτων πρὸς γόμωσιν τῶν πύργων, λόγῳ εὐλαθείας.

Ὅπως δὴποτε ὅμως ἡ εὑρεσις τοῦ ἀγάλματος ἐν τῷ διακένῳ ἀποτελεῖ ἐν τῷ παρόντι ἐπιχείρημα πρὸς παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἱεροῦ πρὸ τοῦ 191 π. Χρ.· ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα

τῶν γραμμάτων εὐρεθεισῶν παρὰ τὸ ἱερόν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν καὶ τὰ ἀγαλμάτια καὶ ἀγγεῖα καθιστῶσι πλέον ἢ βέβαιον τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ κατὰ τὴν Γ' τοῦλάχιστον π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα καὶ μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τῆς Δ'.

Σημειωτέον δ' ὅτι κεραμίδες στέγης μετὰ τῶν συνήθων μονογραφημάτων εὐρέθησαν ἱκαναί, ἐνισχύουσαι τὰ μέγιστα τὴν γνώμην ὅτι καὶ ὁ πύργος οὗτος ἤρθη ὀπωσδήποτε εἰς τὸ ἀναγκαστὸν ὕψος, ἵνα λάβῃ τινὰ μαχητικὴν χρῆσιν, ἔστω καὶ λίαν πρόσκαιρον.

10) Ἔγνωσις πόλις παρὰ τὰς Παγασάς· ἡ ἀληθὴς Δημητιριάς καὶ αἱ ἀληθεῖς Παγασαί· Νήλεια, Ὁρμένιον, Ἰωλκός.

Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1909 ἐγράψαμέν τινα περὶ ἀρχαίας πόλεως, ἣν τότε τὸ πρῶτον παρετηρήσαμεν ὑπάρχουσαν Νοτίως τῶν Παγασῶν· εὐρόντες εὐκχερίαν ἐφέτος, περιήλθομεν τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ἐποίησαμεν πρῶχειρον διάγραμμα τοῦ ἡμίσεος καὶ πλέον αὐτῆς· ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς:

Ἐκκινουῦντες ἐκ τοῦ μνημονευθέντος τρίτου πύργου Νοτίως καὶ ἀφίνοντες ἀριστερὰ τὸ λόφον τοῦ Ἁγίου Ἡλίας καὶ τὴν εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξιτόν, συνκντῶμεν μετ' οὐ πολὺ ποτάμιον καλούμενον Λιγαρόρεμα· εὐθὺς ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης αὐτοῦ ἀρχεται τεῖχος (εἰκὼν 22 τὸ Γ), τὸ μὲν πρῶτον μὴ διακρινόμενον καλῶς, καθ' ὅσον δ' ἀναβαίνομεν τὸ ὑπερκείμενον ὄρος ἐμφανὲς καθιστάμενον· ἐκ τοῦ ἐνταῦθα τέρματος αὐτοῦ φαίνεται πιθανόν ὅτι συνήπτετο μετὰ τοῦ τείχους τῶν λεγομένων Παγασῶν ἐγγύς που τοῦ τρίτου πύργου καὶ τοῦ λόφου Ἁγίου Ἡλίας.

Προχωροῦντες ἐκεῖθεν πρὸς τὴν πρώτην κορυφὴν καὶ μετροῦντες δύο πύργους συναντῶμεν ἴχνη ἀβέβαια πύλης ἢ πυλίδος παράκειται ἐνταῦθα δεξιὰ ἰδρυμένον γεωδαιτικὸν σημεῖον τῆς στρατιωτικῆς χαρτογραφικῆς ὑπηρεσίας· προχωρεῖ δ' ἐμφανέστατον ἐντεῦθεν τὸ τεῖχος ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ ὄρους (εἰκὼν 22 τὸ Γ')· μετροῦμεν ἐννέα ἔτι πύργους καὶ συναντῶμεν μεγάλην πύλην, ἣν κατὰ συνθήκην ὀνομάζομεν πύλην

Ἄμφανῶν, διότι ἐντεθθεν ἡ μετάβασις εἰς Ἄμφανὰς εἶναι βραχεῖα, 2-3 χιλιομέτρων.

Οἱ τρεῖς τελευταῖοι πύργοι διατηροῦνται ἄριστα· ἐποιήθησαν δὲ καθ' ἃ οἱ ἐσωτερικοὶ πύργοι τῶν λεγομένων Παγασῶν·

Εἰκὼν 22. ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ— Ὁ πύργος Γ τελείως ἀνασκαφείς.

K-K' = δύο μέγιστοι κυβόλιθοι ἐξ ἐπιταφίον μνημείου.

ΠΑΓΑΣΑΙ— Αἱ ἀληθεῖς Παγασαί, ἄρι εὐρεθείσα καὶ καθοριζομένη ἀρχαία πόλις.

Π-Π'''' = θέσις τῶν πύργων· Α = ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς.

ἦτοι τετράγωνοι, κενοὶ τὰ ἔνδον κατὰ τὸ διάκενον· δὲν ἐπεσκευάσθησαν δ' οὐδέποτε οὔτε αὐτοὶ οὔτε τὸ τεῖχος οὐδαμοῦ, ἀλλ' εἶναι ἐπίτηδες ἀπὸ παλαιῶν χρόνων καὶ οἱ πύργοι πάντες μαλλον ἢ ἦττον ἰσχυρῶς κατεστραμμένοι καὶ τὸ τεῖχος διεσπασμένον καὶ κατετριμμένον.

Ἐκ τῆς πύλης, ἔνθα παρατηρήσαμεν πολυγωνικὴν διάταξιν τοῦ τείχους κατὰ τὸν ἀρχαϊκώτερον ρυθμὸν, ἐν ᾧ καθ' ἅπασαν τὴν λοιπὴν κατασκευὴν ἐπικρατεῖ ὁ πρῶτος ἰσοδομικός, προχωρεῖ ἀείποτε ἐμφανές, ἀκολουθοῦν τὴν κορυφογραμμὴν τοῦ ὄρους τὸ τεῖχος (εἰκὼν 22 τὸ Π''). μετροῦντες τέσσαρας πύργους ἀπὸ τῆς πύλης συναντῶμεν λατομίας πλακῶν ἐν χρήσει νῦν, καὶ εὐρίσκομεν ἐπὶ τι διάστημα πεποιημένον τὸ τεῖχος ἐκ τοιούτων τοῦ τύπου πλακῶν· ἐνταῦθα σφύζεται ἀριστα εἰς ὕψος 2.50 μ., ἀλλ' ἔχει ποιηθῆ ἀμελέστερον καὶ παρέχει ἔμφασιν ἀρχαϊκὴν, καθ' ἃ τὸ τῶν Ἀμφικνῶν.

Μετὰ ἓνα ἔτι πύργον ἐντεῦθεν συναντῶμεν ἵχνη πυλίδος ἀβεβαίου, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐτέρας λατομίας· ἐντεῦθεν βραίνει κυκλοτερώς καθ' ὅλην τὴν Νότιον πλευρὰν τὸ τεῖχος καὶ στρέφεται ἐπὶ τοῦ ὄρους Δυτικῶς· μέχρι τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας, ἔνθα τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ ὄρους, ἐμετρήσαμεν ἀπ' ἀρχῆς 27 πύργους.

Νοτίως τοῦ σημείου τούτου καὶ ἔξω τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως προχωροῦντες περὶ τὰ 300 μ., συναντῶμεν ἀπότομον βουνὸν ἔχοντα ἔμφασιν ἐξωτερικῆς ἀκροπόλεως, οἷα ἡ τῆς Μαντινείας καὶ ἄλλων ἀρχαίων πόλεων (εἰκὼν 22 τὸ Α). ὄντως δὲ ὁ βουνὸς οὗτος ἔχει τειχισθῆ διὰ τείχους ἐκ πλακῶν κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν ρυθμὸν τοῦ τῶν Ἀμφικνῶν, ἀλλ' ἔχει οἰκτρῶς ἐρειπωθῆ.

Ἀπὸ δὲ τοῦ 27ου πύργου τῆς πόλεως τὸ τεῖχος παρατηρήσαμεν ὅτι προχωρεῖ Δυτικῶς, Βορειοδυτικῶς καὶ Βορείως ἐπὶ μακρὸν μετὰ πύργων ὁμοίων (εἰκὼν 22 τὸ Π'''-Π''''-Π'''''), διατηρουμένων ἐνιαχοῦ πολὺ καλῶς, καὶ διαβαῖνον πάλιν τὸ Λιγαρόρεμα ὑψηλὰ, ἀνέρχεται πρὸς τὰς Παγασὰς (= Δημητριάδα) καὶ συνάπτεται πρὸς τὸ τεῖχος αὐτῶν κατὰ τὴν Φεραϊκὴν πύλην· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 27ου πύργου δὲν παρηκολούθησα αὐτὸ λεπτομερῶς, ἐπελθούσης τῆς νυκτός· εἶναι ὅμως ἐμφανῆς ἡ ὡς ἂν ἐκτεθεῖσα διεύθυνσις αὐτοῦ, μόνον δ' ἡ κατόπιν συνένωσις αὐτοῦ, συμπροσῶσα ἐντὸς τῆς νεωτέρας πόλεως, εἶναι ἀφανής.

Ἡ οὕτω σχηματιζομένη πόλις εἶναι μεγάλη, ὀλίγον ὑπο-

λειπομένη κατ' ἑκτασιν τῆς τῶν λεγομένων Παγασῶν ἀλλὰ περιέργως οὔτε ἐντὸς αὐτῆς οὔτε ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπάρχουσιν ἐρείπια οἰκοδομημάτων· καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ θραύσματα ἀγγείων, ἐφ' ἧσον τοῦλάχιστον ἠδυνήθημεν νὰ ἐρευνήσωμεν μέρος τῆς ἔσω πόλεως, εἶναι σπάνια, μόλις παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμίου Λιγαρόρεμα, ἥτοι κατὰ τὸ ἐπίπεδον τῆς πόλεως συναντώμενα, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς ὄντος πετρώδους· ἀλλ' ἐπὶ τινῶν ὑψωμάτων παρατηρήσαμεν πτωχὰ τινὰ ἐρείπια ἀσημάτων ἀρχαίων οἰκοδομημάτων· κατὰ τὸ μὴ ὀφθῆν καλῶς ἔσω τμήμα Π'''-Π'''' τῆς εἰκ. 22 δύνανται καὶ ἀναμένονται νὰ ὑπάρχωσι πλείονα ἀρχαῖα ἵχνη τῆς ἔσω πόλεως.

Τὰ δὲ τείχη καὶ οἱ πύργοι ἐποιήθησαν ἐκ μικρῶν τὰ πολλὰ λίθων τοὺς τεραστίους ἐκείνους λαξευτοὺς ὀγκολίθους, ὧν μεγάλην καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν παρατηρήσαμεν ἐν ταῖς λεγομέναις Παγασαῖς, δὲν συνκνῶμεν ἐνταῦθα· ῥυθμὸς τῆς τειχοδομίας εἶναι μὲν ὁ ἰσοδομικός, ἀλλ' ἀρχαιότερου τύπου, συγγενοῦς τῷ πολυγωνικῷ, διότι προτιμῶνται οἱ πρὸς τὸ κυβικὸν κλίνοντες λίθοι, οὐχὶ οἱ παραλληλεπίπεδοι οὐδὲ οἱ βραχεῖς τραπεζοειδεῖς· ἐνιαχοῦ ἀπηντήσαμεν, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω, αὐτόγραφον πολυγωνικὸν ῥυθμὸν.

Κατὰ ταῦτα οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἐποιήθησαν τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύτης καὶ οἱ πύργοι, δὲν δύνανται νὰ εἶναι νεώτεροι τῶν ἀρχῶν που τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· τούναντίον φαίνονται τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους που τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος δυνάμενοι νὰ ἐξικινῶνται· εἶναι ἄρα ταῦτα ἐμφανῶς καὶ ἀσφκλῶς ἀρχαιότερα τῶν τειχῶν τῶν λεγομένων Παγασῶν.

Ἐνταῦθα ἐπέρχεται τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τίς εἶναι ἡ πόλις αὕτη· φυσικωτάτην ἀνάντησιν εἰς τοῦτο παρέχομεν τὸ ὅτι αὐταὶ εἶναι αἱ Φεραϊκαὶ Παγασαί, ἥτοι ἡ ὑπὸ τῶν Φεραίων κατὰ τὸ τέρμα που τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τειχισθεῖσα πόλις, ἡ οὖσα ἐπίνειον τῶν Φερῶν, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν τε τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1907/8, συναγχόντες πάντα τὰ σχετικὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ ἐν Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 66 κέ..

Τούτου δεκτοῦ γινομένου, ὑποχρεούμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ ἰσχυρὰ τείχη τῆς Βορειοτέρας πόλεως, ἣν συνήθως καλοῦμεν Παγασάς, ὡς ποιηθέντα κατὰ τὰς ἀρχάς που τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· τοῦτο δὲν ἀποκλείει βεβαίως ὁ ρυθμὸς τῆς τειχοδομίας αὐτῶν, ἀλλὰ πᾶν τὸναντίον ἐνισχύει τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν· διότι ἡ ἰσχυροτάτη αὕτη δι' ὀγκολίθων τειχοδομία, αἱ βυθιεῖαι γωνιώσεις διὰ ποιήσεως πλακίστου ἐπὶ τῶν γωνιαίων λίθων τῶν πύργων καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ μνηύουσιν ὅτι τὰ κτίσματα ἀνήκουσι τοῖς πρώτοις χρόνοις τῶν Διαδόχων.

Οὕτω φαίνεται λυόμενον ὀριστικῶς τὸ ζήτημα, ὅπερ διὰ τῶν ἐμῶν ἀνασκαφῶν τὸ πρῶτον ἀνακινήθην, ἐνισχύθη καὶ ἐπεξετάθη ὑπὸ τοῦ Beloch ἐν τῇ *Klio* 1911, 442 κέ., καταλήξαντος εἰς τὸ συμπέρασμα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πλινίου ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Γορίτσας ἀρχαῖον πόλισμα δὲν εἶναι ἡ Δημητριάς, ἀλλ' ὅτι τὰς Παγασάς συνοικίσας ὁ Δημήτριος μετωνόμασε Δημητριάδα (*oppidum Pagasa, idem postea Demetrias dicta* IV 29).

Ἄλλ', ὡς εἶναι ἐμφανὲς ἐκ τῶν εἰρημένων, οὐδὲ ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Beloch καὶ τοῦ Πλινίου ἔτυχε τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀκριβοῦς· διότι ὁ Δημήτριος δὲν μετωνόμασε τὰς Παγασάς, ἀλλ' ἔκτισε νέαν μεγάλην πόλιν Βορείως αὐτῶν καὶ ἰσχυρότατα ἐτείχισεν αὐτήν, καταστήσας ἐπώνυμον ἑαυτοῦ καὶ ἀντίπαλον τῆς Ἀλεξανδρείας, Λυσιμαχείας, Ἀντιοχείας. Σελευκείας κττ., ὀνομάσας αὐτήν κατὰ τὸ σύστημα ἐκείνων Δημητριάδα.

Κατὰ ταῦτα ἐπανερχεται ἐν ἰσχύι ἡ πληροφορία τοῦ Στράβωνος, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Πλινίου, μεθ' ὅλην τὴν ἐνίσχυσιν ὑπὸ τοῦ Beloch ἐξαρθεῖσα ἐπὶ τι εἰς λάμπιν, μεταβιβάζει πάλιν εἰς τὸ πρότερον αὐτῆς σκότος, εἰς ὃ τέως εἶχεν ἀπορριφθῆ· ἡ δὲ πρὸς τὸν γεωγραφον πίστις ἐνισχύεται· πολλῶ μᾶλλον ἐντεῦθεν, προκειμένων δύο πόλεων.

Λέγει δὴλον ὅτι ὁ Στράβων Θ' 436,15: «ἐκτίσε δὲ Δημήτριος ὁ πολιορκητῆς ἐπώνυμον ἑαυτοῦ τὴν Δημητριάδα»

μεταξὺ Νηλείας καὶ Παγασῶν ἐπὶ *θαλάττη*, τὰς πλησίον πολίχνας εἰς αὐτὴν συνοικίσας Νήλειάν τε καὶ Παγασὰς καὶ Ὀρμένιον, ἔτι δὲ κτλ.». Αἱ ἀληθεῖς Παγασαί, περὶ ὧν προείπομεν, ὄντως δὲν εἶναι ἐπὶ *θαλάττη*, ἀλλ' ἀπέχει τὸ Νοτιώτατον αὐτῶν τέρμα τοῦ τείχους περὶ τὸ $\frac{1}{2}$ χιλιόμετρον ἀπὸ τῆς ἀκτῆς.

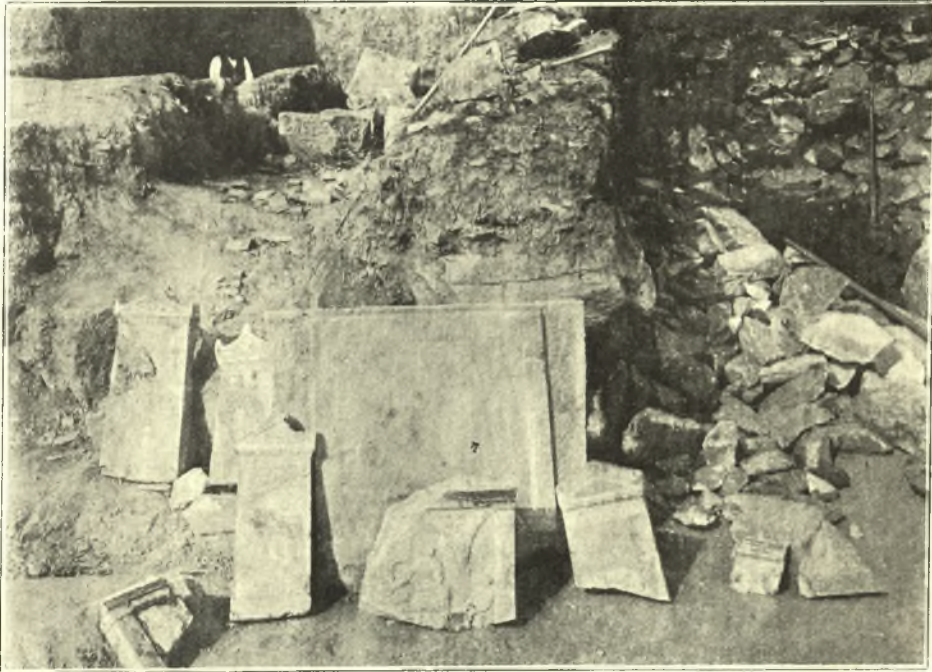
Οὕτως ἀποκαθισταμένης τῆς ἀληθοῦς Δημητριάδος, αἱ Παγασαὶ μετατίθενται εἰς τὴν ἄνω εὐρεθεῖσαν ἄγνωστον πόλιν· ἐντεῦθεν τὸ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας πόλισμα εἶναι ἐμφανῶς ἢ *Νήλεια*, τὸ δὲ περαιτέρω ὑπὲρ τὰ Λεχώνια ἐπὶ τοῦ λόφου Νεβεστίκη εἶναι τὸ Ὀρμένιον· ἀποδεικνύεται δ' οὕτω καὶ ἡ πρότερον ὑπ' ἐμοῦ τε καὶ ἄλλων ἐξενεχθεῖσα γνώμη περὶ τῆς Ἰωλκοῦ, ὅτι κεῖται ἐπὶ τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου, ἀληθῆς καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἄριστα ἐνισχυομένη, λέγοντος «τῆς δὲ Δημητριάδος ἑπτὰ σταδίους ὑπέρεκκεται τῆς θαλάττης Ἰωλκός», τούτων κάλλιστα κατανοουμένων νῦν, ἀφ' οὗ εὐρέθη ἡ ἀληθῆς Δημητριάς· αἱ δὲ ἀληθεῖς Παγασαὶ ἐξηκολούθησεν οἰκούμεναι καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Δημητριάδος ὡς κώμη· τοῦτο μὴν εὐρεθὲν ἔθνικόν Παγασίτης ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Γ' καὶ Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἡ ἀρχαία παράδοσις βεβαίη.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ παρόντι εἶναι τὰ ἡμέτερα συμπεράσματα, συντόμως καὶ ἀδρότερον ἐκπεφρασμένα· λεπτομερέστερον δὲ περὶ τούτων σκοπῶν νὰ διαλάβω μετ' οὐ πολὺ, ἀφ' οὗ περατώσω τὰ ἀπαιτούμενα διαγράμματα τῶν εἰρημένων πόλεων· ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα πλέον ἀσφαλῶς θὰ ἀναζητήσωμεν καὶ πιθανώτατα θὰ εὕρωμεν τὸν τάφον τοῦ βασιλέως Δημητρίου, τὰ βασίλεια τῶν Μακεδόνων, τὰ ψηφίσματα τῶν Μαγνήτων κττ..

11) Καθαρισμός, φωτογράφησις, συντήρησις καὶ ἰδρυσις
ἐν τῷ Ἀθανασακίῳ Μουσεῖῳ τῶν γραπτῶν σιγηλῶν
Δημητριάδος (Παγασῶν).

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ θέρους καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ φθινοπώρου ἡ Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ

αὐτὴ καὶ τὰς ἱκανῶς σπουδαίας δαπάνας τοῦ καθαρισμοῦ, τῆς συντηρήσεως, φωτογραφήσεως καὶ ἰδρύσεως ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῶν γραπτῶν στηλῶν, τοῦ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἐδρεύοντος Ἀρχαιολ. Συμ-

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ (ἄ. τ. ΠΑΓΑΣΑΙ)

Εἰκὼν 23. Ἄρι ἐξαχθεῖσαι γραφαὶ στήλαι τοῦ πύργου Γ παρὰ τὴν Δυτικὴν πλευρὰν καὶ τὸ διάκρον αὐτοῦ.

βουλίου διαθέσαντος τὰς σχετικὰς δαπάνας πρὸς τοιαύτας ἐν τῷ Κράτει ἐργασίας ἐκ τοῦ εἰδικοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ἀρχαιολογ. ταμείου εἰς ἄλλα σημεῖα, καθ' ἡμᾶς ἦττον ἐπείγοντα.

Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπῆρξε λίαν ἐπίπονον· διότι Ἐπιτροπεῖται χημικῶν, ζωγράφων καὶ ἀρχαιολόγων πολλὰκις συσταθεῖσαι,

μετὰ μακρὰς μελέτας καὶ πειράματα κατέληξαν εἰς συμπεράσματά τινα θεωρητικῶς μὲν ἀγαθώτατα, πραγματικῶς δὲ δυσχερέστατα τὴν ἐφαρμογὴν, ἄλλως τε καὶ ὡς ἀπαιτοῦντα μεγάλας δαπάνας, ὧν ἔναντι μόλις ἑκατοντάδας τινὰς δραχμῶν εἶχε χορηγήσει τὸ μνημονευθὲν Ἀρχαιολογ. Συμβούλιον.

Ἐνταῦθα εἶναι δίκαιον νὰ ἐξαρθῇ ἡ μέριμνα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἥτις δὲν ἠρέσθη εἰς τὴν δαπάνην τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τὴν προχὴν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ ἐξαίρετων, σημαντικωτάτων καὶ ἀφθόνων ἀρχαίων ἀντικειμένων, μοναδικῶν τὰ πολλά, ἀλλ' ἀνέλαβε καὶ τὴν τῆς συντηρήσεως καὶ ἰδρύσεως αὐτῶν.

Ὁ καθαρισμὸς τῶν στηλῶν ἦτο βεβζίως ἀπαραίτητος· διότι αὗται κατὰ μέγιστον μέρος ἀνευρίσκοντο πλήρεις χωμάτων, λατύπης καὶ κόνεως (πρβ. εἰκ. 23 καὶ 24), ἅτινα ἡμεῖς εἶχομεν ἐπίτηδες ἀφήσει ἐπικεκολλημένα, ὡς εὐρίσκοντο ἐν ταῖς ἀνσκαφαῖς καὶ ἐξήγοντο ἕκασται στῆλαι μετ' αὐτῶν.

Ἐξετελέσαμεν δὲ τὸν καθαρισμὸν τῶν στηλῶν μετὰ τοῦ χημικοῦ τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους κ. Ὁθ. Ρουσοπούλλου ὡς ἐξῆς: ἀποτειχίζαντες τὰς ἐν τῇ Α' καὶ Β' αἰθούσῃ γραπτὰς στήλας, ἐνεβαπτίζομεν ἑκάστην ἐντὸς ὕδατος, ἡρέμα διὰ μικρῶν σιφῶν εἰσρέοντος περὶ αὐτὰς μέχρι σημείου μόλις ἐρχομένου εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν βαφῶν τὸ κοινὸν ὕδωρ καὶ μετὰ τοῦτο τὸ ἀπεσταγμένον παρέσυρε τὴν κόνιν καὶ τὰ χύματα ἄνευ βλάβης τῶν βαφῶν.

Εἰς σπανίαις τινὰς περιπτώσεις, ἰδίως ὅπου αἱ βαφαὶ δὲν διετηροῦντο συμπαγεῖς, ἀλλ' ἦσαν παιπαλώδεις καὶ μετὰ κόνεως ἀνάμικτοι, παρατηρήσαμεν ὅτι συμπαρεσύροντό τινα μῦρια αὐτῶν· πρὸς ἀποτροπὴν τούτου εὗρομεν μέσον προκαταρκτικοῦ ῥητισμοῦ τῶν τοιούτων βαφῶν διὰ τινος ὑγροῦ, ὅπερ κατώρθου νὰ συκρατῇ προσωρινῶς ἐπὶ τινα ὥραν καὶ τὰς παιπαλώδεις βαφάς. ἐν ᾧ ἐπέτρεπε νὰ ἐκφεύγῃ ἡ κόνις καὶ τὰ χύματα.

Πολλάκις ὁμως ἦσαν τοσοῦτον συμπαγεῖς καὶ ἀπεσκληρυμμένα τὰ ἐπὶ τῶν βαφῶν χύματα (εἰκὼν 24), ὥστε δὲν παρεσύροντο διὰ τῶν ἄνω μεθόδων· πρὸς τοῦτο διὰ τινων ξυλίνων καὶ ὀστει-

ων βελονῶν ἐρρηγνύομεν κατ' ὀλίγον τοὺς ὄγκους τῶν χωμάτων μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ ἀπεκαλύπτομεν τὰς ὑποκειμένης βαφῆς ἄνευ βλάβης.

Καὶ αἱ μὲν νεωστὶ εὐρεθεῖσαι στήλαι κατωρθοῦτο διὰ τῶν μέσων τούτων νὰ καθαρισθῶσι κάλλιστα, ἀποφευχθέντων τῶν ἀτυχημάτων κατὰ μέγιστον μέρος· μόνον ἐν τρισὶ στήλαις ἔσχομεν μικρὸν ἀτύχημα, καθ' ὃ παιπαλώδεις τινὲς βαφαὶ διελύοντο καὶ παρεσύροντο· ἀλλ' ἐνωρὶς ἰδόντες τὴν ιδιότητα ταύτην ἀπέσχομεν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἄνω μεθόδων, ἃς δὲν ἠενείχοντο αἱ στήλαι αὗται, οὕτω δὲ περιεσώσαμεν τὰς παραστάσεις, ἃς ἐξ ἄλλου πρὸ παντὸς καθαρισμοῦ καὶ συντηρήσεως εἶχομεν φωτογραφῆσαι ἢ διὰ ζωγράφων ἀντιγράψαι.

Ἄλλ' αἱ πρότερον ἠύρημένοι στήλαι, ὧν τινὰς ἀπὸ τοῦ 1907, ἦτοι ἀπ' αὐτῆς τῆς εὐρέσεως, εἶχομεν βαντίσει διὰ κοινῆς fixatif, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς κόψεως καὶ μικρῶν ὀγκίσκων χωμάτων· διότι ταῦτα συνεπήχθησαν μετὰ τῶν βαφῶν καὶ δὲν ἀφηροῦντο οὔτε δι' ὕδατος οὐδὲ διὰ τῶν βελονῶν εὐχερῶς καὶ ἀβλαβῶς.

Πρὸς καθαρισμὸν καὶ αὐτῶν ἀφηρέσαμεν τὸ fixatif ἀπ' αὐτῶν διὰ θερμοῦ καθαροῦ οἴνοπνεύματος, ὅπερ παρέσυρε τὰ συστατικὰ τοῦ fixatif χωρὶς νὰ ἐπηρεάζῃ τὰς βαφῆς· φαινομενικὸν μόνον ἐπηρεασμὸν ὑφίσταντο αὗται ἐκ τῆς μεταβολῆς τῶν ἄνω συστατικῶν εἰς λευκάζουσάν τινα ἐσχάραν λεπτὴν, ἐπικαλύπτουσαν ἐν εἴδει λεπτῆς καλύπτρας τὴν παράστασιν ἐνιαχοῦ· ἀλλὰ καθαριζομένων κατόπιν τῶν στηλῶν τούτων δι' ὕδατος ἀπεσταγμένου καὶ βαντιζομένων δι' ὑγροῦ συντηρητικοῦ ἐξέφευγε καὶ ἡ καλύπτρα αὕτη.

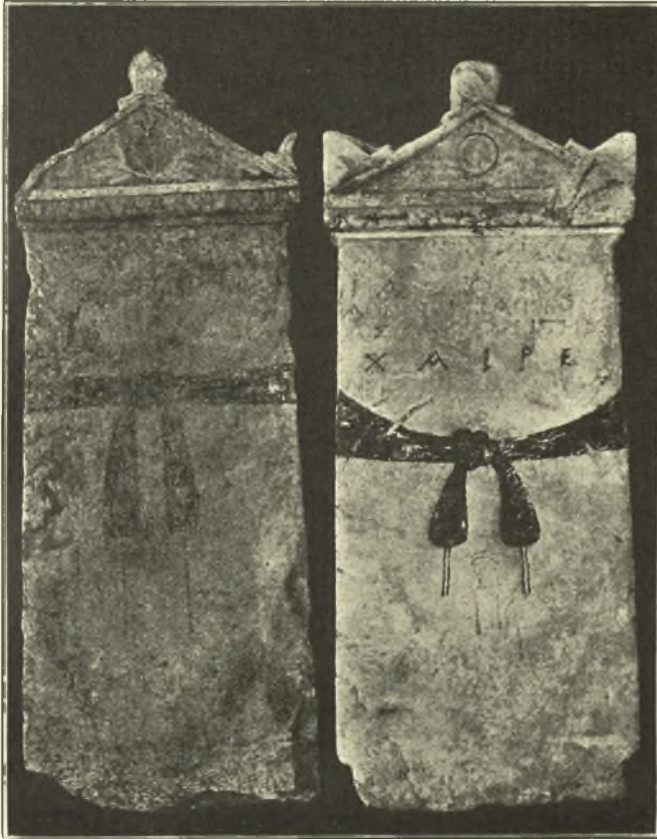
Οὕτως ἐκαθρίσαμεν ὑπὲρ τὰς 150 στήλας, ἦτοι πάσας σχεδὸν τὰς καλῶς διχτηρουμένας· προνοοῦντες ὅμως ἐφωτογράφησαμεν πάσας ταύτας πρὸ παντὸς καθαρισμοῦ καὶ πρὸ πάσης ἐπεμβάσεως (εἰκὼν 24), ἵνα κατόπιν ἔχωμεν τὴν παραβολὴν καὶ διακρίνωμεν οἰανδήποτε τυχὸν ἐπισυμβᾶσαν βλάβην· διότι καὶ εὐθὺς μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐγένετο φωτογράφησις αὐτῶν (εἰκὼν 25). αὕτη μάλιστα τὰ πολλὰ δι' ἐγχρώμων

ΑΘΑΝΑΣΑΚΕΙΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΒΟΛΟΥ

Εἰκὼν 24. Δύο γραπτὰ σιγήλαι, ὡς ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ πύργου Γ πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν.

φωτογραφικῶν πλακῶν κατὰ νέον σύστημα, τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν στηλῶν τούτων ἐφαρμοσθέν· ὅτι δ' αἱ μετὰ τὸν καθαρι-

ΑΘΑΝΑΣΑΚΕΙΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΒΟΛΟΥ

Εἰκὼν 25. Δύο γραφαὶ στηλαὶ τοῦ πύργου Γ μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῶν.

σμὸν στηλαὶ ἀπεκάλυπτον ἀσφαλῶς καὶ ἄριστα πᾶν ὅ τι ὑπελείφθη χρώματος ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐν πάσῃ τῇ δυνατῇ ἐντάσει, ἀποδεικνύει ἡ εἰκὼν 25 ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν 24.

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο λίαν ἐπίπονον καὶ λεπτότατον ἔργον τῆς δι' ἐγχρώμων πλακῶν φωτογραφήσεως, σπουδαιοτάτην ἐπικουρίαν παρέσχεν ὁ συνταγματάρχης κ. Ἰ. Φραγκοῦδης, εὐγενῶς ἀναλαβὼν τὴν ἐκτέλεσιν, ὡς μόνος ἀκριβῆς ἐν Ἑλλάδι γνώστης τῆς μεθόδου ταύτης. ἔλθων καὶ παραμείνας καὶ ἐπιπόνως ἐργασθεὶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐν τῷ Μουσείῳ, διδάξας δὲ πρὸς τούτοις καὶ καθοδηγήσας τοὺς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας ἀποσταλέντας λίαν ἱκανοὺς φωτοτύπους καὶ φωτογράφους κκ. Ἰω. Παππαγιαννόπουλλον καὶ Ἀντών. Πετρίτην· τῷ κ. Φραγκοῦδῃ ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πολλὰς εὐχαριστίας.

Μετὰ δὲ τὸν ἐκτεθέντα καθαρισμὸν καὶ τὴν φωτογράφησιν ὑπελείπετο ἡ *συντήρησις* τῶν χρωμάτων τῶν στηλῶν· τὸ ἔργον τοῦτο ὑπῆρξε δυσχερέστατον ἐν πρώτοις ὁ κ. Ρουσσόπουλλος, κεκηρυγμένος ἀρχῆθεν ἐχθρὸς τοῦ *fixatif*, ἐξήρμοσε δοκιμαστικῶς διὰ συχνῶν πειραμάτων 16 ὄλα εἶδη μέσων στερεοχρωμῆσεως, ἧτοι διάφορα ὑγρὰ γνωστὰ ὑπὸ ποικίλας παραλλαγῆς ὡς *fixatif*, καὶ ἄγνωστα, ἐπινοηθέντα διὰ διαφόρων συνθέσεων ὑγρῶν καὶ στερεῶν σωμάτων ὑπ' αὐτοῦ.

Ἄλλ' οὐδὲν τῶν μέσων τούτων ἀπέδιδε, κατ' ἐμὴν τοῦλάχιστον γνώμην, ὀριστικῶς εὐάρεστα ἀποτελέσματα· διότι ἄλλα μὲν παρεῖχον στιλπνότητα ταῖς βαφαῖς διαστρέφουσαν τὴν διάγνωσιν τῶν ἀληθινῶν καὶ ἀρχῆθεν χρωμάτων, ἄλλα παρεμόρφουν αὐτόχρομα τὰς βαφάς, ἄλλα ἐπεκάθητο παχύτατα ἐπ' αὐτῶν ὡς ξένα στρώματα καὶ ἄλλα ἐξημιζοντο ταχέως, μηδὲν ἀγαθὸν προσφέροντα.

Τέλος ὁ κ. Ρουσσόπουλλος κατέληξεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς τῶν ὑγρῶν τούτων, ἰδίως αὐτοῦ ἐρευρέσεως τὰ πολλὰ, δι' οὗ, καταλλήλως ἀραιουμένου, ἔκνιζονται δις καὶ πολλακίς αἱ παραστάσεις· δι' αὐτοῦ ἐσχημάτισε τὴν ἰδέαν ὅτι *συντηροῦνται* ἐπὶ μακρότατα ἔτη αἱ βαφαί, ὡς εἶχον ἀκριβῶς ἐπὶ ἐκάστης εὐρεθείσης στήλης, τοῦ ὑγροῦ ὄντος ἀθλαστούς καὶ τῶν παραστάσεων δυναμένων νὰ ἔκνιζονται ἐκάστοτε συχνῶς.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἰσχυρῶς διαφωνῶ πρὸς τὸν κ. Ρουσσό-

πολλόν· διότι παρατήρησα ὅτι τὸ ἄνω ὑγρὸν πρῶτον μὲν εὐθὺς ἐξατμίζεται, ἀφ' οὗ ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον ἐπιδείξει ζωηρότερας τὰς βαφάς, ἔπειτα δὲ μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς συντελεῖ εἰς διάρρηξιν τῶν βαφῶν, συστροφὴν αὐτῶν εἰς ἐσχάρας καὶ ἔστιν ὅτε ἔκπτωσιν ἐν εἴδει κόνεως· εἶναι ἄρα κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ μέσον τοῦτο οὐ μόνον ἀλυσιτελές ἀλλὰ καὶ ἄκρως βλαβερόν.

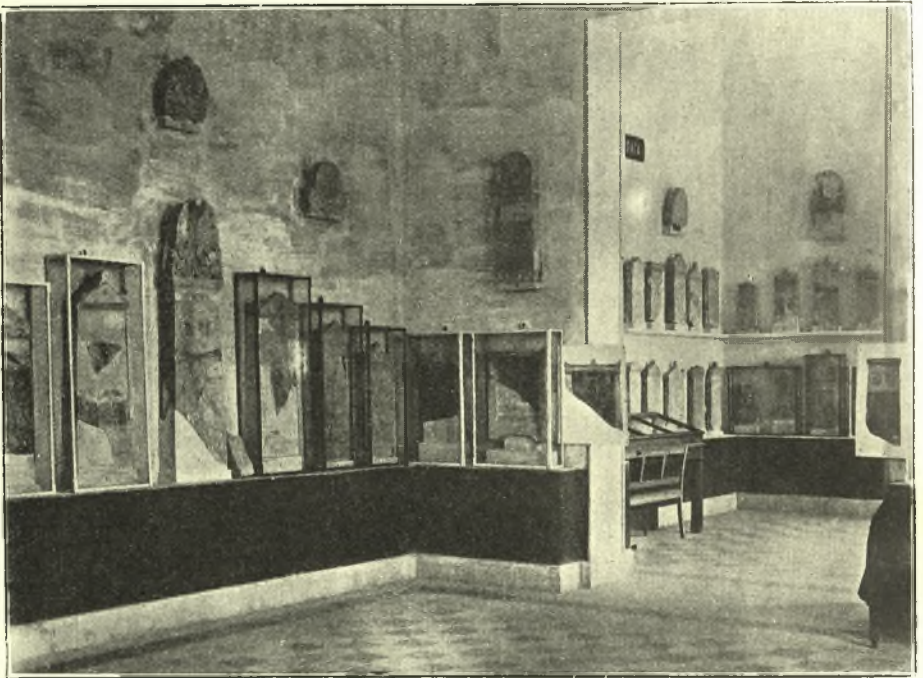
Προύτεινα δὲ τῷ κ. Ῥουσοπούλλῳ ὡς ἄριστον μέσον συντηρήσεως τὸ κοινὸν fixatif, ὃ ἀπὸ τοῦ 1907 ἐφαρμόσας, εὖρον, παρακολουθῶν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἐπὶ τῶν βαφῶν ἐπίδρασιν καὶ τύχην αὐτοῦ, τὸ πάντων ἄριστον· διότι συντελεῖ εἰς ἐπικόλλησιν τῶν βαφῶν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ μὴ πτώσιν αὐτῶν, πρὸς τούτοις δὲ καθιστᾷ τὰς βαφάς οὐχὶ ἐπὶ τινὰς στιγμάς ζωηράς, ἀλλὰ διαρκῶς.

Ἄλλ' ὁ κ. Ῥουσοπούλλος θεωρεῖ μὲν νῦν καλὸν τὸ μέσον τοῦτο, ἀλλὰ χαρακτηρίζει ὡς *φαιδρυντικόν*· ἐπέτρεψε δὲ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὰς στήλας, ἐφ' ὧν καὶ ἄλλοτε εἶχε τεθῆ, ἐπὶ δὲ τῶν ὑπολοίπων, αἵτινες εἶναι αἰ πλεῖστα καὶ ἄρισται, ἀφῆκεν εἰς ὑπέρθεσιν τὴν τελειωτικὴν πρὸς ἐφαρμογὴν ἀπόφασιν, ἵνα καὶ τὸ πρᾶγμα μελετηθῆ διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου καὶ ἄλλοι ἐρωτηθῶσι καὶ γνωματεύσωσι περὶ τούτου, καίτοι ἀμφότερα ἔχουσιν ἤδη τελεσθῆ.

Ἡμεῖς ὅμως νομίζομεν ὅτι τοιαῦται ἀναβολαὶ καὶ συζητήσεις πρὸς οὐδὲν ὑγιές διὰ τὴν συντήρησιν τῶν στηλῶν προτείνονται· ἀφ' οὗ αἰ παραστάσεις αὐτῶν μετὰ τὸν καθαρισμόν διὰ μὲν τοῦ συντηρητικῆς ὑγροῦ τοῦ κ. Ῥουσοπούλλου, καὶ ὁσάκις δὲν βλάπτωνται αἱ βαφαὶ ἐκ διαρρήξεως, παραμένουσιν ἀσθενεῖς καὶ ὠχρά, διὰ δὲ τοῦ ἐμοῦ κοινῆς fixatif συγκολλῶνται καὶ διατηροῦνται, ἐξ ἄλλου δὲ ἀποθίδουσι διαρκῆ ἄπασαν τὴν δυνατὴν αὐτῶν, ἣν κέκτηνται, ζωηρότητα καὶ ταύτην ἀληθῆ καὶ μὴ διεστραμμένην, προχείρως λογικὸν συμπέρασμα ἐπέρχεται ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τελευταίας ταύτης μεθόδου· διότι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, εἶναι πρυσόκιμον νὰ ἀποθάνῃ μετὰξὺ ὁ ἀσθενής, τῶν ἱκτρῶν συζητούντων τὰ μέσα τῆς ἐκτουθῆς θεραπείας· τίς δὲ ἡ ὠφέλεια καὶ τῶν ἀρί-

στων τούτων, εὐρισκομένων μετὰ τὴν πάροδον τοῦ καταλλήλου χρόνου;

Τὴν δὲ ἴδρουν τῶν στηλῶν ἐξετέλεσα μετὰ ταῦτα κατ' ἄλλην μέθοδον ἰδὼν ἐν πρώτοις ὅτι οἱ τοῖχοι τῶν αἰθουσῶν ἐκ

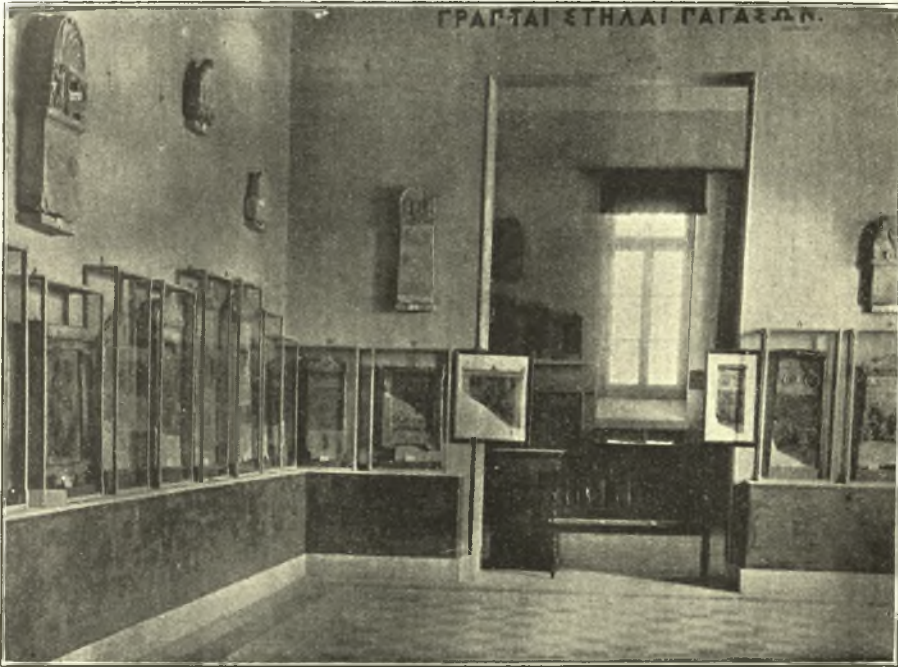
ΑΘΑΝΑΣΑΚΕΙΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΒΟΛΟΥ

Εἰκὼν 26. Ἡ ΒΑ γωνία τῆς Α' αἰθούσης, ὡς εἶχεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1909.

τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας ἢ ἄλλων λόγων ἀπέρριπτον τὸ ἑαυτῶν ἐπίχρισμα, ἐξ ὕδατοχρώματος πεποιημένον, τοιαῦτα δ' ἀπορρίμματα ἐπεκάθηντο καὶ ἐπὶ τῶν στηλῶν ἄλλως τε καὶ μετασχηματιζόμενα εἰς κόνιν ἔκρινα ἐπάναγκες νὰ χρωματίσω τὴν τε ὀροφὴν καὶ τοὺς τοίχους δι' ἐλαιοβαφῆς, ἐξ ἧς οὐδὲν τῶν ἄνω κακῶν ἐπέρχεται, τῆς πρὸς ταῦτα λίαν ὑπερύγκου

δαπάνης δικαιολογουμένης πληρέστατα διὰ τοσαύτης ὠφελείας τῶν στηλῶν.

Χρῶμα δ' ἐξέλεξα οὐδέτερον, τῆς μὲν ὀροφῆς λευκὸν μετ' ἑλαφρᾶς ἀποχρώσεως τεφροῦ, τῶν δὲ τοίχων ὀρφνὸν μολυβδό-

ΑΘΑΝΑΣΑΚΕΙΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΒΟΛΟΥ

Εἰκὼν 27. Ἡ ΒΑ γωνία τῆς Α' αἰθούσης, ὡς νῦν ἔχει.

χρουν, τῶν δὲ διαζωμάτων τὸ αὐτὸ ἀλλὰ σκοτεινότερον· ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον ἀποδίδει φῶς, τὰ δὲ λοιπὰ ἐπιτρέπουσι τὴν αὐτοτελεῆ ἐμφάνισιν τῶν στηλῶν καὶ τῶν χρωμάτων αὐτῶν· πάντα τὰ ἄλλα χρώματα, ἅτινα ἐδοκίμασα, οὐδὲ ὅπως εὐνοοῦσι τὴν καλὴν ἐμφάνισιν τῶν παραστάσεων.

Διὰ τοῦ ἐλαιοχρώματος τούτου ἀποφεύγεται ἡ κόνις, ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τῶν στηλῶν· διότι ἔσωθεν μὲν οὐδεμίαν πλέον

σχηματίζεται, ἢ δ' ἔξωθεν ὀλίγη ἐπερχομένη ἐνίοτε δύναται νὰ ἀφαιρεθῆ ταχέως, χωρὶς νὰ προστίθεται κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἑτέρα ἐκ τῶν τοίχων.

Ἡ δὲ προσαρμογὴ τῶν στηλῶν ἐπὶ τῶν τοίχων ἐτελέσθη διὰ περιαρετῶν κοχλιῶν, δι' ὧν εὐχερῶς δύναται ἐκάστη νὰ ἐξαχθῆ ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ νὰ μετατεθῆ πρὸς ἀντιγραφὴν, φωτογράφησιν κττ.· κατὰ τὸ προσπίπτον φῶς μετέβαλον τὴν θέσιν στηλῶν τινων, ἵνα, εὐνοϊκώτερον λαμβάνουσαι, κάλλιον φαίνωνται αἱ ἔχουσαι ἀρίστης διατηρήσεως παραστάσεις, τῶν λοιπῶν ἰδρυθεισῶν εἰς ἡττον εὐνοουμένας ὑπὸ τοῦ φωτός θέσεις· οἱ ἀριθμοὶ ὅμως τοῦ Εὐρετηρίου παρέμειναν οἱ αὐτοί.

Πρὸ τῆς οὕτω ἰδρυθείσης στήλης ἐκάστης ἐτέθη ὑαλόφρακτος θήκη στεγανῶς ἐπὶ τοῦ τοίχου ἡρμοσμένη, ἵνα μὴ εἰσέρχεται κόνις· ἢ δι' ἐρυθρῶν ὑάλων ἢ παραπετασμάτων ἐπικάλυψις ἐκάστης στήλης, ἣν προέτεινάν τινες, ἐν ᾧ οὐδὲν ἀγαθὸν προσφέρει, οὐσα περιττὴ καὶ ὅλως ὑπέρμετρον πρόνοιαν ἐπιδεικνύουσα, ἀφ' οὗ ἐλήφθησαν ἄλλω· τὰ κατὰ τῆς κόνεως μέτρα, καθίσταται καὶ βλαβερὰ εἰς τὴν θέαν. ὡς ὅλως ἐμποδιζούσα τὴν διάκρισιν τῶν παραστάσεων· διότι τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα εἶναι ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τῆς θέας τῶν στηλῶν, τούτου δὲ τιθεμένου οὐδὲν σχεδὸν δύναται τις νὰ διακρίνη.

Ἐπὶ τῶν τοίχων ἐπεγράψαμέν τινας ἐπιγραφὰς πρὸς γενικὴν τιν κατανόησιν τοῦ εἴδους καὶ τῆς σημασίας τῶν ἐν ἐκάστη αἰθούσῃ περιεχομένων ἀρχαίων.

Οὕτως ἀπετελέσθη μόνον ἡ Α' αἴθουσα τελείως, καὶ εὔρον ἀσφαλὲς ἄσυλον 42 μόνον στηλαί· τῶν λοιπῶν αἰθουσῶν ἢ ὁμοία κατασκευὴ καὶ τῶν πολυαριθμῶν στηλῶν ἢ ὁμοία ἴδρυσις πρέπει νὰ τελεσθῆ τάχιστα, ὡς εἶναι εὐνόητον· πρὸς τοῦτο καθίσταται ἐπ' ἀναγκῆς νὰ ἀναγράφῃ ἐν τῷ εἰδικῷ προϋπολογισμῷ τὸ Ἀρχαιολ. Συμβούλιον σημαντικὸν χρηματικὸν ποσόν, τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας προσερχομένης καὶ πάλιν, εἰ δυνατὸν, ἐπικούρου, ἵνα τὰ σημαντικώτατα ταῦτα μνημεῖα καταστῶσι προσιτὰ τοῖς ἀρχαιολόγοις καὶ καλλιτέχναις.

Τὴν διαφορὰν τῆς νέας ταύτης ιδρύσεως καὶ ἐν γένει διασκευῆς τῆς Α' αἰθούσης ἀπὸ τῆς παλαιοτέρας, τῷ 1909 γενομένης, βλέπει τις ὅπωςδῆποτε ἐν τῇ παραβολῇ τῶν εἰκ. 26 καὶ 27.

β') Ἐν Ἰωλκῷ.

*Στερέωσις τοῦ μεγάλου θολωτοῦ τάφου Καπακλί
νέα τινὰ εὐρήματα ἐξ αὐτοῦ.*

Ὁ γνωστός ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτου ἀνασκαφεὶς μέγας θολωτός τάφος ἐν Καπακλί ἤρξατο καταρρέων, διαβρωθέντων τῶν τοίχων αὐτοῦ ὑπὸ ὑδάτων· ἐπεβάλλετο λοιπὸν τούτου ἕνεκα ἡ ὑποστήριξις καὶ στερέωσις αὐτοῦ.

Πρὸ τοιαύτης ἐργασίας ἐκαθαρίσαμεν τὸ ἔσω αὐτοῦ, ὃν πλήρες ἀκαθάρτων ἀπορριμμάτων τῶν πέριξ κατοίκων, ἔτι δὲ λίθων καὶ χωμάτων καταπεσόντων τοῦ τελευταίου στρώματος τὸν καθαρὸν ἐξετελέσαμεν μετὰ προσοχῆς, ὑποπτεύσαντες, μήπως εὐρεθῶσιν ἀρχαῖα ἀντικείμενα, διαφυγόντα τυχὸν τὴν πρώτην ἔρευναν.

Ὅντως δὲ ἤρξάμεθα εὐρίσκοντες κατ' ἀρχὰς μὲν μικρὰ τινα χρυσᾶ τμήματα κοσμημάτων λεπτῶν, ἔπειτα δὲ πλατέα φύλλα, κομβία καὶ τῶν λεγομένων ταλάντων ἐν, ἅπαντα χρυσᾶ· φέρουσι δὲ πάντα ἔγκρουστα κοσμήματα, πολύποδας, ναυτίλους, χρυσαλλίδας κττ. συνήθη κοσμήματα, εἶναι δὲ διάτρητα πρὸς καθήλωσιν ἐπὶ ξύλων ἢ ῥαφῆν ἐπὶ ἐνδυμάτων· εὕρομεν καὶ ὀλίγα ὅσα ἐμφανίζοντα ἴχνη καύσεως, κατωτάτω δὲ παρατηρήσαμεν ὅτι πολλαχοῦ ὑπῆρχον χώματα κεκχυμένα καὶ πεπηγότα· ὑπὸ τὶ στῶμα τοῦτο ὑπῆρχε τὸ φυσικὸν ἔδαφος καὶ ἀνέβλυσεν ἐνιαχοῦ ὕδωρ, λεγόμενον ἀγίασμα· καὶ οἱ ἐργάται δέ, ὧν τινες ἠσχολήθησαν καὶ εἰς τὴν πρώτην τοῦ τάφου ἀνασκαφῆν, λέγουσιν ὅτι συνήνησαν ἀφθονὰ κεκαυμένα χώματα· εὕρομεν πρὸς τούτοις καὶ τμήμα λιθίνου ἐργαλείου.

Ἐκ τῶν ἰχνῶν καύσεως δύναται τις νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἅπαντες, οἱ εὐρεθέντες ἐν τῷ τάφῳ νεκροὶ ἐκάησαν ἐπὶ τόπου

ταῦτοχρόνως καὶ ὅτι ἄρα θὰ ἦσαν πολεμισταί· οὕτως ὁ τάφος θὰ ὠμοίαζε πολὺ τῷ ὑφ' ἡμῶν πέρουσιν ἐν Δρανήστῃ Δολόπῳν εὐρεθέντι καὶ ἐρευνηθέντι· ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου τούτου τάφου κτερισμάτων, ἔνθα καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καύσεως θὰ διαλάβωμεν.

Μετὰ δὲ τὸν καθαρισμὸν ἠνεώξαμεν τὴν θύραν καὶ τὴν εἴσοδον οὕσαν κεκλεισμένην καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ βάθος εἰς ἔκτασιν καὶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος διὰ ποταμίων κοινῶν λίθων παρετηρήσαμεν δὲ μετὰ τοῦτο ὅτι τινὲς τῶν μεγάλων πλακῶν τοῦ οὐδοῦ τῆς εἰσόδου εἶχον διαρραγῆ καὶ ἠπειλοῦν πτώσιν.

Πρὸς πρόληψιν αὐτῆς ἦτο ἀναγκαία στερέωσις, ἣ ἀψιδωτὴ κατὰ τὰ ἔνδον, ἣ διὰ κατασκευῆς τοίχου ὡς ὑποστηρίγματος τῶν τὰ μάλιστα διερρηγμένων πλακῶν· προετιμήσαμεν τὸ δεύτερον μέσον, διότι ἡ ἀψὶς θὰ μετέβαλεν ὅλως τὴν ἀρχῆθεν ὄψιν τοῦ λίαν σημαντικοῦ τούτου μνημείου, ἐν ᾧ τὸ ὑποστήριγμα θὰ ἦτο μὲν ἀκομψὸν καὶ θὰ ἠμπόδιζεν ὀλίγον τὴν θέαν, ἀλλὰ δὲν θὰ μετέβηκεν οὐδὲως τὰ ἀρχαῖα μέλη, θὰ ἄφινε δὲ καὶ ἀσφαλῆ διόδον ἐκ τοῦ δρόμου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

Κατόπιν ὑπεστηρίξαμεν τὰ κυρτωθέντα ἐκ τῶν βροχῶν τοιχώματα τῆς θύλου, καί, ἐξισώσαντες αὐτὴν ἕως ἄνω, κατεσκευάσαμεν ἀνωτάτω καθ' ὅλην τὴν περίμετρον ὑψηλὸν διάζωμα, ἵνα μὴ ρίπτωνται ἀκαθαρσίαι καὶ ἵνα τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν μὴ δύνανται νὰ κλίνωσι καὶ εἰσρέωσι πρὸς τὸν τάφον, ἀλλὰ διολισθάνωσιν ἔξω αὐτοῦ.

Περαιτέρω ἠρευνήσαμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου, κρημνίσαντες ὑπερκείμενον οἰκίσκον καὶ κτίσαντες αὐτὸν καινουργῆ μακρὰν τοῦ τάφου· φαίνεται δὲ ὁ δρόμος ὡν λίαν βραχύς, διότι τὰ ἐκπύρωθεν τῆς εἰσόδου ἀναλήμματα αὐτοῦ ἔχουσι λίαν ἀπότομον κλίσιν· ἐπειδὴ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις αὐτοῦ ἐκωλύετο ὑπὸ παρεμπιπτόντων τοίχων νεωτέρων καὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, δὲν ἀνεσκάψαμεν αὐτόν.

Τὰ συμπληρωθέντα μέλη τοῦ τάφου εἶναι πανταχοῦ εὐδιάκριτα, ὡς ποιηθέντα δι' ἀσβέστου.

Ἡ μεγίστη διάμετρος τῆς θόλου ἔχει μῆκος 9.95 μ., ἡ ἔσω θύρα ἔχει ἀνοίγμα 2.17· οὔτε αὐτὴ οὔτε ἡ ἔξω φέρει παραστάδας· συγκλίνουν δ' οἱ τοῖχοι τῆς εἰσόδου, καθ' ἃ ἐν τῷ τάφῳ Δρανίστας· κατὰ τὸ μέσον ἡ εἴσοδος ἔχει πλάτος 2.27· τὸ μῆκος αὐτῆς εἶναι 6.10 μ..

Ἐκτίσθη δὲ ὁ τάφος ἐν βόθρῳ σχηματισθέντι ἐπὶ γηλόφου· διότι φαίνεται ἡ θέσις ἐνταῦθα ὑψηλοτέρα τοῦ ἐπιπέδου τῆς πέριξ πεδιάδος· ἀλλ' εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ παλαιοὶ κτίσται, εὐρόντες ὕδωρ εἰς βάθος μικρότερον τοῦ ἀπαιτουμένου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀγάγῃσι τὴν θύλον εἰς ὕψος ὑπερβαῖνον ἱκανῶς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τότε ἐδάφους καὶ θὰ ἐπεσώρευσαν χῶμα ἐπ' αὐτῆς· τοῦτο δ' ἐνωρὶς παρασυρθὲν ἐπήνεγκε τὴν πτῶσιν τῆς θόλου πολὺ πρῶϊμως.

Κατὰ τὴν εἴσοδον οὐδεὶς νεκρὸς τεθαμμένος εὐρέθη· οὐδὲ φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐγένετο μετέπειτα χρῆσις τοῦ τάφου τούτου πρὸς ἔνθεσιν νεκρῶν μετὰ τὴν ταφὴν τῶν πρώτων· τοῦναντίον τὰ πάντα μνηύουσιν ὅτι ἅπαξ καέντες ἐκεῖ οἱ νεκροὶ καὶ κτερισθέντες μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ τάφου, ἐνεκλείσθησαν ἐσαεὶ, βυσθείσης ἀρχῆθεν καὶ τῆς εἰσόδου.

Ἐγγύς τοῦ τάφου τούτου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰω. Βούλγαρη λέγουσιν οἱ κάτοικοι ὅτι ἀνοιγομένου βόθρου, εὐρέθησαν μεγάλαι πλάκες ὅμοιαι ταῖς στεγαζούσαις τὴν εἴσοδον· ἐπειδὴ δ' αὐταὶ δὲν εἶναι αὐτοφυεῖς, τοῦ τύπου τούτου ἔχοντος ἔδαφος μικρῶν λιθαρίων καὶ ἄμμου, ἐκ προσχώσεων χειμάρρων ἐσχηματισμένον, ἀλλ' ἐκομίσθησαν μακρόθεν, δύναταί τις νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι καὶ ἄλλος ὅμοιος τάφος ὑπάρχει ἐγγύς.

Τοῦτο εἶναι βεβχίως πιθανόν· διότι οἱ Μινύαι τῆς Ἰωλκοῦ φημίζονται ὡς πλούσιοι καὶ ἐπὶ μακρὸν οἰκοῦντες εὐδαίμονα πόλιν, ὡς ἐγράψαμεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1909, συναγαγόντες τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· θὰ ἔθαψαν λοιπὸν ἐν θολωτοῖς τάφοις ἐν τε τῇ ἀκροπόλει, τῷ νῦν Κάστρω, οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες, καὶ ἐν τῇ κάτω πόλει οἱ πλούσιοι

κάτοικοι, ἢ καὶ οἱ βασιλεῖς, ἐξαντληθέντος τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως χώρου· μετὰ μακρὰ ἐννοεῖται ἔτη, μὴ εὕρισκοντες χώρον κατάλληλον ἐνταῦθα, διηυθύνθησαν περαιτέρω εἰς τὸν νεολιθικὸν λόφον Διμηνίου καὶ εἰς τὰ παρ' αὐτὸν εὐάρμοστα κράσπεδα τοῦ ὄρους· ἐκεῖ δ' ὡς γνωστὸν εὐρέθησαν κατὰ τύχην δύο θολωτοὶ μεγάλοι τάφοι, καὶ ἄλλοι δύνανται νὰ εὐρεθῶσιν, ἐρευνημένου ἐπιμελέστερον τοῦ τόπου.

γ') Ἄγνωστος πολίχνη μεταξὺ Ἀμφανῶν καὶ Πυράσου· ἀρχαῖοι τάφοι κατ' αὐτήν.

Διατχθεὶς νὰ ἐπιβλέψω ἀνασκαφὰς ἰδιωτικὰς, δαπάναις τοῦ ἐν Βόλῳ κ. Ἀλ. Σχημαρᾶ τελουμένας τῇ νομίμῳ ἀδείᾳ, μετέβην πολλὰκις εἰς θέσιν τινὰ παραθαλάσσιον, κειμένην εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς τετάρτου ὥρας Βορείως τοῦ *Καντήραγα*, μικροῦ συνοικισμοῦ, εὕρισκομένου κατὰ τὸ μέσον που τῆς ἐκ Βόλου εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξιτοῦ.

Ἡ θέσις αὕτη καλεῖται *Παλιαλκὸς* (=παλαιαὶ Ἀλυκαὶ) καὶ κεῖται ἐντὸς δάσους ἀγρίων ἐλαιῶν κατὰ τινα ὠραίαν βραχύδη χερσόνησον τοῦ ἐκεῖ Παγασιτικοῦ· δύο μικροὶ βουνοὶ αὐτῆς ἔχουσι τειχισθῆ διὰ τείχους, ἐλάχιστα ἐνιαχοῦ διακρινόμενου, τῆς τειχοδομίας ἐχούσης ῥυθμὸν τῆς Ε' ἢ Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· τῆς αὐτῆς περιόδου θραύσματα ἀγγείων εὑρομεν πολλαχοῦ ἐνταῦθα διεσπαρμένα.

Ὅτι ὅμως ὁ τόπος κατωκλήθη καὶ κατὰ τὴν γεωμετρικὴν καὶ τὴν νεολιθικὴν περίοδον, ἀπέδειξαν εὐρεθέντα τμήματα ἀγγείων, πίθων, λιθίνων καὶ ὀστεινῶν ἐργαλείων κττ.· ἔτι δὲ ἐγγύτατα τῆς θαλάσσης ὑπάρχουσι τοιχάρια πηλοκτίστων οἰκημάτων ποικίλων χρόνων· ἐν ἐνὶ τούτων λέγεται ὅτι πρότινων ἐτῶν εὐρέθη ὑπὸ τινος ποιμένος χαλκοῦν ἀγλαμάτιον ὕψους 0.30^μ, ἐντὸς ἀγγείου τεθειμένον.

Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ βαθύτερον εἰς τὴν θάλασσαν εἰσερχομένου βουνοῦ ὑπάρχουσι λαξεύσεις καὶ τάφοι λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ βράχου, ἕτεροι δ' ἐν πωρίναις σαρκοφάγοις ἀπλαῖς

μετὰ πωμαμάτων πάντες ἔχουσιν ἤδη ἀνοιχθῆ πρὸ πολλῶν ἐτῶν.

Περὰ δὲ τὰ Νότια κράσπεδα τοῦ βουνοῦ τούτου ἔξω τοῦ τείχους ὑψοῦται τύμβος φορητοῦ χώματος· ἀνασκάψαντες αὐτὸν εὑρομεν ἐντὸς κτίσματά τινα λίθινα καὶ ἐξ ὀπτοπλίνθων, πληθος σκωριῶν ἐκ καύσεως παλαιᾶς, πολλὰ τμήματα ἀγγείων, ἔτι δὲ τινα πηλίνων ἀγαλματίων καὶ χαλκῆν πόρπην γεωμετρικῶν πιθανῶς χρόνων· ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα κεραμοπλαστικὴ τις κάμινος λίαν παλαιά.

Ἰπὸ τὴν κάμινον εὑρομεν μεγάλους λίθους πλακοειδεῖς πρὸς ἐπικάλυψιν ἴσως σπουδαίου τάφου· ἀλλ' ἡ ἐργασία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χωρήσῃ βαθύτερον, ἀναβλυσάντων ἀφθόνων θαλασσίων ὑδάτων· οὕτω δ' ἐγκατελείφθη ἐνταῦθα ἡ ἀνασκαφή.

Τὸ ὄνομα τοῦ πολισματος τούτου, ὑπάρχοντος βεβαίως κατὰ τὴν Ε' καὶ Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, εἶναι ζήτημα ἂν περιεσώθη που ἐν τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει τῶν συγγραφέων· διότι κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Παγασιτικοῦ ἀναφέρονται ἐπὶ θαλάσῃ πόλεις Πύρασος, Ἀμφαναί, Παγασαί· τοῦτο, κείμενον μεταξὺ τῶν δύο πρώτων, θὰ κατωνομάζετο, ἂν εἶχε τινα σημασίαν.

Πάντως ὅμως νομίζομεν ὅτι καὶ τοῦτο θὰ ἐποιήθη ὑπὸ τῶν Φεραίων, ὡς μικρόν τι ἐπίνειον· διότι καὶ ἡ διὰ τῶν ὁρέων ἐντεῦθεν εἰς Φεράς ὁδὸς δὲν εἶναι μακρὰ καὶ ἀπηρτεῖτο ἡ ὑπαρξίς ἐπινείου πρὸς ἐπίβλεψιν τῶν ἐνταῦθα πολλῶν ὀρμίσκων.

δ') Νεολιθικός συνοικισμὸς παρὰ τὸ Σακαλὰρ τῆς Λαρίσης.

Ὅμοίως ἐπεβλέψαμεν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἰδιωτικὰς ἀνασκαφάς, τῆ νομίμῃ ἀδείᾳ γενομένας ὑπὸ τῶν κ. κ. Σεφικ-μπέη Μπετρεδὶν καὶ Ν. Τσιμοπούλλου.

Αὗται ἐτελέσθησαν ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου, κειμένου ἐν δεξιᾷ τῶ ἀφίνοντι τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου Κιλελέρ καὶ διευθυνομένῃ πρὸς τὴν Λάρισαν· ἡ θέσις καλεῖται Ἀσημόχωμα ἕνεκα τῆς λευκότητος τοῦ ἐδάφους.

Ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα ὅτι ἐκρύπτετο εἰς τὰ βάθη τοῦ ὑψηλοῦ τούτου καὶ ἐμφανῶς ἐκ φορητῶν χωμάτων σχηματισθέντος λόφου τάφος καμκρωτός, σημαντικώτερος τοῦ γνωστοῦ ἐν Πιλάφ-Τεπέ καὶ ἄλλων ὁμοίων, ὡς ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦ τύμβου.

Ἄλλ' ἐνωρὶς ἔδειξαν αἱ ἐργασίαι ὅτι δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτόν τι, ἀλλ' ἀκρόπολις μεγάλου νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ, ἐκτεινόμενου ἐν εἴδει κάτω πόλεως καὶ περὶ τὸν λόφον τοῦτον· ἀλλ' οἱ αἰτησάμενοι ἐπέμειναν, καὶ ἤγαγον κατὰ τὸ μέσον τοῦ λόφου μεγάλην τάφρον, διήκουσαν εἰς βάθος 14μ., μεθ' ὃ εὐρέθη που τὸ φυσικὸν ἔδαφος.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὐρέθησαν τὰ συνήθη ἀντικείμενα τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν, ἐν οἷς ἀγγεῖά τινα μεγάλα ἀξιόλογα καὶ τμήματα ἐτέρων μετὰ ποικίλων κοσμημάτων τῶν γνωστῶν παρὰ Τσουντᾶ καὶ Wace-Thomson ρυθμῶν· εὐρέθησαν καὶ λίθινα, ὀστέϊνα κ.τ.τ. ἐργαλεῖα καὶ ἀξιολογώτατον μαρμαρίνον ἀγαλμάτιον ἐν εἴδει σταυροῦ, φέρον δι' ἐρυθρῶν βαφῶν γραπτὰς τὰς λεπτομερείας τοῦ προσώπου καὶ τῶν ἐνδυμάτων.

Πάντα ταῦτα ἐκομίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

Β') ΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑΙ ΧΩΡΑΙ.

ΑΝΩ ΒΣΤΙΑΙΩΤΙΣ· ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ.

Τῇ 18ῃ Σεπτεμβρίου κηρυχθείσης τῆς ἐπιστρατεύσεως μετέσχον, ὡς ὢν ἑφεδρὸς ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, τῆς ἐκστρατείας καὶ πασῶν τῶν μαχῶν τῆς 5ῆς Μεραρχίας, σχηματισθείσης ἐν Φεραῖς καὶ Φαρσάλω· ἐκινήσαντες τῇ 1ῃ Ὀκτωβρίου ἐκ τῆς πρώτης θέσεως ἡμῶν καὶ λαβόντες τὸ μεσονύκτιον τῆς 4ῆς ἰδίῳ διαταγῇ, εἰσῆλθομεν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Τουρκίας τέως κατεχόμενον Ἑλληνικὸν ἔδαφος δι' Ἀλήφακα παρὰ τὸν ἀρχαῖον Ἄτραγα, διαβάντες τὸν Πηνειόν.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην παρετήρησα θέσεις ἀρχαίων πόλεων καί, ὅπου καθίστατο δυνατὸν καὶ δὲν παρημποδίζετο ἡ στρατιωτικὴ μου ὑπηρεσίᾳ, συνέλεξα πληροφορίας τινὰς περὶ αὐτῶν καὶ ἀρχαίων ἐν γένει ἀντικειμένων, ἀξίας ἀναγραφῆς, ἵνα πῶς χρησιμεύσωσιν εἰς μελλούσας ἐρεῦνας.

α') Ἀρχαῖαι πόλεις καὶ μνημεῖα κατὰ τὴν ἄνω Ἐσθιαϊώτιδα· δημῶδη ἄσματα καὶ παραδόσεις.

Ἐν πρώτοις ὑπὲρ τὸ χωρίον *Δαμάσι* ὑψοῦται ἰκανῶς μέγας καὶ ἀπότομος λόφος, ἐνθα ἡ ἀκρόπολις τῶν ἀρχαίων *Μυλῶν*¹⁾· ἐκεῖ ὑπάρχουσι δύο ἐκκλησιδία τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἀγίου Θεοδώρου, ἐν οἷς λέγεται ὅτι ἔχουσιν ἐντειχισθῆ ἀρχαῖοι ἐπιγεγραμμένοι λίθοι· ἕτεραι ἐπιγραφαὶ ἐπληροφόρουν ἡμᾶς ὅτι ὑπῆρχον οὐ μακρὰν μὲν τις ἐν τῷ χωρίῳ *Δαμασοῦλλι* οἰκίᾳ τοῦ μουχτάρη, ἕτέρα ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ τοῦ Μαλικ μπέη ἐν *Δαμασίῳ* καὶ τρίτη ἐν τινι κλιθάνῳ τοῦ αὐτοῦ χωρίου· ἐλέγετο ὅτι καὶ ἀγαλμὰ τι ὑπῆρχεν ἔσω τῆς θύρας τῆς οἰκίας μπέη τινός, καὶ ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας κεκρυμμένη μεγάλη ἐπιγεγραμμένη πλάξ, ἣν μόνον οἱ ἱερεῖς ἐγίνωσκον.

Λέγουσι δὲ οἱ ἐπιχώριοι ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἅγ. Κωνσταντῖνος, μὴ θέλων νὰ μένη περαιτέρω ἐκεῖ, ἦλθεν εἰς *Δαμάσιον* καὶ ἐζήτησε φιλοξενίαν παρὰ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων λέγων ὅτι «ὁ βάρβαρος ἐπῆρε τὴ χώρα μου»· οἱ δὲ ἔδωκαν αὐτῷ καὶ οὕτως ἐκτίσθη ἡ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐκκλησία.

Τελεῖται δ' ἐκεῖ πανήγυρις καθ' ἕκαστον ἔτος, καθ' ἣν παρὰ τὰς ἄνω ἐκκλησίας χορεύεται ἰδιάζων τις χορός, ἡ λεγομένη *Σουλιάνα*· ἄδονται δὲ ἄλλα τε σημαντικὰ καὶ ἰδιάζοντα καὶ τὸ ἄσμα τοῦ *Πλιάτσκα*, ὃν ὄντα ἀματωλὸν τοῦ Ὀλύμπου

1) Κατὰ τὰς διορθώσεις τοῦ παρόντος, ἀναγνούς τὸ κάτω μνημονευόμενον ψήφισμα ἐκ *Δαμασοῦλλι*, συμπεραίνω ὅτι ἐνταῦθα ἔκειντο οὐχὶ αἱ *Μύλαι*, ἀλλ' ἡ *Μητροπόλις τῆς ἄνω Θεσσαλίας*· τὸ ψήφισμα τοῦτο ἀπέστειλα πρὸς τύπωσιν ἐν τῇ *Revue Epigraphique* ὑπ' ἀριθ. 300.

συνέλαβον οἱ Τούρκοι, καὶ μεταγαγόντες εἰς Τύρναβον καὶ ἀποκόψαντες τοὺς ἄκρους πόδας αὐτοῦ, ἀπέριψαν ζῶντα πκρά τινά ἐκεῖ κρήνην, ἔνθα ὑπῆρχε καὶ πλάτανος· ἔχει δὲ τὸ ἄσμα ὡς ἐξῆς:

Κεῖται' ὁ Πλιάτσος κεῖταιται 'ς τὸν πλάτανο 'ς τὴ βρούσι
 μὲ τὰ ποδάρια 'ς τὸ νερὸ πάλι νερὸ γυρνεύει
 μὲ ταῖ πουλλιά κουβέντιαζε κὶ μὲ τὰ χιλιδόνια:
 — ταῖχα πουλλιά μ' θὰ γιάνω γώ, τάχα θέλω νὰ γιάσω;
 — Πλιάτσκά μ' σὰ θέλης γιάτρεμα, σὰ θέλης γιὰ νὰ γιάνης
 ἔβγα ψηλὰ 'ς τὸν Ἐλυμπο ψηλὰ 'ς τ' Ἀργυροπούλλια,
 π' ὀκεῖ 'ναι οἱ κλέφτες οἱ πολλοὶ τὰ δώδεκα πορτάτα
 π' ἐκεῖ μοιράζουσι τὸ λουφέ, μοιράζν τὰ βιλαέτια
 Πλιάτσος παίρνει τὸν Τύρναβο, Ζῆντρος τὴν Ἀλασσόνα,
 κὶ ταῖ μικρὰ Λαζόπουλλα παίρνουν τὴν Κατερίνη.

Ἄριστον οἰωνὸν ἐθεωρήσαμεν τὸ ἄσμα τοῦτο, προμαν-
 τεύοντες φόνον μὲν ἀνδρῶν πολὺν καὶ κόπον τῶν συμμαχητῶν,
 ἀλλ' ἐπιτυχίαν τελικὴν καὶ διανομὴν μεγάλων ἀπελευθερου-
 μένων τέλος Ἑλληνικῶν ἐκτάσεων γῆς.

Περικιτέρω μεταξὺ τῶν χωρίων *Βλαχογιάννη* καὶ *Μολόγου-*
στας (ἐν τῷ πρώτῳ λέγονται ὑπάρχοντα ἀρχαῖα ἐν τῇ οἰκίᾳ
 Ματουσίου Ζήση Ματουσίου καὶ κίων μέγας ἐπιγεγραμμένος)
 συναντῶμεν παρὰ μὲν τὴν ὁδὸν ἐννέα μικροὺς τύμβους, ἐφ' ὧν
 τινῶν ἔχουσι γίνεαι σκαφικαὶ ἀπόπειραι ὑπὸ τυμβωρύχων, πι-
 ρατηροῦμεν δ' ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ὑψηλὰ ἐπὶ ὠραιοτάτης
 θέσεως ὑψομένην ἀρχαίαν ἀκρόπολιν λίαν ὀχυράν, ἐφ' ἧς ὑπο-
 λογίζομεν ὑπαρξίν σπουδαίων ἀρχαιοτήτων, ὡς ἐν Γόννοις·
 διότι καὶ τὰ χωρία πρὸς ἀποφορὰν λίθων ἀρχαίων ἐκεῖθεν
 κεῖνται μακρὰν, καὶ ἀκατοίκητος ἀπὸ αἰῶνων φαίνεται ὧν ὁ
 τόπος ἐκεῖνος, καὶ αἱ ἐγγυτάτω τῶν νῦν χωρίων θέσεις παρέχουσιν
 ἀφθόνους λίθους κοινούς πρὸς πᾶσαν χρῆσιν· θὰ ἔμειναν ἄρα
 ἀσύλητα τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖ ἐπάνω αὐταὶ δὲ θὰ εἶναι κὶ *Μύλαι*.

Φθάσκοντες δὲ εἰς Ἀμούρι, βλέπομεν δεξιὰ παρὰ τὸ *Δο-*

μένικον τὴν ἐπὶ κλιτύος τοῦ ὄρους ἀκρόπολιν καὶ πόλιν τῶν ἀρχαίων *Χυρειῶν*, ἔνθα μακθάνομεν ὅτι πολυάριθμα ἀρχαῖα ὑπάρχουσι ἐν τῷ ἐμφανεῖ τετειχισμένα ἐπὶ μεγάλου μοναστηρίου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου· διελθόντες δὲ τὸ Περτόρι, καταλήγομεν περὶ τὸ δειλινὸν εἰς *Παλαιόκαστρον* Σικυᾶς καὶ διανυκτερεύομεν ἐν τῇ ἐπιστασίᾳ, κειμένη ὀλίγον ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀκροπόλεως, λίαν ὀχυρᾶς οὔσης καὶ ἐκ τοῦ ὕψους αὐτῆς καὶ τοῦ βραχῶδους ἐδάφους καὶ μάλιστα ἐκ τῆς διόδου ἐκατέρωθεν τοῦ Σαρανταπόρου καὶ ἄλλου ποταμοῦ συμβάλλοντος αὐτῷ· περὶ ὑπάρξεως ἀρχαίων λέγουσιν οἱ κάτοικοι ὅτι εἶδον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγ. Νικολάου πλάκα μετ' ἐπιγραφῆς «*Δάρδανον τὰ τέκνα, οἱ κληρονόμοι κατὰ διαθήκην*» καὶ ὅτι ἐν τῷ νάρθηκι εἶναι κατακεχωμένη ἐτέρα «*Καλλίστρατος* κτλ.», εἰς δὲ τὴν γωνίαν τοῦ σχολείου ἐλέγετο ὅτι ὑπῆρχε μαρμαρίνη κεφαλὴ· ἐνταῦθα θὰ εἶναι ἡ *Μονδαία*.

Ἐντεῦθεν διερχόμεθα τὸν Τιταρήσιον πλέον ἢ τριακοντάκις ἕνεκα τῶν συστροφῶν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους καὶ κατανοοῦμεν ὅτι ἡ νῦν ὀνομασία αὐτοῦ προῆλθεν ἐκ τοῦ σημείου μάλιστα τούτου, ὡς ἔχοντος τοῦ ποταμοῦ ἐνταῦθα *σαράνια* (= πολυπληθεῖς) *πόρους*, ἤτοι διόδους διὰ μέσου τῶν ὑδάτων.

Ἡ ἀπὸ *Κεφαλοβρύσου* διὰ τῶν *Καμβουνίων* ἐπίπονος πορεία ἡμῶν διὰ *Βαλανίδας*, *Κρανιας*, *Λουτροῦ* μέχρι *Λαζαράδων* οὐδὲν παρέσχεν ἀρχαιολογικὸν εὔρημα, τῶν μερῶν ὄντων δυσβάτων, ἀποτόμων καὶ δασυδῶν· μόνον τὰ περὶ τὴν *Βαλανίδα* φαίνονται ἠπιώτερα καὶ ἴσως ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατοικηθέντα· ἀλλ' ἡ ὑπαρξίς ἐν τοῖς πέριξ *Κάστρου* δὲν βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν χωρικῶν, οὐς ἐλάχιστα ἐξ ἄλλου ἠδυνήθημεν νὰ ἐρωτήσωμεν ἐπισπευδομένης τῆς πορείας.

β') Ἀρχαῖα ἀντικείμενα καὶ θέσεις πόλεων ἐν Ἑλιμειώτιδι, Ἐορδαία καὶ Δυγκησιτίδι τῆς Μακεδονίας.

Μεταξὺ *Λαζαράδων* καὶ τῆς *Λοζανῆς* παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα

φαίνεται ὅτι ὑπάρχει πάλαι ἀρχαία πόλις, διότι τινὲς τῶν τραυματιοφορέων, μετενεγκόντες εἰς Λοζανὴν τραυματίας καὶ ἐρωτήσαντες περὶ ἀρχαίων, ἔμαθον ὅτι ὑπάρχει ἐν τινὶ ἐκκλησίᾳ ἀνάγλυφος πλάξ φέρουσα καὶ ἐπιγραφὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ παρακειμένῳ χωρίῳ *Τουρνί* λέγονται ὑπάρχοντες πολλοὶ ἐπιγεγραμμένοι λίθοι, ὑποθέτομεν ὅτι ἐκεῖ πού εἶναι ἡ ἀρχαία πόλις.

Τῇ 13ῃ Ὀκτωβρίου περὶ τὴν μεσημβρίαν διαβαίνομεν τὸν Ἀλιάκμονα διὰ προχείρως ποιηθείσης γεφύρας, ἀφίνοτες ἀριστερὰ ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ δασωδῶν βράχων ὑψομένην τὴν μεγάλην μονὴν τῆς Ζάμπουρδας, ἔνθα, ὡς ἐμάθομεν κατόπιν ἐν Κοζάνῃ, ὑπάρχει σημαντικὴ Βιβλιοθήκη· διὰ δὲ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους κατὰ τὸ πολὺ τῆς νυκτὸς ὑπὸ λαμπροτάτην σελήνην πορευόμενοι λίαν ἐπιπόνως διὰ *Δογγᾶ*, κατερχόμεθα τέλος εἰς ἤπιον ἔδαφος παρὰ τὴν *Κάλιανην* καὶ *Καισαρείαν*.

Ἐνταῦθα διακρίνονται ἐμφανῶς ἐκτεταμένα εἰρηπία ἀρχαίας πόλεως, ὑπάρχουσι δὲ καὶ τὰ ἐξῆς ἀρχαῖα, ὡς εἶπον ἡμῖν:

1) Ἐν τῷ μετοχίῳ τῆς μονῆς Ζάμπουρδας ἀνάγλυφον Πλούτωνος καὶ Κερβέρου· ὁ ἔφορος Παππαδάκης, περιηγηθεὶς μετέπειτα τὰς θέσεις ταύτας, εἶπεν ἡμῖν ὅτι τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο (ἢ ἕτερον;) εὑρηται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

2) Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ἐκκλησίας Προδρόμου, ἐπὶ λόφου κειμένης, ὑπάρχει ἐπίγραμμα, ἔνθα ἀναφέρεται τις Δήμηρχος· ὁ Παππαδάκης ὅμως λέγει ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ γνωστὸν τῆς Ἀδίστας. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας (ἢ τῆς πρὸ τοῦ χωρίου Καισαρείας;) μακρὰ ἐπιγραφὴ καὶ ἔξω ἐπὶ τῆς Βορείου πλευρᾶς ἐντετειχισμένος ἀνδριάς.

3) Ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία Κάλιανης θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ εἰρηπίων ἀρχαίου ναοῦ.

4) Ἐν θέσει *Ράχι ΒΑ Κάλιανης* λέγονται εὐρισκόμενα ἄφθονα βέλη.

5) Νοτίως δὲ αὐτῆς ἐν θέσει *Πολεμιστρα* διακρίνονται κίονες ἠύλακωμένοι παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα.

6) Δυτικῶς τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἐν θέσει καλουμένη *Χτέν*

λέγεται ὑπάρχον σημαντικὸν Κάστρον ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χρόνων.

7) Βορείως δὲ αὐτοῦ πρὸς τὴν Κερασιᾶν ὑπάρχει σπουδαῖον ἀρχαῖον οἰκοδόμημα.

8) Ἐχούσιν ἀρχαῖα ἐν Κάλιανῃ κατὰ τε ἡμετέρας πληροφορίας καὶ τοῦ Παππαδάκη οἱ ἐξῆς: ὁ Χρῆστος Φίτσιος· ὁ Ἀργύρ. Δεδῖνος ἀγαλμα νύμφης μαρμαρίνης· ὁ Πέτ. Ῥάκος νόμισμα ἀριστον· ὁ Χαρίσιος Παππαγιάννης ἀναγλύφον· ὁ Ἀργύρ. Στάκας πηλίνας ἀκροκεράμους ἐν μορφῇ ἀγαλμάτων καὶ μαρμάρινον ἀγαλμα γυναικός· ὁ Κύρ Γρηγόρης σφραγιδα χαλκῆν μετ' ἐπιγραφῆς ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ· ὁ Ζουλφι-μπέης ἀγαλμα μαρμάρινον κατακεχωμένον· ἱερεὺς τις πλάκα μετὰ μακρᾶς ἐπιγραφῆς, ἣν ἐπώλησε, καὶ ἥτις λέγεται ὅτι μετοκομίσθη εἰς Λουῆρον (;).

9) ΒΑ Κερασιᾶς πρὸς τὸ χωρίον *Μυλοτίνη* λέγεται ὅτι ἐντὸς τοῦ δάσους ἀνεκαλύφθησαν πολλοὶ τάφοι μαρμαροστεγεῖς.

10) Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας Καισαριᾶς λέγονται ὑπάρχουσαι δύο κεφαλαὶ μαρμαρίνων ἀναγλύφων.

Προχωρήσαντες εἰς τὴν *Κοζάνην* ἐμάθομεν καὶ τὰ ἐξῆς: ὅτι ΝΔ αὐτῆς μεταξὺ τοῦ χωρίου *Βελίστι* καὶ τοῦ ὄρους *Ζυγόσι* ὑπάρχει θέσις *Κασιράκι*, ἣς ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔχει κτισθὴ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα· ΝΔ τῆς *Κοζάνης* ἐν θέσει *Νόχτος* ὑπάρχει βωμός τις ἀρχαῖος ἐντὸς τῶν ἀμπελώνων· Α αὐτῆς ἐπὶ τῆς εἰς Βέροιαν ὁδοῦ εἰς δίωρον ἀπόστασιν τάφοι ἀρχαῖοι· δεξιὰ δὲ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους *Σκοπὸς* ἢ *Γκιόζ-Τεπέ* καὶ παρὰ τὸ χωρίον *Δρέπανον* λέγεται ὑπάρχον ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν φρούριον καὶ μαρμαρίνη θύρα μετὰ ῥόπτρου· αὕτη θὰ προέρχηται βεβαίως ἐκ τινος σπουδαίου καμαρωτοῦ τάφου.

Ἐντεῦθεν ὑπὸ παγερὸν Βορρᾶν ἐβαδίσταμεν πρὸς τὰ *Καϊλάρια*· εἰς τριῶν περίπου ὥρῶν ἀπόστασιν, ἥτοι κατὰ τὸ μέσον πῦρ τῆς ἐκ *Κοζάνης* εἰς ταῦτα ὁδοῦ, ἐμάθομεν ὅτι παρὰ τὸ χωρίον *Ἐροτομουσλί* ὑπάρχει φρούριον ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χρόνων, περαιτέρω δὲ μεταξὺ *Καϊλαρίων* καὶ *Ἐμπορίου* παρὰ τὸ χωρίον *Ντέμπρη* ὅτι ὑπάρχει ἕτερον ὅμοιον.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην τοῦ Ἀλμπάνικιοῦ προχωρήσαντες εἰς Σόροβιτς καὶ διὰ Κιρλί-Δερβέν εἰς Μπάνιτσαν καὶ τὴν ἀρχαίαν Λυγκηστιδα δὲν ἠδυνήθημεν ἕνεκα τῆς τότε μεγάλης οἰζύτητος τῶν Στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων οὔτε νὰ ἴδωμέν τι ἀρχαῖον οὔτε νὰ μάθωμεν ἐπίσης μετὰ ταῦτα ἐκ νέου πορευθέντες τὴν αὐτὴν ὁδὸν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κομάνου μέχρι Φλωρίνης ὑπὸ δριμῦν χειμῶνα· θέσεις τινὲς φαίνονται εὐθετοὶ δι' ἀρχαίας πόλεις.

Ἐπανακάμψαντες εἰς Κοζάνην μετὰ τὴν τροπὴν τοῦ ἐναντίου στρατεύματος καὶ σχόντες ἡσυχίαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, μετέβημεν περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου διαταγῇ τοῦ τότε μεράρχου ἡμῶν κ. Σ. Γεννάδη εἰς τινὰ χωρία, κείμενα κατὰ τὸ μέσον που τῆς ἐκ Κοζάνης εἰς Βέροιον ὁδοῦ, ἔνθα ἐλέγοντο ὑπάρχοντα ἀρχαῖα· τῆς ἐκδρομῆς ταύτης, γενομένης μετὰ 36 εὐζώνων τοῦ φυλακείου μου, μετέσχεν ἡ πολυμαθεστάτη Κυρία Lovatelli καὶ ὁ ἱερεὺς τῆς Μερραρχίας ἡμῶν Πάτερ-Καλλιμάχος, δεινὸς ἐρευνητὴς τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἀφέντες τὴν ἀμαξικὸν καὶ διευθυνόμενοι ΒΑ πρὸς τὸ χωρίον *Τοπιολάρ* συννητήσαμεν ἐπὶ τελευτωδούς ἐδάφους δύο μεγάλους λόφους, ἐν οἷς ἐβεβαιώσαμεν ὑπαρξιν νεολιθικῶν συνοικισμῶν, ὁμοιοτάτων τοῖς ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τε τὰ θρούσματα τῶν ἰγγείων καὶ τὰ λίθινα καὶ ὀστεῖνα ἐργαλεῖα καὶ κατὰ τὰ τοιχάρια τῶν οἰκημάτων· ἐν τῷ τζαμίῳ καὶ τῇ κρήνῃ τοῦ χωρίου ὑπάρχουσι τινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ὀγκώδη μεγάλου ναοῦ Ἑλληνικῶν χρόνων.

Ταῦτα λέγεται ὅτι ἐκομίσθησαν ἐκ τοῦ παρακειμένου χωρίου *Μορανλί*· μεταθέντες εἰς αὐτό, εὗρομεν ἐν μὲν τῷ χωρίῳ ἀφθονώτερα ὅμοια ἀρχαῖα καὶ τινὰ ἀθαφῆ ἀγγεῖα ἐκ τάφων, ὑπὲρ αὐτὸ δ' ἐγγὺς ἀφθονα ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ Ἡρακλείους πιθανῶς· διότι ἐντεῦθεν ἐκόμισέ τις χωρικὸς εἰς Κοζάνην ἀνάγλυφον παριστῶν τὸν ἥρωα κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον Farnese καὶ φέρον τρίστιχον ἐπιγραφὴν, ἧς ἐμφανέστερον διεκρίνετο ἡ ἀνάθεσις ΗΡΑΚΛΕΙ ΚΥΝΑΓΙΔΑΙ ΕΥΧΗΝ Ἡρακλεῖ Κυναγίδα εὐχὴν· οἱ χρόνοι αὐτῆς κεῖνται περὶ τὸ 300 π. Χρ..

Ἐπίσης ἐντεῦθεν ἐκομίσασμεν εἰς Κοζάνην ἀπλῆν πλάκα, ἐφ' ἧς ὑπάρχει ἡ ἐξῆς περίπου ἀμελῶς κεχαραγμένη ἐπιγραφή: ἔτους η' ἀπὸ (;) | Σεβαστοῦ Καίσαρος. . | Ἡρακλεῖ Ἡδο-νῆ Ἀμύντου | ἐλευθερωθεῖσα εὐχαριστήριον τὰ τρία τελευταῖα γράμματα τοῦ στίχ. 1 καὶ τινὰ συμπιλήματα ἐν τέλει τοῦ στίχ. 2 δὲν διεκρίναμεν οὐδ' ἀντεγράψαμεν καλῶς πάντα τὰ λοιπὰ ἔχουσιν ὀρθῶς.

Παράκειται δὲ τὸ χωρίον Νιορταλί, ἔνθα εὑρομεν τμημα ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τῷ Ἡρακλεῖ ἐπίσης, μεταγενεστέρων χρόνων φαίνεται δ' ὅτι ὁ ναὸς οὗτος παρέσχεν ἄφθονον ὑλικὸν εἰς ἐπιθήματα ἐπὶ τάφων Τουρκικῶν· διότι οὐ μακρὰν αὐτοῦ παρὰ τὴν ἀμυξίτον εὑρομεν παλαιὸν Τουρκικὸν νεκροταφεῖον πλήρες ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, βάσεων ἀνδριάντων, γεισωμάτων ποικίλων, στηλῶν κττ., διεκρίναμεν δ' ἐπὶ τινος, τὰ πολλὰ κατακεχωμένης, ἀριστερὰ ἐπ' ὀλίγον καὶ κάτω, ἕως καὶ δεξιὰ ἀρτίας, τὰ ἐπιμελῶς κεχαραγμένα μεγάλα γράμματα:

... ΠΥ // // /
 ΡΙΣΣΑΜΕ // // //
 ΜΓΓΑΡΟΙΣ

Ἐκ Μορανλί ἐπίσης ἐκομίσασμεν εἰς Κοζάνην μεγάλην στήλην μαρμαρίνην, ἐφ' ἧς τοῦ γείσου ἄνω ὑπάρχει ἐπιγραφή

... Α ΗΡΩΕΣΚΡ
 ... Α ΓΕ

ὑπ' αὐτὰ ἀνάγλυφον νεκρικοῦ συμποσίου· ἀνὴρ κατακεκλιμένος, οὗ ἔμπροσθεν τράπεζα καὶ ἐνώπιον γυνὴ καθήμενη καὶ θεράπαινα κρατοῦσα κίστην χρυσίων· ὑπ' αὐτὰ ἕτερον ἐπίπεδον μετ' ἐπιγραφῆς

Μ]αμμία Νε[. . . .
 Κρατεύου· Ἀμύ[ντου,

ὕφ' ἦν ἱππεύς, οὗ ἐνώπιον γυνή, ἧς ὄπισθεν θεράπαινα ὁμοία τῇ ἄνω.

Ἐκ δὲ τοῦ ἐγγύς χωρίου *Κυθρινισλί* μετεκομίσκαμεν ἀκέφαλον ἄγλαμχ ὀρθῆς ἰσταμένης γυναικὸς ἐνδεδυμένης, ἧς ἐλλείπει ἡ κεφαλή, μετρίως τέχνης· ἔκειτο ἐν τῷ λεγομένῳ *Μπουζιάκ-Τεκὲ* τὸ ἄνω ἡμῖς κατακεχωμένον· ἐμάθομεν δ' ὅτι πρὸς τὸ ἐγγύς χωρίον *Τσιουμπανλί* ὑπάρχουσι ἐρείπια ἀρχαία· πόλεως, ἐφ' ὧν οἱ χωρικοὶ ἀνκαλύπτουσι νομίσματα, καὶ ὅτι ὑπὲρ τὸ *Τοπτσιλάρ* ἐν τῷ λεγομένῳ *Μπαχσὲ-Τεκὲ* ὑπάρχουσι πολλὰ ἀρχαῖα λέγει δ' ὁ ἐν *Κοζάνη* *Χαράλ Χαρίσης* ὅτι γινώσκει που ἐνταῦθα «*χτίριο θολογυριστό*», ἴσως τάφον.

Πρὸ αὐτοπτῶν δ' ἐργατῶν, πρὸ ἐτῶν ἐργασθέντων, εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν ἐνταῦθα, ἐμάθομεν ὅτι δεξιὰ τῆς ἐκ *Κοζάνης* εἰς *Βέροικν ἀμαξιτοῦ* μεταξὺ τῶν χωρίων *Ῥαχμανλί* καὶ *Σαρμουσαλάρ*, ἐγγύτατα δὲ τοῦ χωρίου *Ἰνελί*, ὑπάρχει *Κάστρον ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χρόνων* καὶ εἰς τὰ κράσπεδα αὐτοῦ μεγάλη ὀπή κτιστὴ ἐν εἴδει τάφου· παράκειται τὸ χωρίον *Τσιτσιλέρ*, ἔνθα μανθάνομεν ἐσχάτως ὅτι στρατιῶται εὗρον μεγάλην πλάκα πλήρη γραμμάτων, ἧτις τῇ φροντίδι τοῦ ἀνωτέρου διοικητικοῦ ἐπιτρόπου *Κοζάνης κ. Χωματιανοῦ* ἐκομίσθη εἰς *Κοζάνην*· ἡμεῖς, διελθόντες ἄλλοτε ἐκεῖθεν, πρρετηρήσαμεν ὅτι ὁ τόπος εἶναι εὖθετος πρὸς κείσιν ἀρχαίας πόλεως.

γ') *Ἀρχαῖαι πόλεις, ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλα μνημεῖα κατὰ τὸ Ὀρεστικὸν Ἄργος καὶ τὴν Μακεδονικὴν Ἰλλυρίδα.*

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν *Δεκεμβρίου* μετασφύροντες καὶ τῆς εἰς *Κορυτσάν* ἐκστρατείας, ἠδυνήθημεν καιροῦ ἐπιτρέποντος νὰ συλλέξωμεν πληροφορίας τινὰς καὶ ἐξετάσωμεν καὶ αὐτοπροσώπως περὶ ὑπάρξεως ἀρχαίων.

Μεταβαίνοντες ἐκ *Κοζάνης* διὰ τῆς εἰς *Σιάτιστην ἀμαξιτοῦ* διακρίνομεν δεξιὰ μετὰ μίαν ὥρην, ἀφίνοντες τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ χωρίον τῶν λεγομένων *Καραγιάνικ*, ἠπίαν *κοιλιάδα*,

ἔνθα λέγουσιν ὅτι παρὰ τὸ χωρίον *Καραμπουντζιλὰρ* ὑπάρχει κάστρον ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χρόνων· περικιτέρω διαβαίνοντες ἐν μέρει τὴν κατὰ τοὺς ἀμπελῶνας Σιατίστης μισγάγκειαν διακρίνομεν ἀριστερὰ τὸ χωρίον *Παλαιόκαστρον*, ἔνθα, καθ' ἃ καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, λέγεται ὑπάρχουσα ἀρχαία πόλις.

ὑπερβαίνοντες τὴν Σιατίστην καὶ βαδίζοντες πρὸς τὴν Λαψίσταν μανθάνομεν ὅτι παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα καὶ τὸ χωρίον *Κίναμη* ὑπάρχει φρούριον ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χρόνων· λέγει δὲ ὁ ἐν Σιατίστη κηθηγητῆς κ. Δάνης ὅτι ἐγγύς του τοῦ χωρίου *Ταρουσιάνη* ἐνταῦθα ὑπάρχει σπήλιον λαζευτῶν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εἰσέλθοντες ἀρχαίου ναοῦ· οὐ μακρὰν δὲ τῆς Λαψίστας ἐν θέσει *Λικνᾶδες* λέγεται ὅτι εὐρέθησαν ἀγάλματα χαλκᾶ καὶ χρυσᾶ· περαιτέρω λαμβάνοντες τὴν εἰς Μπογατσικὸν ἡμιονικὴν ὁδὸν, μανθάνομεν ὅτι ἐν τινι μονῇ μεταξὺ τῶν χωρίων *Σέλιτσα* καὶ *Πέλικας* διατηροῦντες ἀρχαῖα βιβλία ἐπὶ μεμβράνης, μεταξὺ δὲ Μπογατσικοῦ καὶ Μπλάτσι παρὰ τὸ χωρίον *Σιάνη* ὅτι ὑπάρχει μονὴ τῆς Παναγίας, ἔνθα διατηροῦνται ἐπιγραφαὶ πολλὰ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χρόνων.

Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ *Χρούπισσα* εὑρομεν ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Τουρκικοῦ σχολείου ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Ὀρεστίων, καθ' ὃ ἀνατίθεται ἀνδριάς· ἐπεὶ δὲ ὁ λίθος εἶναι πλήρης ἀσβέστου, δὲν διεκρίναμεν καλῶς τὰ γράμματα, μὴ ὑπάρχοντος χρόνου καὶ μέσων καθαρισμοῦ· ὁπωσδήποτε ἀντεγράψαμεν τάδε :

...ΙΥΚΛ...ΔΙ...ΗΣΛ...
 ...ΟΥΛ...ΥΙΩΙΣΕΒΑΣΤΩΙ
 ...ΟΙΣΤΟΚΟΙΝΟΝΟΡΕΣΝ.ΩΝ
 ...ΤΟΣΔΕΚΑΤΟΥΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 5 ...ΑΕΤ...ΟΥΝΤΟΣΤΟΥΕΥ
 ...ΤΟΥ...ΤΟΣΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

τὰ γράμματα τῶν στίχ 2-3 θεώρησαν τὰ πολλὰ ἀσφαλῆ, τῶν λοιπῶν τὰ πολλὰ ἐξ εἰκασίας πιθανά.

Ὑπὸ δὲ τὴν θύραν τοῦ κήπου τοῦ Μουστᾶ-μπέη Τζεμάλ
 ὑπάρχει κατακεχωμένος λίθος ἐν εἴδει βάρου, φέρων τὰ γράμματα:

Ο Κ
 C
 Κ Λ Ε . . .
 Κ Λ Ε Ι Ι
 δ Κ Α Ι Δ C . . .

ὁ στίχ. 4 ἴσως *Κλείτου* φαίνεται ἐπιτύμβιος

Ὅλιγον δ' ἔξω τοῦ χωρίου ἀριστερὰ τῆς εἰς Καστορίαν
 ὁδοῦ εἶδομεν τὰ κατεσκευασμένα τεῖχη ἀρχαίας πόλεως (Ὁρε-
 στικὸν Ἄργος;) ἡ θέσις καλεῖται Ἐρημοχώρι, Ἐρημοχώρι,
 Ἀρημενοχώρι περαιτέρω πρὸς τὸ χωρίον Μαριάκι συναντιῶμεν
 ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ναοῦ τινος τοῦ Ὁρεστικοῦ Ἄργους, παρὰ
 δὲ τὴν Ζουπάνισταν μανθάνομεν ὅτι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εὐρέθη
 μέγα κτίσμα κυβικῶν λίθων (καμνωτὸς τάφος;), ἀχθέντων
 εἰς Χρούπισταν.

Προχωροῦντες εἰς *Καπέσνισταν* ἐγγὺς τῆς ἀμαξιτοῦ, διακρί-
 νομεν θέσιν ὡσεὶ ἀρχαίας πόλεως καὶ ἐτέρον μετὰ τὴν Μπί-
 γλισταν μετὰξὺ τῶν χωρίων Βράνιστας καὶ Πηλιάσας μανθά-
 νομεν δ' ὅτι πέραν τῆς Κορυτσᾶς ἐν Μοσχοπόλει, καὶ ἐν τῇ
 ἐκκλησίᾳ Ἁγ. Νικολάου ὑπάρχει πολύτιμον εὐαγγέλιον ἐπὶ
 μεμβράνης γεγραμμένον· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ἀπὸ Κοστενέτσι
 μάλιστα, δὲν ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐρευνησώμεν πως κα-
 λῶς περὶ τούτων ἕνεκα τῆς οἰζύτητος τῶν στρατιωτικῶν ἐπι-
 χειρήσεων καὶ τοῦ χειμῶνος.

δ') *Αρχαῖαι πόλεις καὶ μνημεῖα κατὰ τὴν
 Πιερίαν καὶ Περραιβίαν.*

Περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου διαταχθεῖσης τῆς ἡμετέρας Με-
 ραρχίας ἐπεστρέψαμεν ἐκ Κορυτσᾶς καὶ ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν

νὰ μάθωμεν ἐν Κοζάνῃ, Σερβίοις καὶ Ἐλασσόνι τὴν ὑπαρξίν κατὰ τὴν Πιερίαν τῶν ἐξῆς ἀξίων σημειώσεως ἀρχαίων :

Μεταξὺ Σερβίων καὶ Βελθενδοῦ παρὰ τὸ χωρίον *Γράτσιουνη* λέγονται ὑπάρχοντα ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως καὶ ἐπὶ βράχου ἐσκαμμένον μνημεῖόν τι μετ' ἀναβαθμῶν ἐν εἴδει πυραμίδος. Ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Βελθενδοῦ ὑπάρχει θέσις λεγομένη στὲς *Μούσιες*, ἐνθα λέγεται εὐρισκόμενον ἄντρον, ἐσκαμμένον ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ πλήρες κογχῶν· κατὰκείται δὲ καὶ πλάκες ἀρχαῖαι μετ' ἐπιγραφῶν· ἂν τις ἐκ τοῦ ὀνόματος θέλῃ νὰ εἰκάσῃ, φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι ἱερόν τῶν *Μουσῶν*, ὧν καὶ τὸ ὄνομα διετηρήθη μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων.

Παρὰ τὸ χωρίον *Καρυά* κατὰ τὸ στενὸν τῆς Πέτρας λέγεται ὑπάρχουσα μακρὰ ἐπιγραφὴ, ἀναφερομένη εἰς καθορισμὸν συνόρων, ἣν ὁ ἐκεῖ ἱατρός κ. Οἰκονομίδης παλαιός μοι γινώριμος ἐν Δερελί κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Γόννων ἀνέλαβε νὰ διασώσῃ· παρὰ δὲ τὸ *Χάνι Χατζηζώγα* ἐν ἐρείπιοις τῆς ἐκκλησίας Ἁγ. Τριάδος ὁ ἐκεῖ διοικητὴς τοῦ φυλακείου λοχαγὸς εἶπεν ἡμῖν ὅτι ὑπάρχει πλᾶξ φέρουσα γράμματα, ἅτινα δεκανεὺς τις τῶν εὐζώνων ἐχαρκατήρῃσεν ὡς ἀρχαῖα *Γαλλικά*· ὄντως δὲ ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι Λατινικὴ, ὡς ἐβεβαιώθημεν μετέπειτα.

Περαιτέρω κατὰ τὸ *Χάνιοβον*, βαδίζων τις ἐπὶ τῆς εἰς Βέροιαν ὁδοῦ δύο περίπου ὥρας, συναντᾷ θέσιν *Πηγὴν* λεγομένην ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ, ἐνθεν ἀναβρῦει ἀφθονον ὕδωρ· ἀπέναντι αὐτῆς, ἥτοι δεξιὰ τῆς ὁδοῦ, ὑπάρχει ἐσκαμμένος ἐντὸς βράχου παρώριου, ὡς λέγουσιν αὐτόπται ἐργάται, ἐργασθέντες εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ ταύτης πρὸ ἐτῶν, μέγα κτίσμα διατηροῦν ζωγραφίας· φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίου καμαρωτοῦ τάφου.

Κατὰ δὲ τὴν Ἀνατολικὴν Πιερίαν ἐν τῷ χωρίῳ *Καρίτσα* λέγεται ὅτι ὁ Δημήτρ Ζαρκινέλλας ἔχει μεγάλην ἀνάγλυφον πλάκα μετὰ πολλῶν μορφῶν ἀρίστης τέχνης, ἐτέρων δ' ὁμοίων ὁ Μητρούλας ἐν τῷ χωρίῳ *Σπί*.

Ἐν Αἰκατερίνῃ ὁ ἱερεὺς Κωνστ. Σκλησιπιδῆς λέγεται ὅτι γινώσκει *λοφάδι*, ἥτοι λειψον, ἐνθα ὑπάρχει οἰκοδόμημα ἔχον

θύραν μαρμαρίνην (καμαρωτὸς τάφος), ἔν τινι δὲ Τεκὲ μεγάλην ἐπιγραφὴν ἔν δὲ τῇ Σκάλι Κατερίνης λέγονται ὑπάρχοντα ἀνδρίας μαρμάρινος ἐνδεδυμένου ἀνδρὸς καὶ τετράγωνον ἀνάγλυφον ἰππέως, κομισθέντα ἐκ τῶν ἐγγύς ἐρειπίων πρὸ τινων ἐτῶν, ἵνα φορτωθῶσι διὰ Κωνσταντινούπολιν.

Περὶ τῶν ἐν Μαλαθριᾷ καὶ Πλαταμῶνι ἐρειπίων καὶ πολυαρίθμων ἀρχαίων, περὶ ὧν πολλὰ πρὸ τετραετίας ἀνεκοίνωσέν μοι ὁ συμμαθητὴς μου γενναῖος ἀνθυπολοχαγὸς Μιχαὴλ Ἀνκωνστάκος, ὅστις μάλιστα ἠγούμενος τότε ὁμάδος στρατιωτῶν καὶ μαχόμενος πρὸς τὰς συμμορίας ἔσχε τὴν φροντίδα νὰ περισώσει ἀρχαῖα ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς, κρύψας αὐτὰ ἐντὸς σπηλαίου, ἔτι δ' ἐσχάτως ὁ ἐκ Πουρναρ τοῦ Κεσερλί Κώστας Φραγκόπουλλος ἐπιστάτης μου ἀπὸ ἐτῶν, περιηγηθεὶς εὐθὺς μετὰ τὸν πόλεμον τὰ μέρη ἐκεῖνα, οὐδὲν ἀναγράφωμεν, διότι σκοποῦμεν εὐθὺς μετ' ὀλίγον νὰ περισυλλέξωμεν αὐτὰ, ἀνασκάπτοντες καὶ ναόν, ὅστις βεβασιῶται: εὐρισκόμενος ἐν καλῇ καταστάσει παρὰ τὸ Λιτόχωρον.

Περὶ δὲ τῶν ἐν Πεθραιβίᾳ, πολυαρίθμων ἐπίσης καὶ σημαντικῶν ἀρχαίων ἀντικειμένων καὶ ἐρειπίων πόλεων καὶ μνημείων, ἀρχομένου ἤδη τοῦ νέου ἔτους, θέλω γράψαι τὰ δέοντα ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1913, ὀρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀντιπροσώπου τῆς Κυβερνήσεως καὶ Γενικοῦ Διοικητοῦ Μακεδονίας κ. Κ. Ῥακτιβάν, ἐγκρίσει τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου καὶ τῆς Μερarchίας μου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους τούτου, εἰδικῶς πρὸς περισυλλογὴν τῶν ἐνταῦθα ἀρχαίων καὶ ἔρευναν τῶν πόλεων καὶ μνημείων.

Ἐν Ἐλασσόνι, τῇ 7ῃ Ἰανουαρίου 1913.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΛΟΣ